श्री साईबाबा संस्थान विश्वस्तव्यवस्था, शिर्डी.

रजि.नं.-ई-६९, अहमदनगर

वार्षिक अहवाल २०१९-२०

अनुक्रमणिका

अ.नं.	तपशील	पान क्रमांक
०१	प्रास्ताविक	०१
०२	श्री क्षेत्र शिर्डी चे महत्व व धार्मिक रुढी परंपरा	०४
०३	संस्थानमार्फत साजरे केले जाणारे उत्सव	०७
०४	मा. व्यवस्थापन समिती	०९
०५	मा. छाननी समिती	१०
०६	मा.तदर्थ (Ad-hoc) समिती	११
०७	विश्वस्तव्यवस्थेची कर्तव्ये व अधिकार	१२
०८	प्रशासकीय कामकाज - मुख्य कार्यकारी अधिकारी / उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी	१३
०९	प्रशासनाची रचना	१५
१०	भक्तमंडळ	२१
११	विश्वस्तव्यवस्थेमार्फत देणेत येणाऱ्या सेवा-सुविधा	२२
१२	अहवाल सालातील ठळक बाबी	४०
१३	इतर उपक्रम – रुग्णालये	४३
१४	इतर उपक्रम - शैक्षणिक संकुल	५१
१५	इतर उपक्रम - श्री साईलीला (व्दैमासिक)	५५
१६	सन २०१९-२० मधील ठळक आर्थिक बाबी	५६
१७	विकासात्मक कामे - पूर्ण करणेत आलेले प्रकल्प	५९
१८	विकासात्मक कामे - विश्वस्तव्यवस्थेचे प्रगतीपथावर असलेले प्रकल्प	६०
१९	विकासात्मक कामे - विश्वस्तव्यवस्थेचे नियोजित विकास प्रकल्प	६१
२०	विकासात्मक कामे - संस्थानमार्फत अर्थसहाय्य केलेले सार्वजनिक विकास प्रकल्प	६५
२१	शताब्दी कक्ष	६६
२२	अपारंपारिक ऊर्जा स्त्रोत प्रकल्प	६७
२३	लेखापरिक्षण अहवाल	६८
२४	श्री साईंचे समाधी मंदिरातील दैनंदिन कार्यक्रम सूची	१०३

वार्षिक अहवाल २०१९-२०

श्री साईबाबा संस्थान विश्वस्तव्यवस्था, शिर्डी.

प्रशासकीय अहवाल - सन २०१९-२०

(दिनांक ०१ एप्रिल २०१९ ते दिनांक ३१ मार्च २०२०)

प्रास्ताविक

दैत्य गुरू शुक्राचार्य यांची तपोभूमी अशी पौराणिक ओळख असलेल्या गोदावरीच्या दक्षिण तीरावर सव्वाशे-दिडशे वर्षापुर्वी जगाला शांती, समता, सर्वधर्मसमभाव, श्रद्धा-सबुरी व सबका मालिक एक अशी शिकवण देणा-या साईबाबांचे आगमन झाले आणि दैत्य भूमीला देवभूमीच रुप मिळाले. साईंच्या वास्तव्याने व पदस्पर्शाने इथला कणनकण पावन झाला. पंचेचाळीस-पन्नास वर्षाच्या वास्तव्यानंतर त्यांनी द्वारकामाई मंदिरात घेतलेला अखेरचा श्वास येथील वायुमंडलात विलीन झाला. येथील बुटीवाड्यातील समाधीच्या चौथ-यात त्यांचा पवित्र देह विसावला आहे. भाविकांच्या हाकेला धावणारे साईबाबा आजही जगभरातील करोडो भक्तांना शिरडीला ज्याचे पाय लागतील त्याला सुख-समृद्धीची व दुःखाचा नाश करण्याची ग्वाही देत आहेत.

साईबाबांच्या हयातीत प्रचार-प्रसारांची अगदी तुटपुंजी साधने असतांनाही देशाच्या अनेक प्रांतातुन लोक शिर्डी सारख्या खेडेगावात येत, अनेक दिवस राहत माझा माणुस जगात कोठेही असला तरी मी त्याला ओढुन आणीन व माझ्या समाधीनंतर शिर्डीत मुंग्यांसारखी गर्दी होईल हे त्यांच वाक्य आज सत्यात उतरलेल दिसत आहे.

जात, धर्म, पंथ, देश यातील भेदाभेद दुर करुन मानवजातीच्या कल्याणाकरिता प्रकटलेल्या या अवलियाच्या चरणी देशाच्या राष्ट्रपती, पंतप्रधानांपासून, राजकारणी, वैज्ञानिक, उद्योगपती, न्यायव्यवस्था व प्रशासनातील उच्च पदस्थ, सिनेसृष्टी व समाजकारणातील लाखो दिग्गजांच्या श्रद्धा स्थिरावल्या आहेत.

श्री साईबाबांचे सन १८५८ च्या सुमारास शिर्डी येथे आगमन झाले. त्यांचा धर्म, जात, पंथ, मूळगांव, नांव याबद्दल आजही गूढच आहे. त्याबद्दल कुठलीही खात्रीलायक माहिती मिळत नाही. त्यांना **“ साईबाबा ”** हे नांवही शिर्डी येथे आल्यावरच मिळाले. श्री साईबाबांनी भाविकांमध्ये माणूसकीचा प्रेमभाव जागृत केला. साईबाबा गरीब दीनदुबळयांवर व प्राणीमात्रांवर प्रेम करत. त्यांच्या अडचणी व संकटकाळात त्यांना मदत करीत असत. शिर्डी येथील आपल्या प्रदीर्घ वास्तव्यात त्यांनी अनेक भक्तांचे आजार स्वतः शुश्रुषा करुन बरे केले. श्रद्धा आणि सबुरी हा त्यांनी दिलेला संदेश-तथा-उपदेश जगातल्या सांसारिक आणि पारमार्थिक जनांना येणा-या समस्यांवरचा एक महान उपाय आहे. त्यांनी स्वहस्ते प्रजल्वीत केलेल्या व आजमितीसही अखंडपणे प्रज्वलीत असलेल्या धुनीतील उदीच्या सहाय्याने अनेक भक्तांचे असाध्य रोग बरे होतात अशी भाविक भक्तांची श्रद्धा आहे. अशा या महान अवतारी पुरुषाची ख्याती सर्वत्र पसरली आणि सर्वधर्मीय भक्तलोक त्यांच्याकडे आकर्षित होऊ लागले. भक्त बाबांचे शुभाशिर्वाद घेण्यासाठी येत व त्यांच्या चरणी दक्षिणा किंवा वस्तू अर्पण करीत.

आजही संपूर्ण जगातून सर्वधर्माचे लोक साईसमाधीच्या दर्शनास येत आहेत. म्हणून या श्रध्दास्थानांस, बाबांच्या समाधी मंदिरास आज एकात्मिक व वैश्वीक मंदिराचे स्वरुप प्राप्त झाले आहे.

श्री साईबाबांच्या इच्छेनुसार नागपूरचे गोपाळराव उर्फ बापूसाहेब बुटींनी १९१४ साली बुटी वाडा या वास्तूची निर्मिती सुरु केली. वाड्याच्या तळमजल्यावर गाभा-यात मुरलीधराची मुर्ती स्थापन करावी अशी त्यांची इच्छा होती. वाडियांत पडो हे शरीर | अंती बाबांचे जे उद्धार || तोचि शेवटी ठरला विचार | जाहले मुरलीधर बाबाचि || ३६ || (श्री साईसच्चरीत अध्याय ४४ वा) श्री साईबाबा हे शिर्डी येथे भारतीय सौर ७ शके १८४० आश्विन शुद्ध दशमी मंगळवार दि.**१५ ऑक्टोबर, १९१८** रोजी दुपारी पंचतत्वात विलीन झाले. बाबांनी अंतिमक्षणी मला वाड्यात घेऊन चला अशी दिलेली आज्ञा मानून बुटींसह सर्व भक्तांनी मुरलीधरासाठी बनविण्यात आलेल्या चौथ-याच्या जागी समाधी तयार करण्याचा निश्चय केला.

श्री साईबाबा इहलोक सोडून गेल्यानंतर, त्यांच्या इच्छेप्रमाणे नागपूरचे लक्षाधीश कै.गोपाळराव मुकूंद बुटी यांनी बांधलेल्या भव्य वाड्यात त्यांना ठेवण्यात आले व तीच जागा आज समाधी मंदिर म्हणून ओळखले जाऊ लागले. काही भक्तांच्या इच्छेनुसार प्रमुख भक्तांची एक व्यवस्थापक समिती बनवून त्यांची साधुपुरुष म्हणून तेव्हापासूनच पूजाअर्चा करण्याचे सदर समितीने चालू केले आणि भंडा-याचे दिवसापासून म्हणजे दि.२७ ऑक्टोबर १९१८ पासून **“ साई समर्थ साईनाथ कोठी ”** नांवाचा फंड, मंदिरांत व इतर ठिकाणी पूर्वीप्रमाणे पुजाअर्चा चालू ठेवण्यासाठी सुरु केला. मंदिरामध्ये बाबांनी वापरलेल्या वस्तूही ठेवण्यात आल्या. बाबांची बसण्याची, भक्तांना भेटण्याची जागा व इतर ठिकाणांची निगा राखण्याची व्यवस्था करण्यात आली.

व्यवस्थापक समितीने अहमदनगरच्या जिल्हा न्यायालयात वाजवी मदतीसाठी सन १९२१ चा दिवाणी दावा लावला. त्यानुसार जिल्हा न्यायालयाने १३ फेब्रुवारी १९२२ साली श्री साईबाबांच्या संस्थानचा कारभार योग्यरितीने पाहण्यासाठी व संस्थानच्या मालकीच्या मालमत्ता व मिळकतीची व्यवस्था पाहण्यासाठी एक योजना मंजुर केली. त्यानंतर कोर्टाचे प्रतिनिधी यांनी शिर्डी येथे येऊन सर्व स्थावर जंगम मिळकत श्री.मोरेश्वर प्रधान व इतर चार विश्वस्तांच्या ताब्यात देण्यात आली. त्यानंतर कै.दासगणू महाराजांच्या अध्यक्षतेखाली पहिल्या समितीची स्थापना होऊन दि.०६ एप्रिल, १९२२ (श्री रामनवमी) रोजी १ ली सभा झाली. त्यात पाच आजीवसह १५ सदस्य होते.

कमिटीकडे सोपविण्यांत आलेल्या अधिकारान्वये वेळोवेळी पूर्वी केलेल्या कानूनमध्ये बदल करुन सुधारीत कानून करण्यात आले. हे सुधारलेले कानून दि.०१ ऑक्टोबर १९४१ पासून अंमलात आले. तद्नंतर जिल्हा न्यायालयाने सन १९५१ ची संकीर्ण अर्जी नं.१७ यावरुन थोडा फेरफार करुन सन १९२२ ची त्यावेळची मुळची योजनाच जवळजवळ मंजुर केली. संस्थानचा कारभार लोकशाही पद्धतीनुसार चालविण्यात यावा असे ठरविण्यात आले. सन १९५१ ची नवी योजना स्वयंपूर्ण असल्यामुळे सन १९२२ च्या जुन्या योजनेतील कलमे तीने जवळजवळ रद्द केली. सन १९५१ ला जिल्हा न्यायालयाने मॅनेजिंग कमिटीला नियम व कानून करण्याचा अखत्यार दिला.

त्याप्रमाणे दि.१३ सप्टेंबर १९५४ रोजी भक्तमंडळाने निवडलेल्या पोट-कमिटीने आवश्यक कानून व नियम यांचा मसुदा तयार करुन त्यात एकंदर सर्व योजना व व्यवस्थेबाबतचे सविस्तर उक्त कानून व नियम समाविष्ट करण्यात आले, आणि ती योजना व ते कानून व नियम भक्तमंडळाकडून दि.०५ ऑक्टोबर १९५५ रोजी व दि.२० नोव्हेंबर १९५५ रोजी आणि दि.१८ डिसेंबर १९५५ रोजी भरलेल्या भक्तमंडळाच्या विशेष साधारण सभेत स्विकारण्यात आले.

यासंबंधाने लागणारी जिल्हा न्यायालयाची जरुर ती मंजुरीही दि.११ मे १९५६ रोजी संकीर्ण अर्ज नं.२०/५६ अन्वये मिळाली. सदर कानून व नियम दि.११ मे १९५६ रोजी अंमलात आले. त्यानुसार सन १९५६ ते १९६२ पर्यंत सदर समितीकडे कारभार होता. तदनंतर सन १९६२ ते १९८४ या कालावधीत मा.सिटी सिव्हील कोर्ट, मुंबई यांच्या नियंत्रणाखाली संस्थानचे कामकाज मा.कोर्ट रिसिव्हर हे पाहत होते.

संस्थान ट्रस्टच्या एकुण उत्पन्नात होत असलेली लक्षणीय वाढ तसेच भक्तांची दिवसेंदिवस वाढत असलेली संख्या व त्यांना पुरविण्यात येणा-या सुविधा आणि देशाच्या रचनेतील महत्वाचे बदल, समाजाच्या धार्मिक तसेच धर्मादाय संस्थांविषयीच्या संकल्पना यांचा विचार करुन जमा झालेला निधी गोर-गरीब, दीन-दुबळया व गरजू जनतेच्या कल्याणासाठी उपलब्ध करण्याचे ठरविण्यात आले. तसेच उत्तम प्रशासन व नियंत्रणासाठी मा.दिवाणी न्यायालय, मुंबई यांचे दि.१८ ऑक्टोबर १९८२ (दावा नं.३४५७/६०) चे आदेशानुसार योजना तयार करण्यात आली.

मा.दिवाणी न्यायालय, मुंबई ने तयार केलेल्या योजनेनुसार संस्थान व्यवस्थापनाचा कारभार मा.धर्मादाय आयुक्त, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई यांच्या नियंत्रणाखाली व त्यांनी नियुक्त केलेल्या विश्वस्तमंडळामार्फत सन १९८४ ते माहे ऑगस्ट २००४ अखेर सुरु होता.

त्यानंतर, महाराष्ट्र शासनाने शिर्डी संस्थान ऑफ श्री साईबाबा या नांवाने नोंदणी झालेली श्री साईबाबा संस्थानची सार्वजनिक विश्वस्तव्यवस्था पुनर्घटित करण्याकरीता आणि विश्वस्तव्यवस्थेला जनतेसाठी अधिक व्यापक कल्याणकारी योजना हाती घेणे शक्य व्हावे म्हणून, तिचे अधिक चांगल्या प्रकारे व्यवस्थापन, प्रशासन व नियंत्रण करण्यासाठी **श्री साईबाबा संस्थान विश्वस्तव्यवस्था, शिर्डी अधिनियम, २००४** चा कायदा संमत केला. तो दि.२३ ऑगस्ट २००४ रोजी अंमलात आलेला आहे.

सदर नमूद केलेल्या अधिनियमात सन २०११, २०१३ व २०१७ साली काही दुरुस्त्या करण्यात येऊन त्याप्रमाणे अधिनियम अद्ययावत करण्यात आले. त्यास अनुसरुन आज संस्थानचे कामकाज चालू आहे.

साईबाबांचे मुळ नांव, जात, धर्म अज्ञात असल्याने ते प्रत्येक धर्मियाला आपले वाटतात. जगभर सर्वधर्म समभावाचे प्रतिक म्हणून आज ते ओळखले जातात. साईंचे समाधी शताब्दी वर्ष नुकतेच दि.०१ ऑक्टोबर, २०१७ ते दि.१८ ऑक्टोबर, २०१८ या कालावधीत साजरे झाले. आपण साईबाबांच्या हयातीत जन्मलो नसलो तरी त्यांच्या समाधी शताब्दी वर्षाचे साक्षीदार होण्याच भाग्य आपल्या सर्वांना लाभल. या शताब्दीतील साई समाधीचे दर्शन आपल्या आयुष्यातील एक अमुल्य ठेवा व सुवर्णक्षण ठरला आहे. समाधी शताब्दीचा ऐतिहासिक कालावधी संस्मरणीय करण्यासाठी साईबाबा संस्थान, शिर्डी नगरपंचायत व ग्रामस्थांनी विविध

सामाजिक व धार्मिक कार्यक्रमांचे आयोजन केले होते. या निमित्ताने देशातील विविध शहरात बाबांच्या पादुकांचा दौराही आयोजित करण्यात आला होता. विविध ठिकाणच्या साई मंदिरांचे व्यवस्थापनही यात आनंदाने सहभागी झाले.

श्री क्षेत्र शिर्डीचे महत्व व धार्मिक रुढी परंपरा

प्रतिदिनी सुमारे ५० हजार भक्त श्री क्षेत्र शिर्डी येथे भेट देऊन, श्री साईबाबांच्या समाधीचे दर्शन घेतात. उत्सवकाळात तसेच उन्हाळी सुट्टया, दीपावली व नाताळच्या सुट्टया, गुरुवार व रविवार तसेच या दिवसांना जोडून येणाऱ्या सरकारी सुट्टया इत्यादी काळात श्री क्षेत्र शिर्डीस भेट देणाऱ्या साईभक्तांची प्रतिदिन संख्या सुमारे २ ते ३ लाखांपर्यन्त जाते. श्री क्षेत्र शिर्डी येथे विविध पवित्र स्थाने असून, साईभक्त याठिकाणी आवर्जून भेट देऊन, आपली मनोकामना पूर्ण व्हावी म्हणून श्री साईंना साकडे घालतात.

श्री क्षेत्र शिर्डी येथील दर्शनाची पवित्र स्थाने

०१. समाधी मंदिर

समाधी मंदिर हे मुख्य मंदिर आहे. मंदिराची ही इमारत नागपूरचे निस्सीम साईभक्त श्री.गोपाळराव तथा बापूसाहेब बुट्टी यांनी बाबांच्या आशीर्वादाने बांधलेली आहे. **“ बुट्टी वाडा ”** या नावानेही ही वास्तू ओळखली जाते. या ठिकाणी **श्री साईबाबांची पवित्र समाधी व मूर्ती** आहे. श्री साईंच्या महासमाधीनंतर सुरु असणारे नित्यक्रम पूजा-अर्चा, आरत्या, धार्मिक उत्सव आदि या ठिकाणी नित्यनियमाने सुरु आहेत. समाधी मंदिरातील दैनंदिन कार्यक्रम पहाटे ०४.३० ते रात्रौ १०.३० वाजेपर्यन्त सलग सुरु असतात. यामध्ये श्रींची पहाटे ०४.३० वा. काकड आरती, मंगलस्नान, दुपारी १२.०० वाजता माध्यान्ह आरती, सूर्यास्ताचे वेळी धूपारती व रात्री १०.३० वाजता शेजारती आदि नित्यक्रमांचा समावेश आहे.

तसेच, प्रत्येक गुरुवारी रात्रौ ९.१५ वाजता समाधी मंदिरातून श्री बाबांच्या पवित्र पादुका, सटका व फोटोची मिरवणूक निघून व्दारकामाई मंदिरात जाते व तेथून पालखीने चावडी मंदिरापर्यन्त जाऊन पुन्हा समाधी मंदिरात येते.

०२. गुरुस्थान मंदिर

बाबा सोळा वर्षांचे असताना ज्या ठिकाणी प्रथम दृष्टीस पडले ते हे समाधी मंदिर परिसरातील ठिकाण. बाबा हे ठिकाण त्यांच्या गुरुचे आहे, असे सांगत असत. श्री साईसच्चरित्रात उल्लेख असलेला **प्रसिध्द निंबवृक्ष (लिंब)** येथे आहे. या ठिकाणी गुरुवारी व शुक्रवारी उद (लोबान, धूप) जाळल्यास भाविकांचे दु:खपरिहार होते, असा श्री साई सच्चरित्राचा दाखला आहे.

श्री गुरुस्थान मंदिरात दैनंदिन पूजा-अर्चेबरोबरच सकाळी ११.३० वाजता व सायंकाळी धूपारतीनंतर नैवेद्य दाखविला जातो. गुरुस्थान मंदिरासमोर असलेली धुनी दर गुरुवारी व शुक्रवारी प्रज्वलीत केली जाते. गुरुपौर्णिमा उत्सवात गुरुस्थान मंदिरात रुद्राभिषेकाची महापूजा करण्यात येते.

०३. द्वारकामाई (मशीद)

बाबा शिर्डीस आल्यापासून समाधिस्त होईपर्यत दिर्घकाळ त्यांचे वास्तव्य सलग ६० वर्षे समाधी मंदिर परिसरात असलेल्या या व्दारकामाईत (मशीद) होते. असंख्य भक्तांना या ठिकाणी बाबांनी कृपाप्रसाद दिला. बाबा ज्या **शिळेवर** बसत असत ती येथेच आहे. शिवाय बाबांनी प्रज्वलित केलेली **पवित्र धुनी** याच ठिकाणी आजही अखंडपणे प्रज्वलीत आहे. भक्तांच्या मनोकामना पूर्ण करण्यासाठी तसेच विविध आजार बरे करण्यासाठी बाबा याच धुनीतून उदी देत असत. आजही भक्तांना दिली जाणारी **पवित्र उदी** याच धुनीतून प्राप्त होते. बाबा येथेच स्वत: अन्न शिजवून भक्तांना वाढीत असत.

व्दारकामाई मंदिर पहाटे ०३.४५ वाजेपासून रात्रौ ९.३० वाजेपर्यन्त उघडे असते. व्दारकामाई मंदिरात दररोज सकाळी ८ वा. न्याहारीचा नैवेद्य दाखविणेत येतो. त्यानंतर सकाळी ११.३० वाजेचे दरम्यान अखंड प्रज्वलीत धुनीपुढे वैश्वदेवपूजा व श्रींचे तसबिरीची पूजा करणेत येऊन घंटानाद केला जातो. तसेच सायंकाळी धूपारतीनंतर झुणका-भाकरीचा नैवेद्य दाखविला जातो. **दर गुरुवारी** रात्री निघणाऱ्या श्रींचे पालखीचे आगमन द्वारकामाईत झालेनंतर रात्रौ ०९.१५ ते ०९.३० वाजेपर्यन्त भजन केले जाते.

०४. चावडी

चावडी हे ठिकाण समाधी मंदिराच्या पूर्वेला असून व्दारकामाई पासून अगदी जवळच आहे. बाबा व्दारकामाईत दिवसाआड **मुक्काम करत असत**. तसेच प्रत्येक गुरुवारी मिरवणुकीने व्दारकमाईतून चावडीत येऊन मुक्काम करत असत. आताही प्रत्येक गुरुवारी रात्रौ ९.१५ ते १०.०० या वेळेत समाधी मंदिरातून व्दारकामाईमार्गे चावडीकडे पालखी मिरवणूक निघत असते. या पालखीत बाबांची तसबीर, सटका व पादुका ठेवलेल्या असतात.

चावडी मंदिर पहाटे ०३.४५ वाजेपासून रात्रौ ९ वाजेपर्यन्त उघडे असते. या वेळेमध्ये दैनंदिन पूजा-अर्चा केली जाते.

०५. लेंडीबाग (प्रधान बाग)

मंदिर परिसरातच असलेल्या या ठिकाणी बाबा फेरफटका मारावयास जात असत. बाबांनी स्वत: या ठिकाणी लावलेल्या पिंपळ वृक्षाशेजारी **नंदादीप** अखंडपणे तेवत ठेवलेला आहे. शिवाय येथे **श्री दत्त मंदीर** असून बाबांचा आवडता घोडा **श्यामकर्ण (श्यामसुंदर)** जवळच चिरनिद्रा घेत आहे. तसेच जवळच बाबांची

शिवडी (विहीर) आहे. बाबांच्या वेळचे मुंबई येथील एक भक्त रावबहादूर श्री.मोरेश्वर विश्वनाथ प्रधान, यांनी लेंडीबाग खरेदी करुन साईचरणी अर्पण केली म्हणून या बागेला **" प्रधान लेंडीबाग "** असेही म्हणतात.

तसेच याच परिसरात भक्तांना श्री साईसच्चरित्राचे वाचनासाठी **पारायण कक्ष** उघडणेत आलेला आहे. या पारायण कक्षात एकाच वेळेस सुमारे ५० भक्त सेवाभावाने पारायण करु शकतात, संस्थानमार्फत या भक्तांना पारायणासाठी संस्थान प्रकाशित सर्व भाषांमधील साईचरित्र ग्रंथ उपलब्ध करुन दिले जातात.

०६. वस्तू संग्रहालय (म्युझियम)

सन २००३ मध्ये मंदिर परिसरातील दिक्षितवाड्यात व त्या शेजारील नव्या इमारतीत वातानुकूलीत **वस्तूसंग्रहालय (म्युझियम)** तयार करणेत आले आहे. येथे श्रीं नी वापरलेला अंगरखा, जोडे, चिलिमा, श्रींचे महानिर्वाणानंतर त्यांना ज्या लाकडी पलंगावर स्नान घालणेत आले तो पलंग तसेच श्री साईबाबांनी हाताळलेल्या विविध वस्तु, साहित्य, छायाचित्रे इत्यादी एकत्र करुन, माहितीसह सुसूत्र पध्दतीने ठेवण्यात आलेले आहे. वस्तू संग्रहालय सर्व भक्तांसाठी सकाळी ०६ ते रात्री ०९ वाजेपर्यंन्त विनामुल्य खुले असते.

०७. इतर स्थाने

श्री साईबाबांच्या सानिध्यात राहिलेले त्यांचे परमभक्त कै.तात्या पाटील कोते, कै.भाऊ महाराज कुंभार, कै. व्ही. पद्मनाभ अय्यर, कै. नानावली, कै. अब्दुलबाबा यांची समाधीस्थळे मंदिर परिसरातील लेंडीबागेजवळ आहेत. येथेच बाजूला श्री दत्त मंदिर व नंदादिप देखील आहे. तसेच येथे बाबांच्या काळापासून असलेली विहीर (बावडी) देखील आहे.

०८. इतर ग्रामदेवतांची मंदिरे

संस्थान मंदिर परिसरातच **"श्री गणेश, श्री शनी व श्री महादेव"** या ग्रामदेवतांची मंदिरे असून संस्थान मार्फत त्यांचे नुतनीकरण करण्यात आलेले आहे. मंदिर परिसरानजीकच **"दक्षिणमुखी श्री हनुमान मंदीर"** असून या मंदिरातील दैनंदिन धार्मिक विधी, पूजाअर्चा संस्थानमार्फत नियमितपणे करणेत येत आहे. श्री हनुमान मंदिराचा संस्थानमार्फत जीर्णोद्धार करणेत आलेला असून तेथे प्रशस्त अशा नवीन मंदिराची रचना करण्यात आली आहे. या जीर्णोद्धार करण्यात आलेल्या मंदिरात श्री हनुमानाची ०५ फुट उंचीची सुंदर मुर्ती बसविणेत आली आहे.

०९. श्री खंडोबा मंदिर

खंडोबा मंदिर शिर्डी बसस्थानकाजवळ, श्री साईबाबा हॉस्पीटल शेजारी आहे. औरंगाबाद जिल्ह्यातील धूपखेडा येथील चाँद पाटलाचे पत्नीच्या भाच्याचे लग्नाचे वऱ्हाड जेव्हा शिर्डीत आले तेव्हा या मंदिराजवळील वटवृक्षातळी ते उतरले होते. या वऱ्हाडासोबत आलेले बाल फकीर जेव्हा मंदिराच्या पटांगणात सर्वांसमवेत उतरले, तेव्हा मंदिराचे पुजारी म्हाळसापती यांनी या बाल फकिराचे **" आओ साई "** म्हणून स्वागत केले. तेव्हांपासून त्यांचे **" साई "** हे नांव प्रचलित झाले.

याशिवाय शिर्डीपासून पूर्वेस ०३ किलोमीटर अंतरावर बिरेगांव बनामध्ये **" श्री विरभद्र "** या ग्रामदेवतेचे मंदिर आहे.

संस्थानमार्फत साजरे केले जाणारे उत्सव

०१. श्री रामनवमी उत्सव

श्री.गोपाळराव गुंड म्हणून बाबांचे भक्त होते. बाबांच्या कृपेने त्यांना पुत्रसंतान प्राप्त झाली. या आनंदाप्रित्यर्थ शिर्डीत दरवर्षी यात्रा किंवा उरुस भरवावा अशी त्यांची कल्पना होती. बाबांच्या आशिर्वादाने आणि गावक-यांच्या सहकार्याने ही कल्पना प्रत्यक्षात आली. त्याच मुर्त स्वरुप म्हणजे सन १८९७ पासून शिर्डीत रामनवमीच्या दिवशी उरुस यात्रा भरु लागली. पुढे १९११ मध्ये या उत्सवात रामनवमी उत्सवाची भर पडली. एकाच दिवशी हे दोन्ही उत्सव हिंदू-मुस्लीम बांधव गुण्यागोविंदाने साजरे करतात.

साई काळात सुरु झालेला श्री रामनवमी उत्सव श्री क्षेत्र शिर्डी येथे आजही अत्यंत भव्य स्वरुपात व उत्सवाहाने साजरा केला जातो. दरवर्षी साधारणपणे तीन दिवस हा उत्सव साजरा करण्यात येतो. श्री रामनवमी उत्सवानिमित्त राज्याच्या विविध भागातून दोनशेहून अधिक पालख्या घेऊन पदयात्री येथे येत असतात. उत्सवाप्रित्यर्थ तीनही दिवस कीर्तन तसेच सांस्कृतिक कार्यक्रमांचे आयोजन करण्यात येते. मुख्य दिवशी द्वारकामाईतील गव्हाचे पोते बदलण्यात येते. तत्पूर्वी ते समाधी मंदिरात आणून त्याची पूजा करण्यात येते. जुने पोत्यातील गहू दळून तो प्रसादालयात भाविकांच्या प्रसाद भोजनासाठी वापरण्यात येतो. मंदिरात रामजन्माचा कार्यक्रम असतो. याच दिवशी द्वारकामाई मंदिरावरील निशाणे बदलण्यात येतात. सायंकाळी साईभक्त अब्दुलबाबांचे झोपडीतून संदल मिरवणूक काढतात. या मिरवणूकीकडे हिंदू-मुस्लीम ऐक्याचे प्रतीक म्हणून पाहिले जाते.

०२. श्री गुरुपौर्णिमा उत्सव

साईबाबांना गुरु मानणारे त्यांचे अनेक भक्त आहे. पण शिष्य म्हणून साईबाबांनी कोणाचाही स्विकार केला नाही आणि आपले गुरु कोण आहेत हेही त्यांनी कधी सांगितलं नाही. परंतु आपल्या हयातीतच त्यांनी शिर्डी येथे गुरुपौर्णिमा उत्सवाची सुरुवात केली. याची हकीगत अशी : १९०८ च्या गुरुपौर्णिमेच्या दिवशी बाबांनी तात्यासाहेब नुलकरांना द्वारकामाईत असलेल्या खांबाची पूजा करायला सांगितले. माधवराव देशपांडे यांनाही पूजा करायला सांगितली. परंतु खांबाची पूजा न करता प्रत्यक्ष तुमची पूजा करु असे माधवराव म्हणाले. अखेर बाबांनी अनुमती दिली. त्यानंतर तात्यापाटील कोते, दादा केळकर यांनीही बाबांची पूजा केली. ती शिर्डीत झालेली पहिली गुरुपौर्णिमा. ती प्रथा आजही अबाधित असून तेव्हापासून शिर्डीत दरवर्षी गुरुपौर्णिमा उत्सव साजरा केला जातो. हा उत्सवही रामनवमी व पुण्यतीथी उत्सवाप्रमाणे तीन दिवसांचा असतो. उत्सवाप्रित्यर्थ तीनही दिवस कीर्तन तसेच सांस्कृतिक कार्यक्रमांचे आयोजन करण्यात येते. उत्सवाच्या पहिल्या दिवशी श्री साईसच्चरिताचे द्वारकामाईत अखंड पारायण सुरु होऊन दुस-या दिवशी पारायणाची समाप्ती होते. उत्सवाच्या पहिल्या दिवशी श्रींची प्रतिमा पालखीत ठेऊन गावातून मिरवणूक काढण्यात येते. तर दुस-या दिवशी रथामधून श्रींच्या प्रतिमेची गावातून मिरवणूक काढण्यात येते. या उत्सवास विशेषतः मुंबई तसेच पुणे, औरंगाबाद इ. ठिकाणाहून हजारो साईभक्त पदयात्रेद्वारे बाबांची पालखी घेऊन शिर्डीत येतात.

०३. श्री पुण्यतिथी (विजयादशमी / दसरा) उत्सव

श्री साईबाबांचे महानिर्वाण मंगळवार दिनांक १५ ऑक्टोबर, १९१८ रोजी झाले. तो दिवस विजयादशमी म्हणजेच दस-याचा होता. तेव्हापासून त्यांचा पुण्यतिथी उत्सव दरवर्षी विजयादशमीस साजरा केला जातो. या उत्सवाला साईभक्तांच्या दृष्टीने अनन्यसाधारण महत्व आहे. म्हणूनच या उत्सवास लाखो साईभक्त श्रद्धेने हजेरी लावतात. बाबा त्यांच्या हयातीत दररोज भिक्षा मागून आणीत. त्याचे प्रतीक म्हणून या उत्सवात, मुख्य दिवशी म्हणजे विजयादशमीचे दिवशी सकाळी गांवातून भिक्षा झोळी कार्यक्रम आयोजित केला जातो. या कार्यक्रमात मा.व्यवस्थापन समितीच्या सदस्यांसह, ग्रामस्थ व साईभक्तही सहभागी होतात. याच दिवशी समाधी मंदिरात **आराधना विधी (श्राध्दविधी)** मा.मुख्य कार्यकारी अधिकारी यांचेकडून सपत्नीक केला जातो. हा उत्सव तीन दिवसांचा असतो. उत्सवाप्रित्यर्थ तीनही दिवस कीर्तन तसेच सांस्कृतिक कार्यक्रमांचे आयोजन करण्यात येते. उत्सवाच्या पहिल्या दिवशी श्री साईसच्चरिताचे द्वारकामाईत अखंड पारायण सुरु होऊन दुस-या दिवशी पारायणाची समाप्ती होते. उत्सवाच्या पहिल्या दिवशी श्रींची प्रतिमा पालखीत ठेऊन गावातून मिरवणूक काढण्यात येते. तर दुस-या दिवशी रथामधून श्रींच्या प्रतिमेची गावातून मिरवणूक काढण्यात येते. दस-याच्या दिवशी **सिमोल्लंघन** केले जाते.

श्री साईबाबांचे हयातीपासून व त्यानंतर आजतागायत वरील तीनही उत्सव मोठया उत्साहात साजरे केले जातात. या तीनही उत्सवांच्या निमंत्रण-कार्यक्रम पत्रिका व उदीप्रसाद भक्तमंडळाच्या सभासदांना पाठविणेत येतो. मा. व्यवस्थापन समितीचे मार्गदर्शन व नियंत्रणाखाली, उपरोक्त उत्सवांसह अहवाल सालात, गुढीपाडवा, रंगपंचमी, गोकुळअष्टमी, महाशिवरात्र, श्री दत्त जयंती, कोजागिरी पौर्णिमा, आषाढी व कार्तिकी एकादशी, हनुमान जयंती, श्रावणी सोमवार, नारळी पौर्णिमा, पोळा, गणेश चतुर्थी, अनंत चतुर्दशी, नरक चतुर्दशी, लक्ष्मीपूजन, दीपावली, बलिप्रतिपदा, तुळशी विवाह सोहळा इत्यादी सण-उत्सव रुढी परंपरेनुसार व धार्मिक रिती-रिवाजानुसार मोठया उत्साहात साजरे करण्यात आले.

याव्यतिरिक्त साईभक्तांसाठी देणगी मुल्य आकारुन, स्वतंत्र कक्षामध्ये दररोज सकाळी श्री साईसत्यव्रत (सत्यनारायण) पुजा व अभिषेक पुजा पार पाडल्या जातात. या दैनंदिन उपक्रमात साईभक्त मोठया प्रमाणावर सहभागी होतात. श्री साईबाबा संस्थान विश्वस्तव्यवस्थेच्या व्यवस्थापनाखाली असलेल्या सर्व मंदिरातील दैनंदिन कार्यक्रम, पूजा-अर्चा, आरत्या आदि बाबी मंदिर विभागामार्फत नित्यनियमाने, अखंडीतपणे पार पाडल्या जातात.

मा. व्यवस्थापन समिती

मा.विधी व न्याय विभाग, महाराष्ट्र शासन यांचेकडील अधिसुचना **दिनांक २८ जुलै, २०१६** अन्वये संस्थानाचे दैनंदिन कामकाजाचे व्यवस्थापनासाठी गठीत केलेली व सन २०१९-२० मध्ये कार्यरत असलेली व्यवस्थापन समिती खालीलप्रमाणे आहे.

मा. व्यवस्थापन समिती		
अ.नं.	**सदस्याचे नांव**	**पद**
०१	**श्री. सुरेश काशिनाथ हावरे**	**अध्यक्ष**
०२	**ॲड. मोहन मोतीराम जयकर**	**सदस्य**
०३	**डॉ. राजेंद्र राजा बाली सिंह**	**सदस्य**
०४	**श्री. भाऊसाहेब राजाराम वाकचौरे**	**सदस्य**
०५	**श्री. बिपिनदादा शंकरराव कोल्हे**	**सदस्य**
०६	**अध्यक्ष, शिर्डी नगरपंचायत, शिर्डी** सौ. योगिताताई अभय शेळके पाटील श्रीमती अर्चना उत्तमराव कोते	**पदसिध्द सदस्य** दि. २६.०६.२०१९ अखेर दि. २७.०६.२०१९ पासून

उपरोक्त मा. व्यवस्थापन समितीच्या अहवाल सालात **एकूण ०५ सभा** झालेल्या आहेत.

मा. छाननी समिति

श्री साईबाबा संस्थान विश्वस्तव्यवस्था, शिर्डी अधिनियम, २००४ मधील कलम २१ (२) च्या परंतुकानुसार मा.विधी व न्याय विभाग, महाराष्ट्र शासन यांचेकडील शासन निर्णय क्रमांक सासंवि-१०१६/१३१४/प्र.क्र.१६५/का.१६, दिनांक ०५ जानेवारी, २०१७ अन्वये खालीलप्रमाणे **छाननी समिती** गठीत करणेत आलेली आहे.

मा. छाननी समिति		
अ.नं.	**सदस्याचे नांव**	**पद**
०१	**जस्टिस श्री. के. यु. चांदिवाल, माजी न्यायमूर्ती, उच्च न्यायालय, मुंबई**	**अध्यक्ष**
०२	**श्री. सुरेश काशिनाथ हावरे**	**सदस्य**
०३	**श्री. चंद्रशेखर लक्ष्मणराव कदम**	**सदस्य** दिनांक ०७/०३/२०१९ अखेर राजीनामा

अहवाल सालात, मा.छाननी समितीची **सभा झालेली नाही.**

मा. तदर्थ (Ad-hoc) समिती

मा.व्यवस्थापन समितीचा कालावधी जुलै, २०१९ मध्ये संपलेला असल्याने मा.उच्च न्यायालय, मुंबई खंडपीठ औरंगाबाद यांचे दि.०९ ऑक्टोबर, २०१९ चे आदेशान्वये तदर्थ (Ad-hoc) समितीची नेमणूक केलेली आहे. त्यामध्ये खालीलप्रमाणे समिती सदस्यांचा समावेश आहे.

मा. तदर्थ (Ad-hoc) समिती		
अ.नं.	**सदस्याचे नांव**	**पद**
०१	**प्रमुख जिल्हा व सत्र न्यायाधीश, अहमदनगर** **न्या. श्री. श्रीकांत ल. आणेकर**	**सदस्य**
०२	**मुख्य कार्यकारी अधिकारी, श्री साईबाबा संस्थान विश्वस्तव्यवस्था, शिर्डी** **श्री. दीपक मुगळीकर, भा.प्र.से. (दि.२८.०३.२०१९ ते दि.१९.०२.२०२०) /** **श्री. रविंद्र ठाकरे (प्रभारी) (दि.१९.०२.२०२० ते दि.२४.०२.२०२०) /** **श्री. अरुण डोंगरे, भा.प्र.से. (दि.२४.०२.२०२० पासून)**	**सदस्य**
०३	**अपर महसुल विभागीय आयुक्त, नाशिक** **श्री. दिलीप स्वामी**	**सदस्य**
०४	**सहा. धर्मादाय आयुक्त, अहमदनगर** **श्रीमती गीता प्रविण बनकर**	**सदस्य**

उपरोक्त मा.तदर्थ (Ad-hoc) समितीच्या अहवाल सालात **एकुण ०८ सभा** झालेल्या आहेत.

विश्वस्तव्यवस्थेची कर्तव्ये व अधिकार

श्री साईबाबा संस्थान विश्वस्तव्यवस्था शिर्डी अधिनियम, २००४ मधील कलम १७(२) तसेच (सुधारीत) कलम २१ (१) व (२) अन्वये विश्वस्तनिधीच्या विनियोगासाठी विश्वस्तव्यवस्थेचे ध्येय, उद्देश व कार्याविषयी सविस्तरपणे विवेचन करण्यात आलेले आहे. या प्रमुख कर्तव्ये व अधिकाराबाबत थोडक्यात गोषवारा पुढील प्रमाणे :

(१) विश्वस्तव्यवस्थेच्या मालमत्तेची देखभाल, व्यवस्थापन व प्रशासन पाहणे. मंदिरामध्ये रुढी व प्रथेनुसार धार्मिक विधी, पूजा-अर्चा, समारंभ व उत्सव आयोजित करण्यासाठी आणि पार पाडण्यासाठी योग्य ती व्यवस्था करणे. भक्तगणांना आवश्यक त्या सोयी व सुविधा उपलब्ध करुन देणे. श्री साईबाबांचे शिकवणुकीचा प्रचार करणे, अन्नछत्र चालविणे, भक्तांचे निवासासाठी व उपयोगासाठी विश्रामगृहे बांधणे व त्याची देखभाल करणे. या अधिनियमान्वये विश्वस्तव्यवस्थेचा कारभार ज्या प्रयोजनार्थ चालवावयाचा आहे, ती उद्दिष्टे साध्य करण्यासाठी विश्वस्तव्यवस्थेचे उत्पन्न कामी लावणे, ही समितीची कर्तव्ये असतील.

(२) विश्वस्तव्यवस्थेच्या मालमत्तांचा विकास करण्याच्या व योजना राबविण्याच्या प्रयोजनासाठी, तसेच विश्वस्तव्यवस्थेची उद्दिष्टे व प्रयोजने पार पाडण्यासाठी आवश्यक त्या स्थावर किंवा जंगम मालमत्ता संपादित करील किंवा खरेदी करील.

(३) श्री साईबाबांचे जीवन, त्यांचे कार्य, त्यांच्या लीला व त्यांची शिकवण या बाबतच्या उपयुक्त माहितीचा प्रचार व प्रसार करील आणि श्री साई साहित्य ग्रंथालय चालवील व त्याचा विस्तार करील.

(४) श्री साईबाबांच्या भक्तांमध्ये बंधुभाव, एकता, श्रध्दा आणि समता या भावना वाढीस लावणारे उपक्रम अथवा कार्यक्रम आयोजित करील किंवा हाती घेईल.

(५) सर्व प्रकारच्या धर्मनिरपेक्ष शिक्षणास चालना देईल किंवा तसे करण्यास सहाय्य करील तसेच, शिर्डी येथे वा अन्य ठिकाणी, शैक्षणिक संस्था स्थापन करील.

(६) मानवजातीचे कल्याण करणाऱ्या किंवा मानवाला आपत्तीमध्ये सहाय्य करणाऱ्या अन्य कोणत्याही उदात्त कार्यास चालना देईल.

(७) या अधिनियमाच्या तरतुदींस अधीन राहून, समितीला अधिनियमाखाली आपली कर्तव्ये व कामे पार पाडण्यासाठी आवश्यक ते सर्व अधिकार असतील.

प्रशासकीय कामकाज

मुख्य कार्यकारी अधिकारी

श्री साईबाबा संस्थान विश्वस्तव्यवस्था शिर्डी, अधिनियम २००४ मधील कलम १३ आणि सुधारणा अध्यादेश क्रमांक १२, दिनांक १३ जुलै, २०१७ अन्वये, श्री साईबाबा संस्थान विश्वस्तव्यवस्था, शिर्डी चे प्रशासन प्रमुख असलेल्या कार्यकारी अधिकारी या पदाचे नामाभिधान **मुख्य कार्यकारी अधिकारी** असे करणेत आले आहे.

त्यानुसार दिनांक ०८ मार्च, २०१७ रोजीचे मा.महाराष्ट्र शासनाचे आदेशानुसार, विश्वस्तव्यवस्थेचे दैनंदिन प्रशासनाचे कामकाज पाहणेसाठी **भारतीय प्रशासन सेवेतील** अधिका-याची प्रतिनियुक्तीने **मुख्य कार्यकारी अधिकारी** या पदावर नेमणूक करणेत येत आहे.

अहवाल सालात, मुख्य कार्यकारी अधिकारी या पदावर खाली नमूद केलेप्रमाणे मा.शासनाकडून प्रतिनियुक्तीने नेमणूक करणेत आलेल्या भारतीय प्रशासन सेवेतील अधिकारी यांनी संस्थानाचे दैनंदिन व्यवस्थापनाचे कामकाज पाहिले आहे / पाहत आहेत.

अ.क्र.	नांव	पदनाम	कालावधी
०१	श्री. दीपक मधुकरराव मुगळीकर, भा.प्र.से.	मुख्य कार्यकारी अधिकारी	दि. २८/०३/२०१९ ते दि.१९/०२/२०२० अखेर
०२	श्री. रविंद्र चिंधू ठाकरे, उपजिल्हाधिकारी	प्र. मुख्य कार्यकारी अधिकारी	दि.१९/०२/२०२० ते दि.२४/०२/२०२० अखेर
०३	श्री.अरुण किशोर डोंगरे, भा.प्र.से.	मुख्य कार्यकारी अधिकारी	दि.२४/०२/२०२० पासून

उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी

संस्थानचे वाढते कामकाजाचे स्वरुप पाहता तत्कालीन कार्यकारी अधिकारी (सध्या मुख्य कार्यकारी अधिकारी) यांचे सहाय्यासाठी तसेच संस्थानाचे दैनंदिन कामकाजाचे व्यवस्थापनासाठी व नियंत्रणासाठी मा.विधी व न्याय विभाग, महाराष्ट्र शासन यांचेकडील दिनांक १८ मार्च, २००९ रोजीचे आदेशान्वये निर्माण केलेले तहसिलदार संवर्गातील उपकार्यकारी अधिकारी हे पद, मा.विधी व न्याय विभाग, महाराष्ट्र शासन

यांचेकडील दि.११ जानेवारी २०१९ रोजीचे आदेशान्वये, उपजिल्हाधिकारी या संवर्गात दर्जोन्नत करुन पदनाम उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी करणेस मान्यता देण्यात आली.

अहवाल सालात, खाली नमूद केलेप्रमाणे मा.महाराष्ट्र शासनाकडून प्रतिनियुक्तीने नेमणूक करणेत आलेले अधिकारी यांनी **उप कार्यकारी अधिकारी / उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी** म्हणून संस्थान व्यवस्थापनाचे कामकाज पाहिले आहे / पाहत आहेत.

अ.क्र.	नांव	पदनाम	कालावधी
०१	श्री. रविंद्र चिंधू ठाकरे उपजिल्हाधिकारी	उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी	दि.२७/०२/२०१९ ते आजपावेतो

(अ) मा. महाराष्ट्र शासनामार्फत संस्थान आस्थापनेवर प्रतिनियुक्तीने असणारे इतर अधिकारी

संस्थान आस्थापनेवरील सामान्य प्रशासन विभाग, लेखाशाखा व संरक्षण विभाग या महत्वाचे व संवेदनशील असणारे विभागाचे दैनंदिन कामकाजाचे प्रभावी नियोजन व नियंत्रण व्हावे म्हणून महाराष्ट्र शासनामार्फत खाली नमूद केलेल्या अधिका-यांची संस्थान आस्थापनेवर प्रतिनियुक्तीने नियुक्ती करणेत आली आहे.

अ.नं.	प्रतिनियुक्तीने नियुक्त करणेत आलेल्या अधिका-याचे नांव व शासकीय पदनाम/विभाग	संस्थान आस्थापनेवरील पदनाम व विभागाचे नांव	संस्थान सेवेत हजर झाल्याचा दिनांक
०१	श्री. बाबासाहेब बाळकृष्ण घोरपडे सहाय्यक संचालक, महाराष्ट्र वित्त व लेखा सेवा, महाराष्ट्र राज्य	मुख्य लेखाधिकारी, लेखाशाखा	दि.११ जुलै, २०१६ ते आजपावेतो
०२	श्री. मधुकर लक्ष्मण गंगावणे पोलिस उपनिरिक्षक, गृह विभाग, महाराष्ट्र राज्य	संरक्षण अधिकारी, संरक्षण विभाग	दि.०३ एप्रिल, २०१५ ते दि.३१ मे २०२०
०३	डॉ. आकाश रामहरी किसवे नायब तहसिलदार, महसुल व वन विभाग, महाराष्ट्र राज्य	प्रशासकीय अधिकारी, सामान्य प्रशासन विभाग	दि.२५ सप्टेंबर, २०१८ ते आजपावेतो

प्रशासनाची रचना

मुख्य कार्यकारी अधिकारी यांचे मार्गदर्शन-तथा-नियंत्रणाखाली उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी, प्रशासकीय अधिकारी, विभागप्रमुख व इतर कर्मचारी हे विश्वस्तव्यवस्थेचे दैनंदिन कार्यालयीन कामकाज सुरळीतरित्या पार पाडीत आहेत.

संस्थानचे दैनंदिन कामकाजाचे सुसूत्रीकरण व्हावे, यासाठी कामाचे स्वरुपानुसार व कामकाजात सरळता, सुलभता यावी या दृष्टीने व भक्तांच्या सोयी-सुविधेशी निगडीत कामांच्या दृष्टीने विविध विभागांची रचना करणेत आलेली असून सध्या खालीलप्रमाणे विभाग कार्यरत असून त्यांचेमार्फत खाली नमूद केलेप्रमाणे सेवा देण्यात येत आहेत.

(अ) संस्थानचे दैनंदिन कामकाज पार पाडणेसाठी कार्यरत असणारे विभाग

अ.नं.	विभागाचे नांव	कार्य / सेवा तपशील
०१	सामान्य प्रशासन शाखा	कार्यासन १ - आस्थापना - कर्मचारीविषयक सर्व प्रशासकीय कामे. कार्यासन ५ - उत्सव व इतर सामाजिक, धार्मिक कार्यक्रम कामकाज कार्यासन ६ - कर्मचारी पाल्य शैक्षणिक शुल्क परतावा कार्यासन ८ - भक्तमंडळ सभासद विषयक कामकाज. कार्यासन ९ - आवक पत्रव्यव्यवहार विषयक कामकाज कार्यासन १०- (अ/ब/क) - कर्मचारी पगारबिले व त्यासंबंधीत इतर अनुषंगिक कामकाज. कार्यासन ११- जावक पत्रव्यव्यवहार विषयक कामकाज कार्यासन १२ - टंकलेखन / झेरॉक्स विभाग कार्यासन (शिस्त) – कर्मचारी गैरवर्तनाबाबत कामकाज
०२	मागासवर्ग कक्ष	संस्थान आस्थापनेवरील अधिकारी-कर्मचारी यांची १०० बिंदू नामावली, कर्मचारी आरक्षणानुसार नेमणूका-पदोन्नती साखळी निश्चित करणे आदि कामकाज पाहणे.
०३	विधी विभाग (कार्यासन २)	संस्थान संबंधित सर्व प्रकारचे विधी व न्यायालयीन विषयक काम पाहणे.
०४	सभाकामकाज विभाग (कार्यासन ४)	मा.व्यवस्थापन समितीसह अधिनियमातील तरतूदीनुसार स्थापन करणेत आलेल्या विविध समित्या यांचे सभा कामकाज विषयक कामकाज पाहणे.
०५	कामगार विभाग (कार्यासन ७अ)	संस्थान आस्थापनेवर काम करणाऱ्या कर्मचारी रजा, सुट्ट्या, शिस्त, गैरवर्तन, दंड, खातेनिहाय चौकशी व न्यायालय विषयक काम पाहणे.
०६	जनसंपर्क विभाग (कार्यासन १३)	साईभक्तांना श्रींचे दर्शन विनासायास व सुलभरितीने व्हावे म्हणून सोयी-सुविधा देणेकामी कामकाज, मान्यवरांच्या शिर्डी भेटीविषयक कामकाज, संस्थान विषयक माहिती व प्रसिध्दी विषयक काम पाहणे.

अ.नं.	विभागाचे नांव	कार्य / सेवा तपशील
०७	**लेखाशाखा**	
	अ) लेखाशाखे संबंधीत जमा-खर्च नोंदी घेणे, लेखापुस्तके ठेवणे.	संस्थानला दैनंदिन रोख रक्कमा, मनिऑर्डर, चेक/डी.डी., वस्तु रुपाने प्राप्त होणा-या देणग्या, विदेशी चलनाद्वारे प्राप्त होणा-या देणग्या, दक्षिणापेटया मोजणी, सोने, चांदी, कापड देणगी इ. देणगी व इतर उत्पन्न याच्या लेखापुस्तकांमध्ये नोंदी घेणे, संस्थानच्या बॅंक खात्यामध्ये जमा करणे, संपूर्ण संस्थानच्या विभागांकडून दैनंदिन खर्चाची आलेली देयके आदा करणे, त्यांची अचूकपणे तपासणी करणे व त्याच्या नोंदी लेखापुस्तकांमध्ये घेणे. लेखापुस्तके, रोख रक्कमा, सोने-चांदी वस्तू, सोने-चांदी नाणी, मौल्यवान खडे यांचे साठा रजिस्टर ठेवणे. साधारणतः रु.२२०० कोटी रुपयांच्या गुंतवणूका विहीत पद्धतीने बॅंकांमध्ये करणे. त्यावर प्राप्त होणारे व्याज, वजावट होणारा आयकर याचा अचूक हिशोब ठेवणे, मासिक जमा-खर्च तक्ते मा.व्यवस्थापन समितीचे सभेपुढे मान्यतेस्तव नोंद घेण्याकरिता सादर करणे.
	ब) अंतर्गत लेखापरिक्षण कक्ष	संस्थान वैधानिक लेखापरिक्षक नियुक्ती, अंतर्गत लेखापरिक्षक नियुक्ती, पूर्व लेखापरिक्षक नियुक्ती संबंधीत, संस्थानच्या सर्व चल-अचल मालमत्ता, स्टॉक, रोख रक्कमा तपासणी अहवाल दप्तरी ठेवणे. लेखापरिक्षण कामकाजाकरिता लेखापुस्तके उपलब्ध करुन देणे, वैधानिक लेखापरिक्षण अहवाल मा.विधी व न्याय विभागास सादर करुन विधीमंडळाच्या पटलावर ठेवणे संबंधीत इ.
	क) आयकर, व्हॅट, सेवाकर, जीएसटी इ. करविषयक कामकाज कक्ष	कर सल्लागार, विधिज्ञ यांच्या विहीत पद्धतीने नेमणूका, आयकर, सेवाकर, व्हॅट, जीएसटी संबंधीत मासिक, त्रैमासिक, वार्षिक कामकाज, आयकर, जीएसटी मासिक वजावटी शासनाच्या कोषागारात भरणे. संस्थानचे वार्षिक आयकर विवरणपत्र दाखल करणे, करनिर्धारण, अपील व करविषयक न्यायालयीन कामकाज इ.
	ड) वार्षिक अंदाजपत्रक कक्ष (Annual Budget)	संस्थानमधील सर्व विभाग व उपविभागांचे वार्षिक अंदाजपत्रक व सुधारीत अंदाजपत्रक मांडणे. अंदाजपत्रकाची प्रत मा.धर्मादाय आयुक्त, मुंबई व मा.विधी व न्याय विभाग, मंत्रालय, मुंबई यांना सादर करणे इ.
	इ) आर्थिक अनुदान कक्ष	अधिनियमातील तरतुदीनुसार आर्थिक अनुदान आदा करणे.
०८	मंदिर विभाग	श्रींची दैनंदिन पुजा-अर्चा (अभिषेक पूजा, श्री साई सत्यव्रत पूजा), श्री साईंच्या सर्व आरत्या, दर्शनास येणाऱ्या भक्तांना सुलभतेने दर्शन उपलब्ध होईल याची तजवीज करणे, श्रींचे रामनवमी, गुरुपौर्णिमा, पुण्यतिथी (दसरा) व इतर उत्सव साजरे करणे.
०९	प्रकाशने विभाग	श्रींचे संस्थान प्रकाशित वेगवेगळे फोटो, त्यांचे वेगवेगळया भाषेतील चरित्र, पोथी, दैनंदिनी,दिनदर्शिका यांचे छपाईचे संबंधीत सर्व कामे पाहणे व भक्तांना विक्री करीता उपलब्ध करणे. तसेच साईलिला मासिक छपाई व माहिती केंद्र विषयक कामे.

अ.नं.	विभागाचे नांव	कार्य / सेवा तपशील
१०	आरोग्य विभाग	मंदिर परिसर, निवासस्थाने इ. ठिकाणी स्वच्छता व इतर अनुषंगीक कामे करणे.
११	संरक्षण विभाग	मंदिर परिसर, निवासस्थाने, प्रसादालय व इतर ठिकाणी भक्तांचे व संस्थान मालमत्तेचे संरक्षण व्यवस्था व भक्तांची सुलभ दर्शन व्यवस्था करणे.
१२	बांधकाम विभाग (शताब्दी कक्ष)	मंदिर, दर्शनलाईन, निवासस्थाने, उपहारगृहे, प्रसादालय, रुग्णालय, शैक्षणिक संकुल इत्यादी संस्थान इमारती व मालमत्तेची निगा, दुरुस्ती देखभाल, आवश्यक ती नविन बांधकामे करणे, विविध विकास प्रकल्पांसाठी जमिनींची खरेदी / भूसंपादन करणे, जमिनीविषयक बाबी हाताळणे. तसेच शताब्दी कक्षाकडून उत्सव काळात विविध प्रकारचे धार्मिक / सामाजिक / सांस्कृतिक कार्यक्रमांचे आयोजन करुन कार्यक्रम पार पाडणे.
१३	पाणी पुरवठा विभाग	मंदिर परिसर, रुग्णालये, निवासस्थाने, प्रसादालय व संस्थान सर्व कार्यालये व इतर ठिकाणी स्वच्छ व निर्जंतुक पाण्याचा पुरवठा करणे.
१४	विद्युत विभाग	मंदिर परिसर, दर्शन रांगा, निवासस्थाने, प्रसादालय, रुग्णालये या सर्व ठिकाणी विद्युत पुरवठा सुरळीत चालू ठेवणे, उत्सव व इतर कार्यक्रम प्रसंगी विद्युत रोषणाई करणे.
१५	ध्वनीक्षेपण व टेलिफोन विभाग	मंदिरात होणाऱ्या दैनंदिन आरत्या, भजने व विविध कार्यक्रम यासाठी ध्वनीक्षेपण व्यवस्था करणे, कार्यक्रमांचे रेकॉर्डींग व प्रसारण करणे यासंबंधीत कामे करणे.
१६	साईबाबा भक्तनिवासस्थान विभाग	भक्तांना विनासायास व सुलभतेने माफक दरात निवासस्थाने सुविधा उपलब्ध व्हावी म्हणून सदरहू स्वतंत्र ०५ निवासस्थाने विभाग हे २४ तास कार्यरत आहेत. या निवासस्थानांमधील निवासी खोल्या भक्तांना ऑनलाईनद्वारे तसेच समक्ष येणारे भक्तांना प्रथम येणा-यास प्रथम प्राधान्य तत्वावर उपलब्ध करुन दिल्या जातात.
१७	साईप्रसाद निवासस्थान विभाग	
१८	द्वारावती भक्तनिवासस्थान विभाग	
१९	साईआश्रम भक्तनिवास	
२०	साई धर्मशाळा	
२१	श्री साई प्रसादालय विभाग	भक्तांना सकाळी १० ते रात्रौ १० वाजेपर्यंत प्रसाद भोजनाची व्यवस्था करणे.
२२	कॅन्टीन विभाग	भक्तांसाठी चहा, कॉफी, दुध व नाष्टा पाकीटे उपलब्ध करुन देणे, नाष्टा पाकीटे स.७ ते १० वाजेपर्यंत उपलब्ध करुन दिली जातात.
२३	खरेदी विभाग	प्रसादालयात प्रसादभोजन व कॅन्टीन विभाग या विभागासाठी आवश्यक असणाऱ्या मालांची खरेदी तसेच संस्थानचे इतर कार्यालयास दुरुस्ती देखभालीसाठी लागणाऱ्या वस्तु व स्टेशनरी विषयक खरेदीचे कामे करणे.
२४	भांडार विभाग	विविध कार्यालयासाठी कामाच्या दृष्टिने खरेदी केलेल्या मालाची नोंद / साठा घेऊन मागणी पत्रकानुसार विविध विभागांना माल पुरविणे.
२५	वाहन विभाग	श्री साईबाबा भक्तनिवासस्थाने या ठिकाणाहून दर्शनासाठी मंदिर परिसरापर्यंत, प्रसाद भोजनासाठी श्री साईप्रसादालय विभागापर्यंत भक्तांची मोफत ने-आण करणे, नगरसूल व साईनगर शिर्डी रेल्वेस्टेशन येथून भक्तांची ने-आण करणे. रुग्णालयासाठी ॲम्बुलन्स, शैक्षणिक संकुलासाठी स्कुल बस व कार्यालयीन कामकाजासाठी वाहने पुरविणे, वाहनांची दुरुस्ती देखभाल करणे इ.

अ.नं.	विभागाचे नांव	कार्य / सेवा तपशील
२६	बगीचा विभाग	मंदिर व परिसरात फुलझाडे, वृक्ष तसेच श्रींचे हारासाठी लागणारी फुले यांचे संगोपन करणे, बगीचा विषयक कामे करणे, विविध उत्सवात व कार्यक्रमप्रसंगी फुलांची सजावट करणे.
२७	अभिलेख कक्ष	संस्थानकडील जुन्या वस्तुंचा लिलाव करणे व संस्थानमधील अ,ब,क,ड प्रकारचे रेकॉर्ड ठेवणे व जतन करणे.
२८	माहिती तंत्रज्ञान विभाग	सॉफ्टवेअर, हार्डवेअर डेव्हलपमेंट, मेंन्टेनन्स व नेटवर्कींग, वेबसाईट डेव्हलपमेंट बाबतची सर्व कामे, संस्थानविषयक माहितीबरोबरच श्री साईंचे जीवनावरील प्रकाशने वेबसाईटवर उपलब्ध करुन देणे.
२९	मुंबई कार्यालय	दादर, मुंबई येथे विश्वस्तव्यवस्थेच्या स्व:मालकीचे "साईनिकेतन" इमारतीत सुरु आहे. साईलिला मासिक वितरण विषयक कामे, देणग्या स्विकारणे, मंत्रालया संबंधातील कामे करणे आदी.
३०	लाडू व बर्फी प्रसाद निर्मिती विभाग	साईभक्तांकरीता प्रसादरुपाने उपलब्ध करुन द्यावयाचे लाडू निर्मितीचे संपूर्ण प्रक्रियेवर एकसंघ नियंत्रण व देखरेख ठेवून, भक्तांना विनासायास व सुलभ रितीने लाडू प्रसाद / बुंदी प्रसाद उपलब्ध करुन देणे.
३१	सी.सी.टी.व्ही. कंट्रोल सेल	सलग सुट्टयांचे कालावधीत तसेच उत्सव काळात शिर्डी येथे साईभक्तांची मोठया प्रमाणावर गर्दी होते. यावेळी समाधी मंदिरासह मंदिर व संस्थान परिसरात व दर्शनरांगेत शांतता व सुव्यवस्था रहावी, पाकीटमारी, चोरी इ. पासून भक्तांचे संरक्षण व्हावे यादृष्टीने साईभक्तांचे गर्दीवर सी.सी.टी.व्ही. यंत्रणेच्या सहाय्याने नियंत्रण ठेवणेकामी स्वतंत्र कक्षाची स्थापना करणेत आलेली आहे. तसेच संस्थान आयोजित कार्यक्रमाची छायाचित्रे काढणे.
३२	मालमत्ता विभाग	संस्थान मालकीचे जंगम व स्थावर मालमत्तेचे जतन व संरक्षण करणे, जमीनीविषयक बाबी हाताळणे, संस्थान व्यवस्थापनासाठी विकास कामांचे दृष्टीने आवश्यक जमिनीचे संपादन करणे, जमीन महसूल विषयक बाबींमध्ये सुसूत्रीकरण करुन जमीन महसुल विषयक कामे पहाणे.
३३	फायर ॲण्ड सेफ्टी विभाग	संस्थानचे सर्व इमारतींचे आगीपासून संरक्षण होणेसाठी प्रतिबंधात्मक उपाययोजना / कामे सदर विभागाकडून करण्यात येतात. फायर सिलेंडर दुरुस्ती देखभाल, सर्व इमारतींचे फायर ऑडीट करणे तसेच संस्थान गॅस प्लांटवर प्रशिक्षित कर्मचा-यांमार्फत देखरेख करणे. या विभागाकडे ०४ अग्निशामक वाहने असून सदर वाहनांवर प्रशिक्षित कर्मचा-यांची नेमणूक केलेली आहे.
३४	मेकॅनिकल विभाग	विविध विभागांकडे असलेले वातानुकूलिन यंत्रे, प्रसादालयाकडील यंत्रसामुग्री, गॅस प्लांट व इतर यंत्रसामुग्रीचे देखभाल-दुरुस्तीसह इतर अनुषंगिक कामकाज पहाणे.

(ब) संस्थान संचलित इतर उपक्रमांतर्गत शैक्षणिक संकुल

अ.नं.	विभागाचे नांव	कार्य / सेवा तपशील
३५	श्री साईबाबा औद्योगिक प्रशिक्षण संस्था, शिर्डी.	औद्योगिक प्रशिक्षण केंद्रामध्ये विद्यार्थी - विद्यार्थिनींना विविध प्रकारचे व्यवसाय आधारित १२ तांत्रिक अभ्यासक्रमांचे शिक्षण दिले जाते.
३६	श्री साईबाबा इंग्लिश मिडीअम स्कुल, शिर्डी.	इंग्लिश मिडीअम स्कुलमध्ये विद्यार्थी - विद्यार्थिनींना ज्युनिअर के.जी. ते इयत्ता १० वी पर्यंत इंग्रजी माध्यमातून शिक्षण दिले जाते.
३७	श्री साईबाबा कन्या विद्या मंदिर व कनिष्ठ महाविद्यालय, शिर्डी	कन्या विद्या मंदिर मध्ये इयत्ता ५ वी ते १० वी पर्यंत विद्यार्थिनींना मोफत शिक्षण दिले जाते.
		कनिष्ठ महाविद्यालयामध्ये विद्यार्थी - विद्यार्थिनींना कला, वाणिज्य व विज्ञान शाखेचे शिक्षण दिले जाते.
३८	श्री साईबाबा (वरिष्ठ) महाविद्यालय, शिर्डी	महाविद्यालयामध्ये विद्यार्थी – विद्यार्थींना कला, वाणिज्य व विज्ञान शाखेचे शिक्षण दिले जाते.

(क) संस्थान संचलित इतर उपक्रमांतर्गत रुग्णालये

अ.नं.	विभागाचे नांव	कार्य / सेवा तपशील
३९	श्री साईनाथ रुग्णालय, शिर्डी (३०० खाटांचे)	आर्थिकदृष्टया दुर्बल रुग्णांबरोबरच उपचारांची गरज असलेल्या रुग्णांना विनामुल्य अथवा माफक व अल्पदरात वैद्यकीय सेवा देणे, विहीत नियमाप्रमाणे आर्थिक वैद्यकीय अनुदान देणे आदि.
४०	श्री साईबाबा सुपर स्पेशालिटी हॉस्पीटल, शिर्डी. (२५९ खाटांचे)	माफक दरात वैद्यकीय सेवा देणे, आर्थिकदृष्टया दुर्बल गरजू रुग्णांना विनामुल्य वैद्यकीय सेवा देणे, विहीत नियमानुसार शासकीय आर्थिक सवलत योजनांचा रुग्णांना लाभ देणे.

मा. विधी व न्याय विभाग, महाराष्ट्र शासन यांचेमार्फत संस्थान कर्मचाऱ्यांचा विभागवार व वेतनश्रेणीनिहाय **४८२६ पदांचा** सर्वसमावेशक आकृतीबंध मंजूर असून, या आकृतीबंधानुसार, संस्थानची पदनिहाय व वेतनश्रेणीनिहाय **स्थायी कर्मचारी संख्या २९०८** व **कंत्राटी कर्मचारी संख्या १९१८** मंजूर करण्यात आलेली आहे

अहवाल सालात, विश्वस्तव्यवस्थेच्या आस्थापनेवर, **दिनांक ३१ मार्च, २०२०** अखेर मुख्य कार्यकारी अधिकारी व इतर पदांवर मा.महाराष्ट्र शासनाकडून प्रतिनियुक्तीवर आलेल्या ०५ अधिकाऱ्यांसह, संस्थान सेवेतील प्रशासकीय अधिकारी, विभागप्रमुख यांचेसह विविध श्रेणीतील **एकूण १९१३ स्थायी कर्मचारी** व संस्थान आस्थापनेवर नव्याने नेमणूक झालेले ५९८ कंत्राटी कर्मचारी आहेत.

याशिवाय, भक्तांच्या वाढत्या गर्दीमुळे त्यांना आवश्यक मूलभूत सोयी-सुविधा उपलब्ध करुन देणेसाठी ३१ मार्च २०२० अखेर दररोज कुशल व अकुशल असे सुमारे १९५१ कंत्राटी कर्मचारी हे ठेकेदरामार्फत काम करीत आहेत. या कामगारांना किमान वेतन कायद्यानुसार वेतन दिले जात आहे. तसेच सुरक्षेसाठी सुरक्षा कर्मचारी व माजी सैनिक कंत्राटी सुरक्षा कर्मचारी मनुष्यबळ उपलब्ध करुन दिले जात आहे.

संस्थान कर्मचा-यांना देणेत येणा-या सोयी-सुविधा

संस्थान आस्थापनेवरील सर्व स्थायी कर्मचाऱ्यांना खालीलप्रमाणे वेतन व इतर सुविधा देणेत येतात :

*** महाराष्ट्र शासनाने लागू केलेल्या सातव्या वेतन आयोगाप्रमाणे वेतन व भत्ते.**

*** दीपावली सानुग्रह अनुदान.**

*** गृहकर्जावरील व्याजावर ५० टक्के सवलत.**

*** पाल्यांचा शैक्षणिक शुल्क परतावा.**

*** कामगार नुकसान भरपाई कायद्यांतर्गत समूह विमा.**

*** मोफत वैद्यकीय सेवा.**

*** ग्रुप ग्रॅच्युईटी.**

*** अद्ययावत निवासस्थाने.**

भक्तमंडळ

मा. दिवाणी न्यायालय, अहमदनगर यांनी श्री साईबाबा संस्थान, शिर्डीचे व्यवस्थापनासाठी तयार केलेल्या व मान्य केलेल्या योजनेनुसार व आताचे अधिनियमातील तरतुदीनुसार श्री साईभक्तांचे भक्तमंडळ अस्तित्वात असून, या भक्तमंडळ सभासदत्वाचे **आश्रयदाते, आजीव व सर्वसाधारण (वार्षिक) सभासद** असे **तीन** प्रकार उपलब्ध आहेत.

भक्तमंडळाचे सर्व सभासदांना संस्थानमार्फत साजऱ्या करण्यात येणाऱ्या तीनही उत्सवाची निमंत्रणपत्रिका व उदीप्रसाद पोष्टाने पाठविला जात आहे.

मा. महाराष्ट्र शासनाने श्री साईबाबा संस्थान विश्वस्तव्यवस्था, शिर्डी अधिनियम - २००४ मध्ये नमुद केलेप्रमाणे, संस्थान व्यवस्थापनाने **दिनांक ०१ जानेवारी, २०१५ पासून** भक्तमंडळ सभासदात्वाबाबत नव्याने नियमावली अंमलात आणलेली आहे. या नियमावलीनुसार खाली नमुद केलेल्या सभासदांचे प्रकारानुसार सभासद शुल्कात वाढ करणेत आलेली आहे. अहवाल वर्षअखेर दिनांक ३१ मार्च, २०२० रोजी अखेर भक्तमंडळाची सभासदांची संख्या खालीलप्रमाणे आहे :-

अ. नं.	सभासद प्रकार	सभासद शुल्क	दि. ३१ मार्च, २०१९ अखेर सभासद	अहवाल सालात नवीन झालेले सभासद	कमी झालेले सभासद	दि. ३१ मार्च, २०२० अखेर सभासद
(अ) दिनांक ३१ डिसेंबर, २०१४ पर्यंत						
०१	आश्रयदाते सभासद	रुपये १,५००/- (एकाच वेळेस) हयात असेपर्यंत	३७,२४९	--	७२	**३७,१७७**
०२	आजीव सभासद	रुपये २५१/- (एकाच वेळेस) हयात असेपर्यंत	१,६९,७७८	--	१,२३४	**१,६८,५४४**
		एकुण (अ) -	**२,०७,०२७**	**--**	**१,३०६**	**२,०५,७२१**
(ब) दिनांक ०१ एप्रिल, २०१९ ते दिनांक ३१ मार्च २०२० अखेर						
०१	आश्रयदाते सभासद	रुपये ५,००,०००/- (२० वर्षाचे कालावधीसाठी)	०९	०२	--	**११**
०२	आजीव सभासद	रुपये ५०,०००/- (१५ वर्षाचे कालावधीसाठी)	७९६	२३७	--	**१,०३३**
०३	सर्वसाधारण सभासद	रुपये ३,०००/- (१ वर्षाचे कालावधीसाठी)	२७६	३९२	२७५	**३९३**
		एकुण (ब) -	**१,०८१**	**६३१**	**२७५**	**१,४३७**
		भक्तमंडळाची एकूण सभासद संख्या (अ+ब) -	-	-	-	**२,०७,१५८**

दि.३१ मार्च २०२० अखेर भक्तमंडळाची एकुण **सभासद संख्या - २,०७,१५८** इतकी आहे.

विश्वस्तव्यवस्थेमार्फत देणेत येणाऱ्या सेवा-सुविधा

श्री क्षेत्र शिर्डी येथे भेट देणाऱ्या साईभक्तांना विविध प्रकारच्या सेवा-सुविधा पुरविण्यात येतात. त्याचा थोडक्यात गोषवारा खालीलप्रमाणे :-

निवासस्थान सुविधा

विश्वस्तव्यवस्थेकडून साईभक्तांच्या सोयीसाठी सर्व मुलभूत सेवा २४ तास उपलब्ध केलेल्या आहेत. या सेवेत अत्यंत महत्वाच्या अशा निवासव्यवस्थेसाठी विविध प्रकारची अद्ययावत सोयींनीयुक्त परिपूर्ण निवासस्थाने सर्व स्तरातील साईभक्तांना त्यांच्या आर्थिक क्षमतेनुसार उपलब्ध आहेत. तसेच अतिमहत्वाच्या व्यक्तींसाठी वातानुकूलीत कक्ष तयार करण्यात आलेले आहेत. सध्या विश्वस्तव्यवस्थेकडे उपलब्ध असलेली निवासस्थाने, त्यांचे प्रकार, खोल्यांची संख्या, सेवाआकार आदि माहिती दर्शविणारा तक्ता खालीलप्रमाणे :-

अ.नं.	निवास संकुलाची नांवे	प्रकार	एकूण खोल्या	सेवा आकार / प्रति दिवस
(अ) साईप्रसाद निवासस्थान विभाग – २,१२,१४५ भक्तांनी निवासव्यवस्थेचा लाभ घेतला.				
०१	श्री साईनिवास अतिथीगृह	वातानुकूलीत सूट	२४	रु.८००/-
०२	साईउद्यान इमारत (नॉन ए.सी. रुम)	हॉल	१२	रु.४००/-
		मध्यम खोल्या	२०	रु.१००/-
		लहान खोल्या	१६	रु.५०/-
		लॉकर्स	९९	रु.१०/- प्रत्येकी
०३	साईनाथ छाया इमारत (नॉन ए.सी.)	हॉल (प्रति व्यक्ति रु.२५/- अशा ४० व्यक्तिंकरिता)	०१	रु.१०००/-
०४	शांतीनिकेतन इमारत (नॉन ए.सी.)	मध्यम खोल्या	१५	रु.२००/- व रु.३००/-
०५	सेवाधाम इमारत (नॉन ए.सी.)	साध्या खोल्या	६०	रु.५०/-
०६	शिर्डी बसस्थानक (नॉन ए.सी.)	खोल्या	१४	रु.३००/- व रु.५००/-
		हॉल	०४	रु.६००/-

(ब) श्री साईबाबा भक्तनिवासस्थान विभाग – ९,६०,१४३ भक्तांनी निवासव्यवस्थेचा लाभ घेतला.				
अ.नं.	**निवास संकुलाची नांवे**	**प्रकार**	**एकूण खोल्या**	**सेवा आकार /प्रति दिवस**
०७	साईबाबा भक्तनिवासस्थान	वातानुकूलीत खोल्या	८	रु.५५०/-
		वातानुकूलीत खोल्या	२	रु.९००/-
		खोल्या (०४ कॉटस्)	१८	रु.१५०/-
		खोल्या (०३ कॉटस्)	२२४	रु.१२५/-
		खोल्या (०५ कॉटस्)	१	रु.५००/-
		खोल्या (०६ कॉटस्)	१	रु.६००/-
		खोल्या (०७ कॉटस्)	१	रु.२००/-
		खोल्या (११ कॉटस्)	२०	रु.४५०/-
		खोल्या (१२ कॉटस्)	२	रु.५००/-
		कॉट विरहीत खोल्या	३२	रु.१००/-
		हॉल्स (४० व्यक्ती)	२	रु.५००/-
		लॉकर्स	१९८	प्रती व्यक्ती रु.१०/-
		स्टोअर्स	१	गाद्या व इतर साहित्य ठेवणेसाठी
		इतर	२	सुरक्षारक्षक, पोलिस व इतर यांना वास्तव्यासाठी
		दुकान गाळे	३१	कार्यालयीन वापरासाठी
(क) व्दारावती भक्तनिवास विभाग – ६,४०,६०७ भक्तांनी निवासव्यवस्थेचा लाभ घेतला.				
०८	व्दारावती भक्तनिवासस्थान	वातानुकूलीत खोल्या	८०	रु.९००/- (०३ व्यक्तींकरीता)
		साध्या खोल्या	२३६	रु.५००/- (०३ व्यक्तींकरीता)
(ड) साईआश्रम भक्तनिवासस्थान विभाग – २६,१७,५४५ भक्तांनी लाभ घेतला.				
०९	साईआश्रम भक्तनिवासस्थान एकुण १२ इमारती	वातानुकूलीत खोल्या	३८४	रु.५००/- (०३ व्यक्तींकरीता)
		मध्यम खोल्या	११५२	रु.२००/- (०३ व्यक्तींकरीता)
(इ) साई धर्मशाळा विभाग – ६,३२,३५६ साईभक्तांनी निवासव्यवस्थेचा लाभ घेतला.				
१०	साई धर्मशाळा	हॉल्स	१२८	साईभक्तांना प्रति व्यक्ती रु.२०/- या प्रमाणे हॉल्स तात्पुरत्या निवासासाठी उपलब्ध करुन देणेत येत आहे. अपंग व्यक्तींना विनामुल्य निवासाची व्यवस्था उपलब्ध करुन देणेत येत आहे.

साई धर्मशाळा विभागाकडील एकुण ०६ इमारतींपैकी ०२ इमारती (६४ हॉल्स) श्री साईबाबा कनिष्ठ महाविद्यालयासाठी उपलब्ध करुन देणेत आलेली आहे.

साईभक्तांना विनासायास निवासव्यवस्था उपलब्ध व्हावी या हेतूने भक्तांना एका वेळेस जास्तीत जास्त ०२ दिवस राहण्यासाठी परवानगी दिली जाते. तसेच आवश्यकतेप्रमाणे अल्प दरात जादा गाद्या, चादरी उपलब्ध करुन दिल्या जातात. या सर्व निवासस्थानांमधून २४ तास पाणी व विद्युत सुविधा उपलब्ध करुन देण्यात आलेली आहे.

सुलभ शौचालय व प्रसाधनगृह

जे साईभक्त मुक्कामी न थांबता, दर्शन घेऊन लगेचच परतणार आहेत, अशा भक्तांना प्राथमिक सुविधा उपलब्ध करुन देण्यासाठी सुलभ इंटरनॅशनल या सेवाभावी संस्थेने संस्थानच्या अर्थसहाय्यातून १२० प्रसाधनगृहे व १२० शौचालयाची सोय असलेली दोन मजली सुलभ शौचालयाची इमारत बांधलेली असून, सुलभ इंटरनॅशनलमार्फत सदर ठिकाणी दैनंदिन व्यवस्थापन केले जाते.

प्रसाद लाडू सुविधा

श्री साईबाबांचा प्रसाद म्हणून साईभक्तांना प्रत्येकी सुमारे ५० ग्रॅम वजनाचे ०३ मोतीचूर लाडूंचे पाकिट रु.२५/- या देणगी मुल्य दरामध्ये उपलब्ध करुन देण्यात येते. मोतीचूर लाडू शुध्द तूपात काजू, बेदाणे, वेलची आदि सुकामेव्यांसह बनविले जात असल्याने ते अत्यंत चविष्ट असतात. भक्तांना लाडू प्रसाद सोबत घेऊन जाणे सोयीचे व्हावे यासाठी हे लाडू चांगले सुकवून पेपर पिशवीत पॅक केले जातात. यामुळे प्रसाद लाडूंना साईभक्तांकडून मोठया प्रमाणावर मागणी असते. प्रतिदिनी सरासरी २५ ते ३० हजार लाडू पाकिटांची मागणी होत असल्याने, साईभक्तांना ते सहजतेने उपलब्ध व्हावेत म्हणून एका स्वतंत्र कंत्राटदारांमार्फत प्रसाद लाडू तयार करुन घेणेत येत आहेत.

याकामी लाडू व बर्फी प्रसाद निर्मिती विभाग हा स्वतंत्ररित्या कार्यान्वीत करणेत आलेला असून, लाडू व बुंदी प्रसाद पाकिटांचे विहित पद्धतीने वितरण केले जात आहे. श्री साईभक्तांना श्रीं चे दर्शन झालेनंतर प्रत्येकी ५० ग्रॅम बुंदी प्रसाद पाकिट प्रसादरुपाने वाटप करणेत येत आहे. याकामी दैनंदिन सरासरी ४० ते ४५ हजार बुंदी पाकीटे पुरविण्यात येतात.

अल्पोपहार सुविधा

संस्थान परिसरातील तसेच दर्शन रांगेतील भक्तांना उपहारगृहाद्वारे (कॅन्टीन) २४ तास चहा, कॉफी, दूध, बिस्किटे व मिनरल वॉटर सुविधा पुरविली जाते. तसेच सकाळी ०७ ते १० यावेळेत नाष्टा पाकिटे ठेकेदारांकडून तयार करुन घेऊन साईभक्तांना उपलब्ध केली जातात. उपहारगृहामार्फत उपलब्ध करुन देणेत येणारे सर्व पदार्थ सवलतीच्या व वाजवी दरामध्ये भक्तांसाठी उपलब्ध आहेत. नाष्टा पाकिटाच्या एका पाकिटात पु-या, सुकी भाजी, मिष्टान्न असे पदार्थ उपलब्ध करुन दिले जातात. उपहारगृहात पार्ले, ब्रिटानिया, सनफिस्ट आदि कंपन्यांची बिस्किटे कंपनी दरात उपलब्ध करुन दिली जातात.

अहवाल सालात, गेल्या वर्षाचे तुलनेत उपहारगृह विभागामार्फत भक्तांना संस्थान परिसरात विविध ठिकाणी उपलब्ध करुन देण्यांत आलेल्या सोयीमुळे, प्रसाद लाडू, चहा, कॉफी, दूध इ. सुविधा भक्तांना विनासायास उपलब्ध झालेली आहे. त्याचा तुलनात्मक तपशील खालीलप्रमाणे :-

अ. नं.	तपशील / दर	सन २०१७-१८ एकुण विक्री / वाटप नग	सन २०१८-१९ एकुण विक्री / वाटप नग	सन २०१९-२० एकुण विक्री / वाटप नग
०१	**प्रसाद लाडू** (०३ नग लाडू पाकिट - रु.२५/- प्रति पाकिट)	१,०५,५२,०१७	१,१४,५०,९३३	**१,२०,६०,६५२**
०२	**अन्न पाकिटे** (रु.५/- प्रति पाकिट)	३६,२१,९८१	३६,३७,०४०	**३६,३२,६२४**
०३	**चहा** (रु.२/- प्रति कप)	१,०९,११,९३२	१,०६,०७,२३२	**९१,६२,७८८**
०४	**कॉफी** (रु.३/- प्रति कप)	२३,५२,६६९	२२,०२,७२३	**१७,१०,१२८**
०५	**दूध** (रु.३/- प्रति कप)	१९,७३,३८०	१८,३२,८२६	**१४,७१,५६८**

मा.व्यवस्थापन समितीने घेतलेल्या निर्णयानुसार **दिनांक ०४ सप्टेंबर २०१६** व **दिनांक १० ऑक्टोबर, २०१६ पासून** दर्शन रांगेतील भक्तांना अनुक्रमे मोफत बुंदी प्रसाद वाटप तसेच चहा, कॉफी, दूध व बिस्किटे **विनामुल्य** (मोफत) वाटप करणेत येत आहे. याबाबत गतवर्षापासूनचा तपशील खालीलप्रमाणे :-

अ.नं.	तपशील	सन २०१७-१८	सन २०१८-१९	सन २०१९-२०
०१	**चहा**	२७,८६,६१४ कप	१९,३८,३०५ कप	**१५,७५,८१५ कप**
०२	**कॉफी**	१२,५६,३७४ कप	९,२१,४८३ कप	**७,४५,४३० कप**
०३	**दूध**	३,८०,६७८ कप	२,९८,१६७ कप	**३,०६,४०४ कप**
०४	**बिस्किटस्**	१,२९,०७५ पुडे	१,५७,२६८ पुडे	**२,२३,९०८ पुडे**
०५	**मोफत बुंदी प्रसाद वाटप** (अंदाजे ५० ग्रॅम बुंदीचे पाकिट)	१,८६,४४,८१५ पाकीटे	२,०१,१७,८०० पाकीटे	**१,८६,६७,४३९ पाकीटे**

या व्यतिरिक्त उपहारगृहामार्फत (कॅन्टीन) अहवाल सालात, संस्थानमार्फत आयोजित करणेत येणा-या वैद्यकिय शिबीरे, प्रथमोपचार केंद्रे, विद्यार्थी-पालक मेळावे व इतर धार्मिक, सांस्कृतिक, सामाजिक कार्यक्रमांसाठी चहा, कॉफी, दूध आदींची विनामुल्य व्यवस्था करण्यात आलेली आहे.

प्रसादालय भोजन सुविधा

(माहे सप्टेंबर, २०१३ मध्ये ISO-२२०००-२००५ मानांकन प्राप्त सुविधा)

श्री क्षेत्र शिर्डी येथे भेट देणाऱ्या साईभक्तांना प्रसाद भोजनाची सुविधा विनासायास, विनाविलंब प्राप्त व्हावी या दृष्टीने, श्री साईप्रसादालयाचे तळमजला व पहिल्या मजल्यावरील भोजनकक्ष मिळून एकाच वेळेस ५५०० भक्त प्रसाद भोजन घेऊ शकतील अशा क्षमतेची **" श्री साई प्रसादालय "** ही सर्व सोयी-सुविधांयुक्त अद्ययावत इमारत भक्तांच्या सोयीसाठी दिनांक ०९ जानेवारी, २००९ पासून उपलब्ध करुन देण्यात आली आहे. प्रसाद भोजन जलद व चवदार बनविणेसाठी खालील देशी-विदेशी बनावटीच्या यंत्रणा व मशिनरीचा उपयोग करुन घेणेत येत आहे :

०१.	चपाती मशिन्स	०२.	आटा मळणी यंत्र
०३.	डिश वॉशिंग मशिन	०४.	मसाला ग्राईंडर
०५.	व्हेजिटेबल / राईस वॉशर	०६.	व्हेजीटेबल प्रोसेसर मशिन
०७.	ओनियन पिलर मशिन	०८.	गार्लिक पिलर मशिन
०९.	बटर मिक्सर	१०.	ऑनलाईन चक्की युनिट
११.	स्टीम बॉयलर	१२.	सोलर स्टीम कुकींग सिस्टिम
१३.	थर्मिक फ्लुईड हिटींग यंत्रणा	१४.	आर. ओ. प्लँन्ट
१५.	माऊंटेड एल. पी. गॅस प्लॅन्ट	१६.	भाजीपाला व ड्रायफ्रुट कोल्ड स्टोअरेज
१७.	फायर हायड्रन्ट यंत्रणा	१८.	हायड्रोलिक ट्रॉलीज्

प्रसाद भोजन बनविणेसाठी वर नमुद केलेल्या मशिनरींचा वापर केल्याने, मानवी श्रमांत बचत तर झालीच आहे, त्याबरोबर कमी वेळेत भक्तांना स्वच्छ व स्वादिष्ट प्रसाद भोजन उपलब्ध होत आहे. सध्या दररोज सकाळी १० वाजेपासून ते रात्रौ १० वाजेपर्यंत असे अविरत १२ तास विनामुल्य प्रसादभोजन उपलब्ध करुन देण्यात येत आहे.

भक्तांना प्रसाद भोजनात भात, वरण, चपाती, दोन भाज्या व मिष्टान्न असे पदार्थ देण्यात येतात. प्रसाद भोजनातील चपात्या कंत्राटदाराकडून व चपाती मशिन्सचाही वापर करुन बनविण्यात येतात. प्रसादालयासाठी आवश्यक असणारा ताजा भाजीपाला ई-निविदा पध्दतीने खरेदी करुन आणला जातो. या व्यतिरीक्त संस्थानच्या शेतीमधून उपलब्ध होणारा ताजा भाजीपाला देखील वापरला जातो. प्रसादालयासाठी आवश्यक किराणामाल, कडधान्य, मसाला वगैरे माल खरेदी विभागामार्फत स्वतंत्रपणे निविदा मागणी करुन, वार्षिक दर निश्चित करुन खरेदी करणेत येतो. प्रतिदिनी साधारणपणे ४५ हजारापर्यंत साईभक्त प्रसादालयामध्ये प्रसाद भोजनाचा लाभ घेतात. उत्सव व गर्दीच्या काळात ही संख्या प्रतीदिन साधारणपणे ९० हजारापर्यन्त जाते. गेल्या तीन वर्षात प्रसाद भोजन घेणाऱ्या भक्तांची संख्या दर्शविणारा तक्ता खालीलप्रमाणे :-

अ.नं.	वर्ष	वर्षभरात प्रसादभोजन घेणाऱ्या भक्तांची संख्या	प्रतिदिन प्रसादभोजन घेणाऱ्या भक्तांची सरासरी संख्या
०१	माहे एप्रिल, २०१७ ते मार्च, २०१८	१,५०,९७,२०१	४१,३६२
०२	माहे एप्रिल, २०१८ ते मार्च, २०१९	१,६१,०२,२६७	४४,११६
०३	**माहे एप्रिल, २०१९ ते मार्च, २०२०**	**१,६४,२०,४५६**	**४४,९८८**

प्रसादालयात अन्नपदार्थ तयार करणेसाठी खरेदी केलेला किराणा माल व अनुषंगिक साहित्य, अन्न व औषध प्रशासनाच्या मानकाप्रमाणे तपासणीकामी स्वतंत्र प्रयोगशाळा उभारणी करणेत आलेली असून, सदरची प्रयोगशाळा कार्यान्वीत करणेत आलेली आहे.

अन्नदान सुविधा

जो भक्त शिर्डीत येईल तो कधीही भुकेला किंवा उपाशी राहू नये यासाठी श्री साईबाबा स्वतःच्या हातांनी व्दारकामाईमध्ये भोजन तयार करीत व गरीब, भुकेल्या भक्तांना जेऊ घालीत असत. ही शिकवण लक्षात ठेवून, परिसरातील मुकबधीर, अंध, अपंग शाळेतील विद्यार्थ्यांना, वृध्दाश्रमातील वृध्द आदिंना विनामुल्य प्रतिदिन अन्नदान करणेत येत आहे.

दिनांक ०१ जानेवारी, २०१७ पासून प्रसादालयातील अन्नदान (प्रसाद भोजन) सुविधा सर्व भक्तांसाठी विनामुल्य (मोफत) सुरु करणेत आलेली आहे.

इतर विभागांच्या सेवा

जनसंपर्क विभाग

या विभागामार्फत श्री क्षेत्र शिर्डी येथे येणाऱ्या साईभक्तांना दर्शन, निवास, प्रसादभोजन आदि सुविधांच्या उपलब्धतेबाबत मार्गदर्शन करणे, सहाय्य करणे, श्री साईंच्या जीवनकार्याविषयी, संस्थानमार्फत साजरे करणेत येणारे उत्सव, विविध कार्यक्रम-उपक्रम आदिंची वृत्तपत्रातून प्रसिध्दी करणे, संस्थान व्यवस्थापनाच्या निर्णयानुसार वृत्तपत्रांतून जाहिराती प्रसिध्द करणे इत्यादी कामे केली जातात.

लेखाशाखा

या विभागामार्फत आर्थिक प्रशासनाचे काम पार पाडले जाते. यामध्ये प्रामुख्याने लेख्यांमधील नोंदी, दक्षिणा पेटीतील रोख रक्कम व इतर मौल्यवान वस्तूंची मोजणी, देणगी कार्यालयांचे नियोजन, उपलब्ध होणाऱ्या निधींची गुंतवणूक, विविध देयकांच्या रक्कमांची अदायगी, प्रसाद रुपाने भक्तांना खरेदी करणेकामी कापड, वस्तू, सोने-चांदीचे पेंडंटस् - नाणी उपलब्ध करुन देणे, संस्थानच्या चल-अचल मालमत्तेचा, सोने-चांदी वस्तूंचा, कर्मचाऱ्यांचा विमा उतरविणे, लेख्यांचे नियमीत लेखापरिक्षण करुन घेणे आदि कामे पार पाडली जातात. संस्थानमधील सर्व प्रकारच्या आर्थिक व्यवहारावर नियंत्रण रहावे, त्याची वेळीच तपासणी व्हावी यासाठी पूर्वलेखापरीक्षक आणि अंतर्गत लेखापरिक्षकांची नेमणूक करण्यात आलेली आहे. देश-विदेशातील साईभक्तांना घरबसल्या संस्थानला देणगी देता यावी म्हणून नेटबँकिंग व पेमेंट गेट-वेव्दारे ऑनलाईन देणगी सुविधा सुरु करण्यात आलेली आहे. नेटबँकिंग सुविधेअंतर्गत स्टेट बँक ऑफ इंडिया, युनियन बँक ऑफ इंडिया, बँक ऑफ बडोदा, एचडीएफसी बँक, सेंट्रल बॅंक ऑफ इंडिया या बँकांच्या सेवा तर पेमेंट गेट-वे अंतर्गत डेबिट / क्रेडिट कार्डव्दारे देणगी स्वीकारणेसाठी एचडीएफसी बँक या बँकेच्या सेवा उपलब्ध करुन देण्यात आल्या आहेत. या ऑनलाईन देणगी सुविधा संस्थानच्या www.sai.org.in व www.online.sai.org.in या अधिकृत संकेतस्थळावर (वेबसाईटवर) तसेच उपरोक्त बँकांच्या संकेतस्थळांवर उपलब्ध करुन देण्यात आली आहे.

या व्यतिरिक्त, भक्तांना देणगी देणेसाठी स्वत: सोबत मोठी रोख रक्कम बाळगण्याची व त्यासाठी जोखीम उठविणेची आता गरज नाही. कारण भक्तांना द्यावयाचे सेवेसंबंधीत आर्थिक व्यवहारासाठी सर्व विभागांचे कार्यालयांमध्ये POS / EDC मशीनव्दारे सर्व बँकांचे डेबिट / क्रेडिट कार्डव्दारे देणगी स्वीकारणेची तसेच इतर आर्थिक व्यवहार करण्याची सुविधा उपलब्ध करुन देणेत आली आहे.

तसेच आठवडयातून साधारणत: दोन वेळेस तसेच भक्तांच्या गर्दीनुसार आवश्यक वेळी दक्षिणा पेटीतील दानाची मोजणी करण्यात येते. या कामी मा. सहाय्यक धर्मादाय आयुक्त, अहमदनगर यांचे प्रतिनिधी, राष्ट्रीयीकृत बँकेचे प्रतिनिधी, संस्थानने नेमलेले त्रयस्थ सोने-चांदीचे मुल्यांकनकार, संस्थानचे अधिकारी यांचेसह संस्थानचे

अंदाजे २२५ ते २५० कर्मचारी उपस्थित असतात. यामुळे दक्षिणा पेटी मोजणीमध्ये अधिकाधिक गतीमानता, पारदर्शकता व विश्वासार्हता निर्माण झाली आहे.

संरक्षण विभाग

साईभक्तांना संस्थान परिसरात सरुक्षितपणे वावरता यावे, रांगेमध्ये व गर्दीच्या ठिकाणी शिस्त रहावी आदी सर्व दक्षता संरक्षण विभागाकडून घेणेत येते. सध्या संरक्षण विभागाचे प्रमुख म्हणून महाराष्ट्र शासनाकडून प्रतिनियुक्तीवर पोलिस उपनिरीक्षक या संवर्गातील अधिका-याची नेमणुक करण्यात येते. सध्या संरक्षण विभागात संस्थानचे **१२७ स्थायी सुरक्षा** कर्मचारी, १४५ संस्थान कायम कंत्राटी कर्मचारी व खाजगी ठेकेदारांमार्फत सुमारे **७०६ कंत्राटी सुरक्षा रक्षक** (बंदूकधारी सुरक्षारक्षकांसह) सुरक्षा व्यवस्थेसाठी नेमण्यात आलेले आहेत.

याशिवाय सुरक्षेसाठी स्वतंत्र अत्याधुनिक सीसीटीव्ही यंत्रणा उभारण्यात आली असून याकामी स्वतंत्र सीसीटीव्ही कंट्रोल सेल कक्ष कार्यरत करणेत आलेला आहे. कोणत्याही प्रकारची अनुचित घटना घडू नये याकरिता परिसरातील सुरक्षेसाठी १५ डीएफएमडी, ०४ बॅगेज स्कॅनर, ७५ वॉकीटॉकी, ४० हॅन्ड मेटल डिटेक्टर, ०७ बुलेटप्रुफ पिकेटस् इ. साहित्यासह इतर संगणकीय साहित्य बसविणेत आलेले आहे. तसेच आवश्यक तेथे सशस्त्र पहारेकऱ्यांची नेमणूक करण्यात आली आहे. संरक्षण विभागामार्फत शिर्डी शहर व परिसरातील नागरीकांसाठी, संस्थान कर्मचारी यांचेसाठी नाममात्र शुल्क आकारुन विविध उपकरणांनी सुसज्ज अशी व्यायामशाळा चालविणेत येत आहे.

देशातील विविध धार्मिक स्थळांमध्ये अतिरेक्यांकडून बॉम्बस्फोट घडवून आणून दहशत निर्माण केली जात आहे. त्यासाठी गृहविभाग, पोलिस खाते इत्यादींचे मार्गदर्शनाने व्यापक अत्याधुनिक संरक्षण व्यवस्था कार्यान्वीत करणेत आली आहे. या सुरक्षा व्यवस्थेचे दररोजचे नियंत्रण व परिक्षण करणेसाठी स्वतंत्र नियंत्रण कक्ष (कंट्रोल रुम) कार्यान्वीत करणेत आलेले आहे.

भक्तांच्या सुरक्षिततेसाठी गेट नं.४ चे आतील बाजूस मंदिर पोलिस चौकी कार्यरत आहे. शासनाकडून उपलब्ध झालेले पोलिस अधिकारी व कर्मचारी यांचेकरिता कार्यालय उपलब्ध करुन देणेत आलेले आहे. तसेच ज्या साईभक्तांचे पैसे हरवले, चोरीला गेले अशा भक्तांना संरक्षण विभागामार्फत विहीत पद्धतीने **भक्त मदत फंडातून** भक्ताचे स्वस्थळी पोहचण्यासाठी प्रवास भाडे देण्याची तरतूद करण्यात आली आहे. अहमदनगर - मनमाड राज्यमार्गावर खाजगी वाहने थांबून भक्तांच्या वाहतुकीस अडथळा निर्माण होतो म्हणून एक क्रेन व एक ४०७ ट्रक टेम्पो शिर्डी पोलिस स्टेशन यांना उपलब्ध करुन देणेत आलेले आहे.

अग्नीशमन विभाग (फायर अॅण्ड सेफ्टी)

मंजूर आकृतीबंधानुसार, अग्नीशमन (फायर अॅण्ड सेफ्टी) विभाग सुरु करणेत आलेला असून, या विभागामार्फत संस्थान आस्थापनेवरील कायम व कंत्राटी कर्मचा-यांमधून निवडक कर्मचा-यांची निवड करुन त्यांना राज्य अग्नीशमन प्रशिक्षण केंद्र, मुंबई येथे प्रशिक्षण देणेत आले आहे. गर्दीचे नियोजनासाठी १२ कंत्राटी कर्मचारी यांचे कायमस्वरुपी तसेच उत्सव कालावधीत ३६ कर्मचारी यांचे दक्षता पथकाची नेमणूक करण्यात येते.

१४१५ फायर सिलेंडरची वार्षिक रिफीलिंग करण्यात येते. याशिवाय मॉक ड्रील, फायर ड्रील तसेच वॉटर हायड्रंट यंत्रणांचे प्रात्यक्षिक संस्थान कर्मचा-यांना वेळोवेळी देण्यात येतात. तसेच अग्नीशमन विभाग व्यवस्थितरित्या कार्यरत असून विभागाकडे एकुण ४३ कर्मचा-यांसह ०१ वॉटर बाऊझर, ०१ फोम टेंडर, ०१ मिनी टेंडर व ०१ फायर बाईक अशी ०४ अग्नीशमन वाहने रेस्क्यू साहीत्यांसह सज्ज आहेत.

प्रकाशने विभाग

प्रकाशने विभागामार्फत श्री साईबाबांचे जीवनकार्यावर आधारीत मराठी व अन्य १६ भाषेतील **श्रीसाईसच्चरित या ग्रंथांसह, वेगवेगळ्या भाषेतील एकूण ८२ प्रकारची पुस्तके, २७ प्रकारचे वेगवेगळे फोटो** व **११ प्रकारचे ऑडिओ / व्हीडीओ सीडी** तसेच नवीन तंत्रज्ञानानुसार समाधी मंदिरातील आरत्यांचे **०२ प्रकारचे दृकश्राव्य पध्दतीचे युएसबी (ऑडीओ, व्हीडीओ)** उपलब्ध करुन देणेत आलेले आहेत. दरवर्षी वार्षिक दैनंदिनी ०२ प्रकारात व दिनदर्शिका ०९ प्रकारात छापून प्रकाशित करण्याची कार्यवाही प्रकाशने विभाग करत आहे. श्री साईंच्या जीवनावरील सर्व प्रकाशने सवलतीच्या दरात साईभक्तांना पुस्तक काऊंटर्सवर उपलब्ध करुन देण्यात आली आहेत. तसेच ज्या प्रकाशनाचे मुल्य रु.१० पेक्षा अधिक आहे, अशा पुस्तके व सीडींवर साईभक्तांना २० टक्के सूट दिली जाते.

अ.नं.	भाषा	उपलब्ध पुस्तकांची निवडक नांवे
०१	मराठी	श्री साईसच्चरित, श्री साईंचे सत्यचरित्र, शिलधी, मुलांचे साईबाबा, दैनंदिन साईबोध, साईबाबांची शिकवण व तत्वज्ञान, साईनाथ भजनमाला, साईबाबा अवतार व कार्य, श्री साईनाथ सगुणोपासना, श्री साईनाथ स्तवनमंजिरी, रुद्राध्याय, गुरुपाठ अभंग, साईलीलामृत, अर्वाचीन भक्त व संतलीलामृत-चार अध्याय, दादासाहेब खापर्डे यांची शिर्डी रोजनिशी, श्री साईसच्चरित डिलक्स पोथी, साईचरित्र भावार्थ (भाग-१ व २) आदि.
०२	हिंदी	श्री साईसतच्चरित्र, श्री साईसतच्चरित्र पोथी, साई चरित्र दोहावली, खापर्डे डायरी, मुलांचे साईबाबा, साईलीलामृत, श्री साईनाथ सगुणोपासना, साईनाथ स्तवनमंजिरी, साईनाथ भजनमाला, चार अध्याय आदि.
०३	इंग्रजी	श्री साईसच्चरित, खापर्डे डायरी, मुलांचे साईबाबा, साईबाबा ऑफ शिर्डी - प्रधान, श्री सदगुरु साईनाथ सगुणोपासना, श्री साईनाथ स्तवनमंजिरी, श्री साई समर्थ चरित्र, चित्रावली
०४	तेलुगु	श्री साईसच्चरित, श्री साई सत्य चरित्र, मातृसाई, मुलांचे साईबाबा, साईनाथ सगुणोपासना (पूजाविधी), स्तवनमंजिरी, श्री साईसतच्चरित्र तेलुगु पोथी (मनि अम्मा), खापर्डे डायरी
०५	गुजराथी	श्री साईसच्चरित, मुलांचे साईबाबा, साईलीलामृत, श्री साईनाथ सगुणोपासना, साईनाथ स्तवनमंजिरी, दैनंदिन साईबोध, साईबाबांची शिकवण व तत्वज्ञान, साईबाबा अवतार व कार्य, शिलधी, साईंचे सत्यचरित्र, चार अध्याय आदी.
०६	कन्नड	श्री साईसच्चरित, मुलांचे साईबाबा, श्री साईनाथ स्तवनमंजिरी, श्री साईनाथ सगुणोपासना.
०७	तामिळ	श्री साईसच्चरित, खापर्डे डायरी, मुलांचे साईबाबा, श्री सदगुरु साईनाथ सगुणोपासना.
०८	बंगाली	श्री साईसच्चरित, श्री साईनाथ सगुणोपासना, चार अध्याय, श्री साईनाथ स्तवनमंजिरी
०९	उर्दू	श्री साईसच्चरित.
१०	पंजाबी	श्री साईसच्चरित, श्री साईनाथ सगुणोपासना, श्री साईनाथ स्तवनमंजिरी

अ.नं.	भाषा	उपलब्ध पुस्तकांची निवडक नांवे
११	सिंधी	श्री साईसच्चरित, श्री साईनाथ सगुणोपासना
१२	नेपाळी	श्री साईसच्चरित
१३	ओरिया	श्री साईसच्चरित, श्री सदगुरु साईनाथ सगुणोपासना
१४	मल्याळम	श्री साईसच्चरित, श्री साईसच्चरित पोथी
१५	कोकणी	श्री साईसच्चरित
१६	आसामी	श्री साईसच्चरित, श्री साईनाथ सगुणोपासना
१७	जर्मन	श्री साईनाथ स्तवनमंजिरी, श्री साई सगुणोपासना.

तसेच संस्थान व्यवस्थापनामार्फत अहवाल सालात, श्री साईबाबा दैनंदिनी ०२ प्रकारात व श्री साई दिनदर्शिका ०९ वेगवेगळया प्रकारात प्रकाशित करण्यात येऊन वाजवी किंमतीत साईभक्तांना उपलब्ध करवून देण्यात आलेल्या आहेत.

संस्थान व्यवस्थापनामार्फत उपलब्ध करुन देणेत आलेल्या विविध मुद्रित, दृकश्राव्य प्रकाशने विक्री संख्येची गेल्या ०३ वर्षातील तुलनात्मक माहिती खालीलप्रमाणे :

अ.नं.	कालावधी (वर्ष)	मुद्रित (पुस्तके / फोटो) विक्री संख्या	दृक-श्राव्य प्रकाशने विक्री संख्या	श्री साई दैनंदिनी / दिनदर्शिका विक्री संख्या
०१	सन २०१७-१८	९,७४,२३२	१७,४८३	६,८४,७५६
०२	सन २०१८-१९	१०,०४,९५९	१४,९५४	६,८६,७३४
०३	**सन २०१९-२०**	**७,८५,५३०**	**७,६५१**	**७,२२,५१७**

याव्यतिरिक्त संस्थान व्यवस्थापनाने चेन्नई (तामीळनाडू), हैद्राबाद (तेलंगणा) व बंगळुरू (कर्नाटक) या विविध राज्यातील ०३ महानगरांमध्ये भक्तांना माहिती सुविधा केंद्राची सुविधा उपलब्ध करुन दिलेली आहे. या माहिती सुविधा केंद्रातूनही भक्तांना उपरोक्त प्रकाशने विक्रीसाठी उपलब्ध करुन दिलेली आहेत. तसेच उपरोक्त संस्थान प्रकाशने ऑनलाईन, मनिऑर्डर, चेक, डीडी या माध्यमांद्वारे रक्कम स्विकारुन पोष्टाद्वारे/ ट्रान्सपोर्टद्वारे खरेदीसाठी भक्तांना उपलब्ध करुन देणेत आलेली आहे.`

माहिती तंत्रज्ञान विभाग

विश्वस्तव्यवस्थेचे दैनंदिन कार्यालयीन कामकाजात गती व अचूकता यावी, वेळेची व मानवी श्रमांची बचत व्हावी यादृष्टीने संगणकीय कार्यप्रणाली कार्यान्वीत करण्यात आलेली असून, संस्थानचे सर्व कार्यालये संगणक कार्यप्रणालीव्दारे एकमेकांशी जोडण्यात आलेली आहेत. सध्या संगणकीय कार्यप्रणालीव्दारे साईभक्तांना इंटरनेटव्दारे निवासव्यवस्था, श्री साई दर्शन / आरती पासेस आरक्षित करणे, देणगी देणे, संस्थान प्रकाशित पुस्तके, फोटो खरेदी करणे आदि सुविधा उपलब्ध करुन देणेत आलेल्या आहेत. तसेच संस्थान परिसरातील सर्व संगणकीय कार्यप्रणालीचे सुसूत्रीकरण व नियंत्रण करणे आदि कामे केली जातात.

माहिती तंत्रज्ञान विभागामार्फत श्री साईबाबांच्या जीवनकार्याविषयी व विश्वस्तव्यवस्थेच्या कार्यपध्दतीविषयी अधिकृत माहिती देणारी www.sai.org.in इंग्रजी, मराठी व हिंदीतील वेबसाईट (संकेतस्थळ) सुरु करण्यात आलेली आहेत. माहिती तंत्रज्ञान विभागामार्फत भक्तांना पुरविणेत येणाऱ्या सुविधा :-

०१. श्रीं ची ऑनलाईन दर्शन सुविधा sai.org.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करुन देणेत आली असून, दररोज साधारणत: १२ ते १५ हजार साईभक्त संकेतस्थळास भेट देतात.

०२. संस्थान प्रकाशित दहा भाषांतील श्री साईसच्चरित संकेतस्थळावर उपलब्ध आहे.

०३. मंदिरातील दैनंदिन कार्यक्रम, संस्थानच्या विविध सेवा-सुविधा, देणगीबाबतची माहिती, शिर्डी दर्शन, रेल्वे वेळापत्रक आदि माहिती संकेतस्थळावर उपलब्ध करुन देणेत आलेली आहे.

०४. संस्थानचे अधिकृत वेबसाईटव्दारे जगातील कोणत्याही देशातून, त्या देशाचे चलनात ऑनलाईन देणगी स्वीकारणेची सुविधा सुरु करणेत आलेली आहे.

०५. साई मंदिरातील Live Darshan ही सुविधा टाटा-स्काय या डीटीएच सेवा पुरविणाऱ्या कंपनीमार्फत, टाटा-स्कायची सेवा घेणाऱ्या साईभक्तांसाठी टाटा स्कायचे डिश टीव्हीद्वारे व संकेतस्थळावर उपलब्ध करुन देण्यात आलेले आहे.

०६. साईभक्तांच्या वेळेचा सदुपयोग व्हावा व प्रशासनास गर्दीचे नियोजन करणे सुलभ व्हावे याकरीता दर्शनरांग व्यवस्थापन कार्यप्रणाली कार्यान्वीत करणेत आलेली आहे.

०७. साईभक्तांच्या सुविधेसाठी संस्थानचे सर्व निवासस्थानांचे ठिकाणी मोफत वायफाय सुविधा कार्यान्वीत करणेत आलेली आहे.

०८. online.sai.org.in या संकेतस्थळाव्दारे जगातील साईभक्तांना घरबसल्या निवास, दर्शन, आरती आदि सुविधांचे आरक्षण तसेच देणगीही जमा करणेची सुविधा उपलब्ध करुन देणेत आलेली आहे.

०९. IRCTC चे E-Ticket या पोर्टलव्दारे रेल्वे तिकीट आरक्षीत करुन साईबाबांचे दर्शनासाठी येणा-या साईभक्तांसाठी online.sai.org.in या संकेतस्थळाव्दारे दर्शन पास आरक्षीत करण्याची सुविधा दि.२६.०१.२०१९ पासुन उपलब्ध करुन देणेत आलेली आहे.

साईभक्तांना सुलभ व सुरळीत सेवा उपलब्ध व्हाव्यात, प्रशासकीय कामांमध्ये अचूकता व गती यावी, त्याचे व्यवस्थापन पारदर्शक पध्दतीने व्हावे याकरीता अद्यायवत संगणकीय जाळे विकसित करुन साईटेक प्रकल्पांतर्गत विविध प्रणाली विकसित करुन कार्यान्वित करणेत आलेल्या आहेत. सदर प्रकल्पाअंतर्गत संस्थानची सर्व निवासस्थाने, श्री साई प्रसादालय, साई आश्रम भक्तनिवास, साई धर्मशाळा, शैक्षणिक संकुल, रुग्णालये आदि सर्व संस्थान परिसरामध्ये संगणकीय जाळे उभारणेत आलेले आहे. संस्थानच्या विविध विभागांसाठी आवश्यक संगणकीय आज्ञावली, डेटा सेंटर, डेटा रिकव्हरी सेंटर, संगणकीय साहित्य देखभाल दुरुस्ती कक्ष आदि तयार करणेत आलेले आहेत. याव्यतिरिक्त वायफाय, वायमॅक्स या सारख्या आधुनिक

तंत्रज्ञानाव्दारे संस्थानचे मुंबई येथील शाखा कार्यालयासह, सिकंदराबाद, चेन्नई, बंगळुरू, दिल्ली इत्यादी ठिकाणची माहिति सुविधा केंद्रे शिर्डी कार्यालयाशी जोडण्यात आलेली आहेत.

पाणीपुरवठा विभाग

अहमदनगर जिल्हा आणि प्रामुख्याने जिल्ह्याचा उत्तर भाग पर्जन्यमान कमी असल्यामुळे पाण्याच्या बाबतीत दुष्काळी समजला जातो. श्री क्षेत्र शिर्डी सारख्या पवित्र तीर्थक्षेत्री श्री साईभक्तांना स्वच्छ व निर्मळ पाणी उपलब्ध करुन देण्यासाठी श्री साईबाबांच्या आशीर्वादाने संस्थान व्यवस्थापनाने सन १९९५ मध्ये सुमारे ०१ कोटी रुपये गुंतवून राज्य शासनाच्या सहकार्याने स्वतंत्र व परिपूर्ण अशी ३११ दशलक्ष लिटर्स साठवण क्षमतेची शिर्डी संस्थान-कनकुरी-पिंपळवाडी पाणी पुरवठा योजना कार्यान्वीत केली आहे.

या पाणीपुरवठा योजनेअंतर्गत मौजे कनकुरी, तालुका राहाता शिवारात ०४ साठवण तलाव असून त्यांची साठवणुक क्षमता अनुक्रमे १६४ दशलक्ष लिटर्स, ८७ दशलक्ष लिटर्स, १८ दशलक्ष लिटर्स व ४२ दशलक्ष लिटर्स आहे. सध्या संस्थान व्यवस्थापनाकडे एकूण ३११ दशलक्ष लिटर्स पाणी साठवणुकीची क्षमता उपलब्ध आहे.

या पाणीपुरवठा योजनेस नाशिक पाटबंधारे विभाग, नाशिक यांचेकडून अहवाल सालात **१२६.०१ कोटी लिटर्स** पाणीपुरवठा करणेत आला असून, त्यापोटी संस्थानने पाटबंधारे विभागाचे मागणीनुसार **रक्कम रु.६.३६ लक्ष** पाणीपट्टी कर शासनाकडे भरलेला आहे. या पाणीपुरवठा योजनेतून कनकुरी व पिंपळवाडी या गावासह संस्थानच्या विविध भक्तनिवास इमारती, प्रसादालय, रुग्णालये व कर्मचारी निवासस्थाने इत्यादींना प्रतिदिनी अंदाजे ४० ते ४५ लाख लिटर्स स्वच्छ व शुध्द सुरक्षित पिण्याचे पाणी अखंड पुरविण्यात येत आहे.

स्वच्छ व शुध्द पाणीपुरवठा करणेसाठी संस्थानमार्फत ब्लिचिंग पावडर, ॲलम (तुरटी) व क्लोरीन गॅस योग्य प्रमाणात वापरणेत येत आहे. या योजने अंतर्गत पुरवठा करण्यात येणाऱ्या पाण्याचे विभागांतर्गत यंत्रणेव्दारे तसेच शासनाच्या आरोग्य विभागाच्या प्रयोगशाळेमध्ये नियमीत तपासणी करणेत येते.

तसेच रुग्णालये, व्दारावती भक्तनिवास परिसरात वापरणेत येणाऱ्या पाण्यावर सांडपाणी प्रक्रिया प्रकल्पाव्दारे प्रक्रिया (रिसायकलिंग) करणेत येऊन, त्याचा साईनगर व व्दारावती परिसरातील बगीचासाठी पुनःवापर करणेत येतो. अशाच प्रकारे साईआश्रम प्रकल्पांमध्येही वापरणेत येणाऱ्या पाण्याचे रिसायकलींग करुन ते प्रसाधनगृहातील फ्लशसाठी वापरणेत येत आहे. यामुळे मोठया प्रमाणावर पाण्याची बचत झालेली आहे.

श्री साईबाबाचे दर्शनासाठी येणा-या भक्तांच्या संख्येत दिवसेंदिवस वाढ होत असून, भक्तांना निवास, प्रसादभोजन, वैद्यकिय सेवा आदि मुलभूत सेवा उपलब्ध करुन देणेत येत आहेत. गेल्या काही वर्षात निवासी प्रकल्पांमध्ये तसेच प्रसादभोजन, लाडूप्रसाद आदि सुविधांसाठी प्रसादालय प्रकल्प कार्यान्वीत करणेत आलेला आहे. या सर्व सुविधांसाठी आवश्यक असलेल्या पाण्याची गरज लक्षात घेऊन, निळवंडे धरणातून शिर्डी संस्थान, कोपरगाव नगरपालिका व शिर्डी नगरपंचायत संयुक्त पाणी पुरवठा योजना राबविणेचे प्रस्तावित आहे. या योजनेत टप्पा क्र.१ अंतर्गत वॉटर ट्रीटमेंट प्लान्ट, पाण्याच्या टाक्या, संस्थान परिसरात नव्याने पाणी वितरीका टाकणे इ. करिता रु.२३.८१ कोटी रक्कमेचा कार्यारंभ आदेश देण्यात आलेला असून प्रत्यक्ष कामास सुरुवात झालेली

आहे. संयुक्त पाणीपुरवठा योजना टप्पा क्र.२ अंतर्गत निळवंडे धरणापासुन ते शिर्डी पर्यन्त व पुढे कोपरगाव शहरापर्यन्त थेट अंदाजे ९० कि.मी. जलवाहिनी टाकणे इत्यादी कामांसाठी अंदाजे रक्कम रु. २०५.६० कोटी मात्र खर्च अपेक्षित आहे.

बगीचा विभाग

या विभागामार्फत संस्थानच्या हद्दीत व मंदिर परिसरामध्ये असलेले वृक्ष, नारळाची झाडे, बगीचा, फुलझाडे व लॉन यांची निगा राखून परिसर सुशोभित करण्यात येत आहे. संस्थान परिसरात गुलाब गार्डन, ग्रीन हाऊस इत्यादी तयार केलेली असून मंदिरास लागणारी फुले याच बगीचामधून उपलब्ध होत आहेत.

बगीचा विभागामार्फत व्दारावती भक्तनिवास परिसरात नयनरम्य बगीचा विकसित करणेत आला असून, यामध्ये मुलांसाठी विविध प्रकारची खेळणी उपलब्ध करुन देणेत आली आहे. या बगीचामध्ये सुश्राव्य संगीताच्या श्रवणात सर्व वयोगटातील ग्रामस्थ, कर्मचारी व साईभक्त फिरणे, व्यायाम करणे आदि प्रकारांचा आनंद दररोज लुटतात.

विद्युत विभाग

मंदिर व मंदिर परिसरासह संपूर्ण संस्थान परिसरातील निवासस्थान इमारती, धर्मशाळा, रुग्णालये, कर्मचारी वसाहत आदि ठिकाणी महाराष्ट्र राज्य वीज वितरण कंपनीतर्फे पुरविण्यात येणाऱ्या वीज वितरणावर विद्युत विभागामार्फत नियंत्रण व संचलन ठेवले जाते. वीज वितरण कंपनीचा वीज पुरवठा खंडीत झालेस विद्युत विभागामार्फत संस्थान परिसरात विविध ठिकाणी विविध क्षमतचे एकूण २१ विद्युत जनित्रे कार्यान्वीत असून, त्याव्दारे विनाखंडीत विद्युत पुरवठा करण्यात येत आहे. याव्यतिरिक्त श्री साईंचे नियमित निघणारे रथ-पालखी मिरवणुकीसाठी १५ केव्हीए क्षमतेच्या ०१ स्वतंत्र जनरेटरची सुविधा उपलब्ध करुन देणेत आली आहे. एनर्जी सेव्हींगसाठी सुधारीत यंत्रणा वापर करणेत येत आहे. तसेच पोष्ट भोयरे पठार, तालुका व जिल्हा अहमदनगर येथे **पूर्णांकिंत रक्कम रु. १५.४० कोटी खर्चून २.५ मेगावॅट क्षमतेचा पवन ऊर्जा प्रकल्प** कार्यान्वीत केलेला असून, त्याव्दारे अहवाल सालात **४६,२०,७२३ युनिट** वीज निर्मिती करण्यात येऊन महाराष्ट्र राज्य वीज वितरण कंपनी यांना उपलब्ध करुन देण्यात आलेली आहे. सदर पवन ऊर्जा प्रकल्पाव्दारे **सन २०१९-२०** या वर्षात संस्थानला **रु. २,४१,३६,३८९/- मात्र** इतकी रक्कम वीज विक्रीतून मिळाली आहे.

संस्थान व्यवस्थापनास पवन ऊर्जा प्रकल्प कार्यान्वीत केलेपासून, म्हणजेच माहे ऑगस्ट, २००७ ते माहे मार्च, २०२० अखेर या कालावधीत **रु. २५,३४,३०,४४९/- मात्र** इतकी रक्कम पवन ऊर्जेपासून निर्माण झालेल्या वीज विक्रीतून मिळालेली आहे.

मेकॅनिकल विभाग

मंजूर आकृतीबंधानुसार मेकॅनिकल विभाग सुरु करणेत आलेला असून, या विभागामार्फत संस्थान आस्थापनेवरील विविध विभागांकडे असणारे तांत्रिक साहित्य जसे वातानुकूलित यंत्रे, लिफ्टस्, प्रसादालय

विभागाकडील मशिनरी, बायोगॅस प्रकल्प, गॅस टँक आदि मशिनरींची उभारणी, देखभाल-दुरुस्ती इत्यादी कामे करणेत येत आहेत.

बांधकाम विभाग

संस्थान परिसरात एकुण २२६७८५ चौ.मी. बांधकाम क्षेत्राच्या ६७ इमारती आहेत. सर्व इमारतींची देखभाल-दुरुस्ती करणे, बांधकामाची विकासात्मक कामे हाती घेऊन ती पूर्णत्वास नेणे आदि कामे बांधकाम विभागामार्फत केली जातात. सध्या या विभागामार्फत संस्थान परिसर व अनुदान तत्वावर शिर्डी गांवात विविध विकासकामे सुरु असून, त्यावर नियंत्रण ठेवणे, त्यांचे नियोजन करणे आदि कामे बांधकाम विभागामार्फत केली जात आहेत. सुरु असलेल्या विकासकामांची माहिती स्वतंत्ररित्या दिली आहे.

वाहन विभाग

साईभक्त, विद्यार्थी, रुग्ण, अधिकारी व इतर कर्मचारी वर्गास वाहन विभागामार्फत वेगवेगळ्या वाहनांद्वारे सेवा दिली जाते. वाहन विभागामार्फत मंदिर ते श्री साईबाबा भक्तनिवासस्थान व श्री साई प्रसादालय परिसर अशी विनाशुल्क बससेवा साईभक्तांसाठी पूर्णवेळ उपलब्ध करुन देण्यात आलेल्या आहेत. संस्थानच्या शैक्षणिक संकुलात शिक्षण घेणाऱ्या परिसरातील व ग्रामीण भागातील विद्यार्थ्यांची ने-आण करण्याकरीता नाममात्र शुल्क आकारुन स्कूल बसेस उपलब्ध करवून देण्यांत आलेल्या आहेत.

संस्थानच्या श्री साईनाथ व श्री साईबाबा सुपर स्पेशालिटी रुग्णालयातील रुग्णांच्या सोयी-सुविधेसाठी रुग्णवाहिका व शववाहिका नाममात्र दराने उपलब्ध करुन दिल्या जातात.

यासाठी स्वतंत्ररित्या वाहन विभाग कार्यरत असून, या विभागाकडे खाली नमूद केलेप्रमाणे विविध प्रकारची वाहने उपलब्ध आहेत –

अ.नं.	वाहनांचा तपशील व वापर	संख्या
०१	कार्यालयीन कामकाजाकरीता वाहने	१७
०२	रुग्णांच्या सुविधेसाठी वाहने (रुग्णवाहिका व शववाहिका इ.)	१२
०३	माल व साहित्य वाहतुकीकरीता वाहने	२६
०४	ट्रेलर व टँकर	०८
०५	भक्तांच्या / विद्यार्थ्यांच्या वाहतुकीसाठी वाहने (बसेस)	३६
०६	आपत्कालीन वाहने	०३
०७	दुचाकी वाहने	०४
०८	इतर वाहने (क्रेन, कॅश व्हॅन, टॉयलेट व्हॅन, जेट व सक्शन मशिन)	०६
०९	भक्तांच्या सुविधेसाठी बॅटरी कार	०४
१०	भक्तांच्या सुविधेसाठी फिरती स्वच्छतागृहे	१०
	एकूण वाहनांची संख्या -	**१२६**

उपरोक्त वाहनांपैकी, साई आश्रम निवासस्थान प्रकल्पाचा परिसर मोठा असल्याने, वृध्द-अपंग भक्तांच्या सोयी-सुविधेसाठी बॅटरीवर चालणारी ०४ वाहने (इलेक्ट्रीक कार) उपलब्ध करुन देणेत आलेल्या आहेत. अशा प्रकारे वाहन विभागाकडे सर्व प्रकारची वाहने मिळून **एकुण १२६ वाहने** उपलब्ध आहेत.

खरेदी विभाग

या विभागामार्फत प्रसादालय, लाडू प्रसाद निर्मिती, कॅन्टीन या विभागांसाठी तसेच इतर विविध विभागांना आवश्यक असणाऱ्या मालाची वार्षिक खरेदी करणेसाठी विहीत पध्दतीने दरपत्रके व ई-निविदा यांची मागणी करुन पारदर्शकपणे कार्यवाही करण्यात येते. त्यामुळे साईभक्तांना अखंडपणे प्रसाद भोजन, प्रसाद लाडू व कॅन्टीन सुविधा पुरविल्या जातात.

यामध्ये प्रामुख्याने प्रसादालयासाठी लागणारा दैनंदिन किराणा माल, गाईचे शुध्द तूप, विद्युत, पाणीपुरवठा व आरोग्य विभागांना दैनंदिन देखभाल दुरुस्तीसाठी आवश्यक असणारे साहित्य, दैनंदिन कार्यालयीन कामकाजासाठी आवश्यक असणारी स्टेशनरी, फर्निचर इत्यादी साहित्यांचा समावेश आहे.

वरीलप्रमाणे खरेदी केलेल्या तेल, तूप व इतर किराणा मालाची भांडार विभागाच्या समन्वयाने वेगवेगळया शासकीय NABL व संस्थान प्रयोगशाळेकडून वेळोवेळी तपासणी करण्यात येते.

भांडार विभाग

या विभागामार्फत संस्थानच्या प्रसादालयासाठी आवश्यक गहू, हरभरा, तांदूळ, तूप व इतर किराणा माल तसेच अन्य विभागांसाठी आवश्यक विद्युत साहित्य, स्टेशनरी, पुस्तके, फोटो, कॅलेन्डर्स, सीडी/डिव्हीडी, स्वच्छता साहित्य आदिंची योग्य प्रकारे साठवणूक करुन, वेळोवेळी आवश्यकतेनुसार संबंधित विभागांना त्यांचे मागणीप्रमाणे पुरविण्यात येते.

संस्थानच्या प्रसादालय विभागासाठी मुख्यत: खरेदी केलेल्या गहू, तांदूळ, हरबरा, तेल, तूप, दाळी व इतर किराणा माल, प्रकाशने विभागांकडील विविध साईचरित्र व इतर पुस्तके, सीडी / डीव्हीडी, विविध प्रकारचे फोटो, आरोग्य, बांधकाम, बगीचा, विद्युत विभागासाठी आवश्यक विविध साहित्य व सर्व विभागांसाठी आवश्यक स्टेशनरी इत्यादी साहित्याची योग्य प्रकारे साठवणूक करणेसाठी संस्थानने शिर्डी येथील सर्व्हे नंबर १२४/१ पैकी मधील जागेत तसेच दैनंदिन वापरातील माल व इतर साहित्य साठवणूकीसाठी साईनिवास अतिथीगृहाचे तळमजल्यावर असे एकुण दोन स्वतंत्र गोडाऊन उपलब्ध आहे.

आरोग्य विभाग

आरोग्य विभागामार्फत संस्थान परिसरात २४ तास स्वच्छता राहावी, या दृष्टीने दैनंदिन कामकाजाचे नियोजन करणेत आलेले आहे. साईभक्तांचे आरोग्याचे दृष्टीने शिर्डी शहरात ही स्वच्छता राखणेकामी शिर्डी

नगरपंचायत, शिर्डी यांना काही प्रमाणात संस्थान मदत करीत असते. त्यामुळे एकूणच शिर्डी व संस्थान परिसरातील स्वच्छतेमुळे भक्तांचे निश्चितच समाधान होते. आरोग्य विभागातील स्वच्छता कर्मचा-यांना संस्थानमार्फत स्वच्छता करणेसाठी आवश्यक असणारे साहित्यासह, कर्मचा-यांच्या सुविधेसाठी गमबूट, रेनकोट आदि उपलब्ध करुन देणेत आलेले आहेत. याव्यतिरिक्त श्री साई प्रसादालय, श्री साईबाबा व श्री साईनाथ रुग्णालये, व्दारावती भक्तनिवास, साईआश्रम भक्तनिवास व साई धर्मशाळा येथील स्वच्छता आऊटसोर्सिंग पध्दतीने कंत्राटदारामार्फत करण्यात येते.

कामगार विभाग

कामगार विभागामार्फत संस्थान कर्मचाऱ्यांच्या रजा, सुट्टया, गैरवर्तन, कर्मचारी विषयक न्यायालयीन कामकाजासह कंत्राटी कर्मचारी विषयक कामकाज पाहिले जाते. तसेच वेळोवेळी कंत्राटदार नियुक्ती व त्यांचेमार्फत संस्थानच्या विविध विभागांना आवश्यकतेनुसार कंत्राटी कर्मचारी पुरवून संस्थानचे दैनंदिन कामकाज सुरळीत पार पडेल याची दक्षता घेणेत येते. या विभागामार्फत साईसेवक योजना राबवविण्यात येत असून त्याचा सविस्तर तपशिल ठळक बाबींमध्ये नमूद करण्यात आला आहे.

मागासवर्ग कक्ष

सामान्य प्रशासन विभागांतर्गत असलेल्या आस्थापना कक्षास कर्मचारी विषयक सेवाप्रवेश नियम, पदोन्नती, आरक्षण व त्यासंबंधीत कर्मचारी शंभर बिंदू नामावली इत्यादी बाबीं संदर्भात सहाय्य व्हावे यादृष्टीने संस्थान आस्थापनेवर **मागासवर्ग कक्ष** स्वतंत्ररित्या कार्यरत करणेत आलेला आहे. या मागासवर्ग कक्षाच्या माध्यमातून शासन निर्णयातील विविध तरतुदीनुसार कर्मचारीविषयक अनुषंगिक कामकाज करणेत येत आहे. याव्यतिरिक्त शासन स्तरावरील पत्रव्यवहाराच्या नोंदी घेऊन त्याची माहिती प्रशासनास व संबंधितांना वेळावेळी व आवश्यकतेनुसार उपलब्ध करुन देणेत येत आहे.

अभिलेख कक्ष

या विभागामार्फत संस्थानचे विविध रेकॉर्ड, फाईल्स, दस्तऐवज शासकीय नियमानुसार अ, ब, क व ड प्रकारात जतन करुन ठेवणेत येतात. तसेच महत्वाचे कागदपत्रांचे स्कॅनिंग करुन डिजीटल पध्दतीने जतन करणेचे काम सुरु करणेत आलेले आहे. कागदपत्रे जतन करणेसाठी आवश्यक ती उपाययोजना करणेत आलेली आहे. तसेच संस्थानच्या विविध विभागांच्या निरुपयोगी, खराब वस्तू / साहित्य ई-निविदा मागवून उच्चतम दर देऊ केलेल्या निविदाधारकांस विक्री करणेत येते. गेल्या ०३ अहवाल वर्षामध्ये विविध **निरुपयोगी साहित्य विक्री** पोटी प्राप्त झालेल्या रक्कमेचा तपशील खालीलप्रमाणे :-

अ.नं.	कालावधी (वर्ष)	रक्कम रु.
०१	सन २०१७-१८	३६,८१,७२२/-
०२	सन २०१८-१९	४५,१३,७४६/-
०३	**सन २०१९-२०**	**२४,९७,१४८/-**

ध्वनीक्षेपण व टेलिफोन विभाग

ध्वनीक्षेपण विभागामार्फत श्री साईबाबांचे समाधी मंदिरात होणा-या चारही आरत्या व इतर दैनंदिन कार्यक्रमांसाठी साऊंड सिस्टिम व्यवस्था केली जाते. तसेच मंदिरातील लाईव्ह ऑडिओ प्रक्षेपण समाधी मंदिर, मंदिर परिसर, दर्शन रांग हॉल्स, सर्व भक्तनिवासस्थाने, श्री साईप्रसादालय, संस्थानचे अधिकृत संकेतस्थळावर केले जाते. तसेच मंदिरातील चारही आरतींचा ऑडिओ शिर्डी एफएम रेडिओ केंद्रावरुन प्रसारीत करणेत येत आहे. तसेच गर्दीचे वेळी साईभक्त, लहान मुले हरवतात-सापडतात, काहींचे सामान-चीजवस्तू गहाळ होतात त्याचे ध्वनीप्रक्षेपण करणेकामी मंदिर परिसरात सुचना केंद्र कार्यान्वित करणेत आलेले आहे. याव्यतिरिक्त संस्थानमार्फत आयोजित सर्व सांस्कृतिक व इतर व्यासपीठ कार्यक्रमांसाठी साऊंड सिस्टिम व्यवस्था उपलब्ध करुन दिली जाते.

टेलिफोन विभागांतर्गत, विश्वस्तव्यवस्थेचे दैनंदिन कार्यालयीन कामकाज पार पाडणेसाठी मंदिर व संस्थान परिसरात असलेली विविध कार्यालये अत्याधुनिक अशा अद्ययावत अंतर्गत दूरध्वनी यंत्रणेव्दारे एकमेकांशी जोडण्यात आलेली आहेत. संस्थानला साधारणतः प्रतिदिनी २००० ते २५०० येणारे दूरध्वनी कॉल्स व संस्थानकडून केले जाणारे साधारणतः ७०० ते ८०० दूरध्वनी कॉल्स नियंत्रित करणेसाठी तसेच भक्तांचे सुविधेसाठी २४x७ कार्यान्वीत असणारा ऑपरेटर कक्ष स्वतंत्ररित्या कार्यान्वीत करणेत आलेला आहे. तसेच मा.व्यवस्थापन समिती, अधिकारी व इतर कर्मचारी वर्ग यांचेमध्ये कामकाजाचा समन्वय राहावा, संबंधित अधिकारी/कर्मचारी यांचेशी त्वरीत संपर्क साधून तातडीने कामे व्हावीत या दृष्टीने भ्रमणदूरध्वनी योजना (Group Mobile System) कार्यान्वीत करण्यात आलेली आहे.

सीसीटीव्ही कक्ष

मंदिर व मंदिर परिसरात भक्तांचे सुरक्षेसाठी व आपत्कालीन परिस्थितीत तात्काळ उपाययोजना करता यावी म्हणून सीसीटीव्ही यंत्रणा कार्यान्वीत करणेत आलेली आहे. या यंत्रणेत पीटीझेड व सीसीटीव्ही कॅमेरे बसविणेत आलेले आहेत. याची दुरुस्ती व देखभाल या विभागामार्फत पाहिली जाते. सीसीटीव्ही यंत्रणेचा मुख्य नियंत्रण कक्ष मंदिर परिसरातील गुरुस्थान समोरील ईमारतीत तयार करणेत आलेला असून, हा नियंत्रण कक्ष २४ तास कार्यान्वीत ठेवणेत आलेला आहे. तसेच सीसीटीव्ही कक्षामार्फत महत्वाचे कार्यक्रमाचे, प्रसंगाचे, बैठकांचे फोटोग्राफी व व्हिडिओ शुटींग केले जाते. श्रींचे दर्शन Digitalization यंत्रणा पुर्णतः कार्यान्वित झाल्याने साईभक्तांसाठी संस्थान व परिसरात श्रींचे लाईव्ह दर्शन घेणे सुलभ झाले आहे.

विधी विभाग

विधी विभागामार्फत संस्थानच्या विविध न्यायालयातील दाव्यांचे कामकाज पहाणे, विविध विभागांना कराव्या लागणाऱ्या करारांचे मसुदे तयार करुन देणे, तपासून देणे, भक्तांना सोयी-सुविधा उपलब्ध करुन देणेसाठी संस्थान परिसरातील उपलब्ध असलेले दुकान गाळे लिलाव पध्दतीने भाडे तत्वावर उपलब्ध करणे आदि कामे केली जातात.

याव्यतिरिक्त विधी विभागामार्फत, विविध न्यायालयांपुढे संस्थानने दाखल केलेले ४ व संस्थान विरुध्द दाखल झालेले ५७ दावे असे एकुण ६१ न्यायालयीन दाव्यांचे कामकाजाबाबत संस्थान वकिलांशी समन्वय साधून कार्यवाही सुरु आहे.

मालमत्ता विभाग

संस्थान मालकीचे जंगम व स्थावर मालमत्तेचे जतन व संरक्षण व्हावे, संस्थान व्यवस्थापनास विकास कामांचे दृष्टीने आवश्यक जमिनीचे संपादन करता यावे, जमीन महसूल विषयक बाबींमध्ये सुसूत्रीकरण व्हावे म्हणून जमीन महसुल विषयक कामे एकत्रित करुन स्वतंत्र मालमत्ता विभाग कार्यरत करणेत आला. सध्या या विभागामार्फत जमीन महसुलासह भूसंपादन व जमीन खरेदी विषयक सर्व कामे पार पाडली जात आहेत.

अहवाल सालातील ठळक बाबी

१) श्रींचे दर्शनार्थ येणा-या साईभक्तांना ध्यान साधनेसाठी नव्याने संस्थानमार्फत श्री साई सत्यव्रत पुजा हॉलचे पहिल्या मजल्यावर वातानुकूलित **" ध्यान मंदिर "** सुरु करण्यात आले आहे.

२) मा. व्यवस्थापन समितीने श्री साईबाबा समाधी शताब्दी महोत्सवाचे निमित्ताने दिनांक २५ फेब्रुवारी, २०१७ रोजीचे सभेत, श्री क्षेत्र गजानन महाराज शेगांवचे धर्तीवर श्री क्षेत्र शिर्डी येथेही सेवेकरी सेवा सुरु करणेचा निर्णय घेतलेला होता. या योजनेअंतर्गत **सहभाग घेणारे सेवेकरी** यांना **साईसेवक** म्हणून संबोधणेत येते. दिनांक २९ जुलै, २०१७ रोजी प्रत्यक्ष या **साईसेवक** योजनेस प्रारंभ करणेत आला. या योजनेत २१ साईसेवक यांचा ०१ गट याप्रमाणे दर मंगळवार ते सोमवार असा १० गटांना सेवेचा कालावधी नेमून देणेत येत आहे. **साईसेवकांना** संस्थानमार्फत विनामुल्य निवास, भोजन व दर्शन/आरती व्यवस्था आदि सुविधा देणेत येत आहेत. तसेच या साईसेवक योजनेतील व्यक्तींसाठी एक वर्षाचा **जनता अपघात विमा संरक्षण** घेण्यात आले आहे. कामगार विभागामार्फत **साईसेवक** या योजनेत अहवाल सालात ४२० **गटातील ९००४ साईसेवकांनी** मंदिर परिसरासह प्रसादालय, कॅन्टीन, प्रकाशने, संरक्षण, रुग्णालये, बुंदीप्रसाद / उदीप्रसाद वाटप, भक्तांना पिण्याचे पाणी वाटप इत्यादी ठिकाणी / विभागात श्री साई सेवेचा लाभ घेतला आहे.

३) जनसंपर्क विभाग व इतर निवासस्थाने विभागामार्फत वितरित करणेत येणारे **विनाशिफारस** सशुल्क **दर्शन** पास सुविधेचा **१६,८९,५०९ भक्तांनी व** सशुल्क **आरती** पास सुविधेचा **१,८२,७३५ भक्तांनी** लाभ घेतला. त्यापासून संस्थानला अनुक्रमे **रु. ३३,७९,०१,८००/- व रु. ८,४१,४०,४००/-** उत्पन्न मिळाले.

४) संस्थानचे अधिकृत संकेतस्थळावरुन (ऑनलाईन पध्दतीने) वितरित करणेत येणारे सशुल्क **दर्शन** पास सुविधेचा **७,०१,६०५ भक्तांनी व** सशुल्क **आरती** पास सुविधेचा **२,०७,१७० भक्तांनी** लाभ घेतला. त्यापासून संस्थानला अनुक्रमे **रु. १४,०३,२१,०००/- व रु. ९,३१,६८,२००/-** उत्पन्न मिळाले.

५) जनसंपर्क कार्यालयामार्फत मा.शासनाच्या माहिती व जनसंपर्क संचालनालय विविध विभागांच्या विकास प्रकल्पांच्या / साहित्य खरेदीच्या जाहिर निविदा सूचना स्वरुपातील **६९ जाहिराती** यांचे माध्यमातून प्रसिध्दी देणेत आल्या. तसेच संस्थान मालकीचे हेलीपोर्टवर २६ वेळेस **हेलीकॉप्टर लॅण्डींगकरीता** सशुल्क परवानगी देणेत आली.

६) भक्तांकरीता श्री साई सत्यव्रत (सत्यनारायण) पूजा व श्री साई अभिषेक पूजा यांचे **ऑनलाईन तिकीट बुकींग दिनांक ०१ जून, २०१७ पासून** सुरु करणेत आली आहे. अहवाल सालात श्री साई सत्यव्रत (सत्यनारायण) महापूजेचा **६३,४६८ भक्तांनी** व श्री साई अभिषेक पूजेचा **२८,२९३ भक्तांनी** लाभ घेतला.

७) **संतकवी श्री दासगणू महाराजांची** दि.२४ नोव्हेंबर २०१९ रोजी पुण्यतिथी तसेच दि.०६ जानेवारी २०२० रोजी जन्मतिथी साजरी करण्यात आली. यावेळी श्री समाधी मंदिराचे स्टेजवर संस्थान पुजारी यांचेमार्फत ग्रामस्थ व साईभक्त यांचेकडुन सामुहिक स्तवनमंजिरी वाचनपाठ संपन्न झाला.

८) **श्री साईसच्चरित पारायण सोहळा दिनांक ०२ ऑगस्ट २०१९ ते दि.१० ऑगस्ट २०१९ अखेर** साजरा करणेत आला.

९) दिनांक ३१ डिसेंबर, २०१९ रोजी **शिर्डी महोत्सव-२०१९** साजरा करणेत येऊन, नाताळ व नववर्षारंभाच्या दिवशी श्री साईंचे दर्शनासाठी होणाऱ्या अलोट गर्दीचा विचार करुन, गतवर्षी प्रमाणेच **दिनांक ३१ डिसेंबर, २०१९** रोजी श्री साईंचे समाधी मंदिर दर्शनासाठी रात्रभर खुले ठेवणेत आले होते.

१०) संरक्षण विभागामार्फत **बिनधनी रोख रक्कम रु. २,४९,४०६/- व रु. ४,०७,१६६/- किंमतीच्या बिनधनी वस्तू** (सोने, चांदी, घडयाळे, मोबाईल्स, कॅमेरे, इत्यादी) लेखाशाखेकडे जमा करणेत आलेले आहे.

११) संस्थानचे साईप्रसाद निवासस्थान अंतर्गत **साईनिवास अतिथीगृह, द्वारावती भक्तनिवास, साईआश्रम भक्तनिवास व साई धर्मशाळा विभाग** या निवासस्थान इमारतीस सन २०१५ मध्ये प्राप्त झालेल्या **ISO-९००१:२०१५** या मानांकनांचे नुतनीकरण होऊन, **दिनांक १५ ऑगष्ट, २०२१ पर्यन्त** मुदतवाढ मिळालेली आहे.

१२) बगीचा विभागामार्फत अहवाल सालातील तीनही उत्सवात तसेच गुढीपाडवा, श्री दत्त जयंती, दीपावली, नववर्षारंभ इत्यादी उत्सवानिमित्त **साईभक्तांकडून समाधी मंदिर व परिसरात देणगीदाखल फुलांची सजावट** करणेत आली.

१३) महाराष्ट्र शासनाने वन महोत्सवांतर्गत वृक्षारोपण कार्यक्रम संपूर्ण राज्यात राबविला होता, या वृक्षारोपण कार्यक्रमांतर्गत संस्थान व्यवस्थापनामार्फत संस्थान मालकीच्या जमिनींमध्ये माहे जुलै, २०१९ मध्ये मोठ्या प्रमाणावर **वृक्षारोपण** कार्यक्रम राबविणेत आला. याशिवाय श्री साईबाबा समाधी शताब्दी महोत्सव निमित्ताने दि.०७.१०.२०१९ पासून श्री साईबाबांच्या दर्शनासाठी येणा-या साईभक्तांना समाधी मंदिर परिसरात प्रसादरुपाने नियमित मोफत रोपे वाटप करण्यात आले.

१४) श्री साईंचे समाधीवर भक्तांकडून अर्पण केलेल्या फुलांचे हार, गुच्छ इत्यादीपासून उपलब्ध होणारे गुलाब, झेंडू, गुलछडी या अनेक प्रकारचे निर्माल्य फुलांपासून **साई व्दारकामाई सुवासिक गुलाब अगरबत्ती** तयार करणेसाठी स्थानिक स्तरावरील महिला बचत गटामार्फत योजना राबविणेत आली.

१५) वाहन विभागामार्फत रेल्वेच्या वेळापत्रकानुसार शिर्डी रेल्वे स्टेशन येथे येणा-या साईभक्तांना मंदिर परिसरात आणणेकरिता संस्थानची बससेवा विनामुल्य उपलब्ध करुन देण्यात आली आहे. तसेच विशेषतः दक्षिण भारतातील भक्तांचे सुविधेसाठी **शिर्डी - नगरसूल रेल्वे स्टेशन - शिर्डी अशी बससेवा** नाममात्र शुल्क आकारुन उपलब्ध करुन देणेत आलेली आहे. तसेच ग्रामिण भागातील गरीब व गरजू रुग्णांना मोफत वैद्यकिय उपचार व औषधसेवा देणेकरिता वैद्यकिय पथकासाठी मोबाईल मेडीकल व्हॅन उपलब्ध करुन देण्यात येत आहे.

१६) साईभक्तांकडून **श्रीं चे आरतीसाठी वापरणेत येणारे वस्त्र** देणगी स्वरुपात मोठ्या प्रमाणात प्राप्त होत असतात व यामध्ये दिवसें-दिवस वाढही होत आहे. त्यामुळे सर्व **साईभक्तांना समान संधी प्राप्त व्हावी म्हणून लेखाशाखेमार्फत या वस्त्रांचा ड्रॉ पध्दतीने सोडत काढणेत येऊन,** ज्या भक्तांनी वस्त्रे दिलेली आहेत अशा निवड झालेल्या भक्तांची नांवे संस्थानचे अधिकृत संकेतस्थळावर प्रसिध्द करणेत येत आहेत.

१७) लेखाशाखेमार्फत मंदिर व मंदिर परिसरात अपघात होऊन भक्तांचे नुकसान झालेनंतर त्यांना नुकसान भरपाई देता यावी म्हणून दरवर्षी **२५ साईभक्तांकरीता अपघाती / घातपाती विमा** संरक्षण घेणेत येत आहे.

१८) श्री साई प्रसादालयात अनेक भक्त अन्नदान करणेची इच्छा व्यक्त करतात. अशा इच्छुक भक्तांसाठी मोफत प्रसाद भोजन योजनेअंतर्गत उत्सव कालावधीतील एका दिवसासाठी रु. ८ लाख मात्र व वर्षातील उर्वरीत प्रति दिवसांसाठी रु. ४ लाख मात्र देणगी रक्कम भरुन अन्नदान करणेची सुविधा उपलब्ध करुन देणेत आलेली आहे.

इतर उपक्रम - रुग्णालये

अधिनियमातील कलम १७ व २१ मधील तरतुदीस अनुसरुन, विश्वस्तव्यवस्थेच्या ध्येय-धोरणांशी सुसंगत राहून, संस्थानने श्री साईबाबांची शिकवण व बाबांनी त्यांचे हयातीत गरीब व गरजूंची केलेली रुग्णसेवा लक्षात घेऊन बाबांचा रुग्णसेवेचा वारसा पुढे चालू ठेवण्यासाठी शिर्डी व परिसरातील ग्रामीण भागातील सर्वसामान्य, गोर-गरीब जनतेला वैद्यकीय सेवा उपलब्ध व्हाव्यात यासाठी श्री साईनाथ रुग्णालय तसेच गंभीर आजारावरील उच्च दर्जाचे उपचारांचे सोयीसाठी श्री साईबाबा सुपर स्पेशालिटी हॉस्पीटल सुरु केलेले आहे. त्यांची थोडक्यात माहिती पुढीलप्रमाणे :-

श्री साईनाथ रुग्णालय, शिर्डी
SHRI SAINATH HOSPITAL

समाजातील सर्व गरीब व गरजू रुग्णांची सेवा हे बाबांच्या शिकवणीतले एक मोठे तत्वज्ञान आहे आणि त्यालाच अनुसरुन श्री साईबाबा संस्थान, शिर्डी ने सन १९६४ साली **“ श्री साईनाथ रुग्णालय ”** सुरु केले आहे.

शिर्डी व शिर्डी शहराच्या जवळपास चांगली वैद्यकीय सेवा उपलब्ध नव्हती. श्री साईनाथ रुग्णालयामुळे अशी वैद्यकीय गरज पूर्ण करण्यात आली आहे. सर्व प्रकारच्या गरजू रुग्णांसाठी दिनांक ०१ जानेवारी, २०१७ पासून विनामुल्य वैद्यकीय सेवा उपलब्ध करुन देणेत आलेली आहे. सध्या रुग्णालयात विविध विभागांतर्गत ३०० खाटा उपलब्ध असून, यामध्ये ०८ खाटांच्या अतिदक्षता विभागाचाही समावेश आहे. तसेच ०२ सुसज्ज ऑपरेशन थिएटरची सुविधा उपलब्ध करुन देणेत आली आहे.

(०१) रुग्णालयातील सेवा

या अत्याधुनिक तंत्रज्ञान व उपकरणाने सुसज्ज असे रुग्णालयात बाह्यरुग्ण, अंतर्रुग्ण, अतिदक्षता, शस्त्रक्रिया, क्ष-किरण, सोनोग्राफी, प्रयोगशाळा आदि विभागांमार्फत गरजु रुग्णांना विविध सेवा अत्यल्प दरात पुरविल्या जातात. मंदिर परिसरातील भक्तांच्या सोयीसाठी मंदिर परिसरामध्ये कायमस्वरुपी प्रथमोपचार केंद्र असून तेथेही प्राथमिक उपचार करणेत येतात. गेल्या ०३ वर्षात रुग्णालयात विविध आजारांवर उपचार घेणाऱ्या रुग्णांची संख्या खालीलप्रमाणे :-

अ.नं.	उपविभागाचे नांव	उपचारार्थी रुग्णांची संख्या		
	अहवाल वर्ष -	सन २०१७-१८	सन २०१८-१९	**सन २०१९-२०**
०१	बाह्यरुग्ण विभाग	३,४०,४५७	३,६१,९६७	**३,८३,२६५**
०२	अंतर्रुग्ण विभाग	१५,९४५	१५,६२३	**१६,६५६**
०३	शस्त्रक्रिया विभाग	१०,९३१	१२,२६७	**१३,९६९**
०४	क्ष-किरण तपासणी (एक्स-रे)	२५,८८७	२४,०८६	**२४,२३४**
०५	सोनोग्राफी तपासणी	८,०३६	६,६३१	**५,९८८**
०६	प्रयोगशाळा तपासणी (रक्त/लघवी)	६५,२११	६३,२४५	**६४,६८६**
०७	ई.सी.जी. विभाग	२२,५०३	२०,६४५	**१९,५३०**
०८	दंतरोग विभाग रुग्ण	४,७२२	६,६९१	**६,९९४**
०९	प्रथमोपचार केंद्र - मंदिर परिसर	६८,५१३	७४,५६६	**६६,९६५**
१०	आय.सी.टी.सी. विभाग	४,६१८	४,४५४	**६,१६२**
११	डॉट सेंटर (TB) विभाग	१४८	२०८	**१८३**

श्री साईनाथ रुग्णालयात सर्वांसाठी संपूर्ण वैद्यकिय उपचार विनामुल्य (मोफत) केले जातात. तसेच रुग्णांच्या तातडीच्या सेवेसाठी वाजवी व अल्पदरात २४ तास रुग्णवाहिका व शववाहिनी उपलब्ध करुन देणेत आलेली आहे.

(०२) डायबेटीक केअर सेंटर

श्री साईनाथ रुग्णालयात नव्याने माहे नोव्हेंबर, २०१२ पासून डायबेटीक केअर सेंटर कार्यान्वित करणेत आलेले आहे. या डायबेटीक केअर सेंटरमध्ये प्रत्येक आठवडयाच्या बुधवारी एक दिवस डायबेटीस रुग्णांना निदान व औषधोपचारा संबधी समुपदेशन तसेच मार्गदर्शन केले जाते. अहवाल सालात **१२,३६७ रुग्णांनी** या सुविधेचा लाभ घेतला आहे.

(०३) फिरता दवाखाना

श्री साईनाथ रुग्णालयामार्फत शिर्डी पंचक्रोशीतील ग्रामीण भागातील १६ गावांमध्ये फिरते वैद्यकिय पथक पाठविण्यात येऊन अहवाल सालात एकुण **१६,०२५ रुग्णांची** मोफत वैद्यकीय तपासणी करण्यात येऊन औषधोपचाराचा लाभ घेतलेला आहे.

रुग्णालयामार्फत शिर्डी येथील वृध्दाश्रमातील रुग्णांना विनामुल्य वैद्यकिय सेवा उपलब्ध करुन दिली जाते. श्री रामनवमी उत्सव काळात शिर्डी - नाशिक या रस्त्यावर पालखीतील पदयात्री साईभक्तांना फिरते वैद्यकिय पथकामार्फत वैद्यकिय सेवा उपलब्ध करुन दिली जाते.

(०४) श्री साईनाथ रक्तपेढी

श्री साईनाथ रुग्णालयाबरोबरच रुग्णसेवेसाठी आधुनिक व अतिशय सुसज्ज अशी श्री साईनाथ रक्तपेढी कार्यरत आहे. सदर रक्तपेढीमार्फत अहमदनगर तसेच आसपासच्या जिल्ह्यातील विविध रुग्णालयांना सेवा पुरविली जाते. शिर्डीमध्ये 'रक्तदान एक चळवळ' उभी राहावी या दृष्टीकोनातून मंदिर परिसरात रक्तपेढीमार्फत रक्तदात्यांसाठी रक्तसंकलन केंद्र सुरु केले आहे.

या रक्तपेढीमध्ये आधुनिक पध्दतीने रक्ताची साठवण करुन गरजू रुग्णांना ते वाजवी दरात त्वरीत उपलब्ध करुन दिले जाते. रक्तदानासारख्या महत्वाच्या दानाविषयी लोकांना जागृत करुन रक्तपेढीने अहवाल सालात **एकूण ११,१११ पिशव्या** रक्त जमा करुन रुग्णांना उपलब्ध करुन देणेत आले आहे.

अहवाल सालात श्री साईनाथ रक्तपेढी मार्फत मंदिर परिसरात **३६६ रक्तदान शिबीरांचे** आयोजन करण्यात येऊन **६,६८९ रक्त पिशव्या** जमा झालेल्या आहेत. याव्यतिरिक्त परिसरातील रक्तपेढयांशी संपर्क साधून, त्यांचे सक्रीय सहभागाने **माहे मे, २०१९ ते मार्च, २०२०** या कालावधीत **एकूण ४२,२५४ पिशव्या** रक्त जमा करणेत आले.

(०५) वैद्यकिय शिबीरांचे आयोजन

अहवाल सालात, खाली नमुद केलेप्रमाणे विविध वैद्यकिय शिबिरांचे यशस्वीरित्या आयोजन करणेत आले :-

अ.नं.	शिबिराचे नांव	शिबिर कालावधी	एकुण लाभार्थी रुग्ण संख्या
०१	किडनी स्टोन शिबीर	२०.०७.२०१९ ते २१.०७.२०१९	७४
०२	श्रवणयंत्र वाटप शिबीर	०७.०८.२०१९ ते १०.०८.२०१९	३००
०३	प्लास्टीक सर्जरी शिबीर	०९.१२.२०१९ ते ११.१२.२०१९	३२
०४	चष्मे वाटप शिबीर	१८.०१.२०२० ते २०.०१.२०२०	१०००

वरील सर्व शिबीरांमध्ये संस्थानचे वैद्यकीय अधिकारी, तांत्रिक कर्मचारी तसेच बाहेरील तज्ञ मानद डॉक्टर्सकडून आवश्यकतेनुसार सर्व सहाय्य दिले जाते. शिबीरांमध्ये उपचार करण्यात येणाऱ्या रुग्णांकडून कोणत्याही प्रकारचे शुल्क न आकारता त्यांना संपूर्ण वैद्यकीय सेवा, निवास व जेवणाची व्यवस्था विनामूल्य पुरविली जाते.

(०६) वैद्यकीय आर्थिक मदत व धर्मादाय सेवा

गरीब आणि गरजू रुग्णांना भारतातील धर्मादाय संस्थांनी, निमशासकीय किंवा शासकीय संस्थांनी, सार्वजनिक संस्थांनी, सहकारी संस्थांनी चालविलेल्या रुग्णालयात शस्त्रक्रिया केल्यास / उपचार घेतल्यास एकूण खर्चाच्या १५ टक्के किंवा जास्तीत जास्त रु.२५,०००/- मात्र मदत रुग्णालयाचे नांवे डिमांड ड्राफ्टव्दारे/ आरटीजीएस द्वारे पाठविली जाते. खाली नमूद केलेल्या शस्त्रक्रियांसाठी / आजारावरील उपचारांसाठी संस्थान व्यवस्थापनामार्फत वैद्यकिय आर्थिक मदत (वैद्यकिय अनुदान) दिले जाते :

०१. हृदयशस्त्रक्रिया व नंतरचे उपचार
०२. किडनी डायलेसिस, प्रत्यारोपन व नंतरचे उपचार
०३. मेंदुची शस्त्रक्रिया व नंतरचे उपचार
०४. रक्तासंबंधीचे आजार (उदा. हिमोफिलिया, थॅलेसेमिया)
०५. कर्करोग शस्त्रक्रिया व नंतरचे उपचार
०६. मणका शस्त्रक्रिया व नंतरचे उपचार
०७. जी.बी.एस. (Guillain Barre Syndrome)
०८. कॉक्लीअर इम्प्लांट (Cochlear Implant)

गेल्या ०३ अहवाल सालात गरजू रुग्णांना उपलब्ध करुन देणेत आलेल्या वैद्यकिय अनुदान रक्कमेचा व लाभार्थी रुग्णांचा गोषवारा खालीलप्रमाणे :

अ.नं.	आर्थिक वर्ष	अनुदान लाभार्थी रुग्ण संख्या	अनुदान वाटपाची रक्कम रु.
०१	सन २०१७-२०१८	४३०	१,०२,८३,३०२/-
०२	सन २०१८-२०१९	७१०	१,६७,८०,२५०/-
०३	**सन २०१९-२०२०**	**७२६**	**१,७९,१५,२५०/-**

तसेच मा. व्यवस्थापन समितीचे निर्णयानुसार, दिनांक ०१ जानेवारी, २०१७ पासून श्री साईनाथ रुग्णालयात वैद्यकिय उपचार घेणारे सर्व घटकातील गरजू रुग्णांसाठी विनामुल्य (मोफत) वैद्यकिय उपचार सुरु करणेत आले आहेत. विनामुल्य (मोफत) वैद्यकिय उपचारापोटी झालेल्या खर्चाचा मागील तीन वर्षाचा गोषवारा खालीलप्रमाणे :-

अ.नं.	वर्ष	रुग्ण संख्या	रुग्णांवर उपचारापोटी खर्च झालेली रक्कम रु.
०१	सन २०१७-२०१८	३,५६,४०२	३,३२,८१,७२६/-
०२	सन २०१८-२०१९	३,७७,५९०	८,२१,३८,८४४/-
०३	**सन २०१९-२०२०**	**४,०३,४८३**	**१३,५१,६६,५५७/-**

श्री साईबाबा हॉस्पीटल (सुपर स्पेशालिटी), शिर्डी
SHRI SAIBABA HOSPITAL (SUPER SPECIALITY)

शिर्डी व शिर्डी परिसरातील ग्रामीण भागातील गरीब व गरजू रुग्णांना गंभीर आजार तसेच इतर तपासण्यांसाठी मुंबई, पुणे, नाशिक इत्यादी शहराच्या ठिकाणी जाऊन उपचार घ्यावे लागत असत. या गरीब व गरजू रुग्णांना उच्च दर्जाच्या वैद्यकिय सेवा-सुविधा शिर्डीमध्ये उपलब्ध व्हाव्यात या उदात्त हेतूने मा. व्यवस्थापन समितीने माहे मे २००६ पासून श्री साईबाबा सुपर स्पेशालिटी हॉस्पीटल सुरु केले आहे. यामध्ये एकुण २५९ बेड असलेल्या १० अतिदक्षता विभागांचा समावेश आहे. या रुग्णालयाविषयी थोडक्यात माहिती खालीलप्रमाणे :-

०१.		**रुग्णालयाची क्षमता**	**:**	**२५९ बेडस्**
यापैकी	०१.	हृदयरोग अतिदक्षता विभाग	:	११ बेडस्
	०२.	सामान्य अतिदक्षता विभाग	:	११ बेडस्
	०३.	सर्जिकल अतिदक्षता विभाग	:	०७ बेडस्
	०४.	हृदयरोग रिकव्हरी वार्ड अतिदक्षता युनिट - I	:	२० बेडस्
	०५.	हृदयरोग रिकव्हरी वार्ड युनिट - II	:	१० बेडस्
	०६.	हृदयरोग रिकव्हरी वार्ड (Cardiac Ward)	:	३७ बेडस्
	०७.	हृदयरोग रिकव्हरी वार्ड (CVTS Ward)	:	३४ बेडस्
	०८.	निम्न खाजगी कक्ष (MSW)	:	३७ बेडस्
	०९.	वातानुकूलीत खाजगी कक्ष	:	०८ बेडस्
	१०.	डिलक्स रुम्स	:	०५ बेडस्
	११.	सामान्य कक्ष (महिला)	:	२८ बेडस्
	१२.	ट्वीन शेअरींग बेडस्	:	३७ बेडस्
	१३.	कॅज्युअल्टी इमर्जन्सी केअर	:	१० बेडस्

०२.		**विविध शस्त्रक्रियेसाठी सुविधा**	**:**	**०७ कक्ष + कॅथलॅब.**
	०१.	हृदय शस्त्रक्रिया कक्ष	-	०२
	०२.	अस्थिरोग शस्त्रक्रिया कक्ष	-	०१
	०३.	सामान्य शस्त्रक्रिया कक्ष	-	०२
	०४.	न्युरो सर्जरी व ट्रॉमॅटॉलॉजी कक्ष	-	०२

०३. रुग्णालयात उपलब्ध असणाऱ्या सुविधा :

०१. रेडिओलॉजी विभाग
०२. पॅथॉलॉजी विभाग
०३. डायग्नोस्टिक्स् विभाग
०४. रक्तपेढी
०५. मध्यवर्ती ऑक्सिजन वायुपुरवठा यंत्रणा
०६. लॉन्ड्री
०७. मध्यवर्ती वायु व सक्शन सुविधा
०८. बायोमेडिकल इंजिनिअरींग विभाग
०९. सोलर वॉटर हिटींग यंत्रणा
१०. काही विशिष्ट विभागांसाठी मध्यवर्ती वातानुकूलन यंत्रणा

०४. रुग्णालयात उपलब्ध असणाऱ्या रोग निदान चाचण्या व उपचार सेवा :

०१. कार्डिऑलॉजी
०२. कार्डिओ-थोरॅसिक सर्जरी
०३. न्युरो सर्जरी - ट्रॉमॅटॉलॉजी
०४. युरॉलॉजी
०५. नेफ्रॉलॉजी - डायलेसिस
०६. ॲडव्हान्सड् ऑर्थोपेडिक्स्
०७. जनरल मेडिसिन
०८. जनरल सर्जरी
०९. 3 Tesla MRI Machine
१०. 128 Slice CT Scan Machine

०५. गेल्या ०३ अहवाल सालात श्री साईबाबा हॉस्पीटलमध्ये उपचार घेतलेल्या रुग्णांची संख्या :

अ.नं.	विभाग / उपचार	रुग्णांची संख्या		
	अहवाल वर्ष -	२०१७-१८	२०१८-१९	२०१९-२०
०१	बाह्यरुग्ण विभाग	१,६२,९२७	१,७२,९१८	**१,९०,१०५**
०२	अंतर्रुग्ण विभाग	१३,९३२	१३,१५१	**१३,६२६**
०३	विविध प्रकारच्या तपासण्या (MRI, CT Scan, X-Ray, USG, 2D Echo, TMT, Lab, डायलेसिस, ECG, TEE इ.)	४,३०,६६२	४,६१,७३६	**४,४३,८५०**
०४	सी.व्ही.टी.एस. (बायपास, आय.सी.आर., एम.व्ही.आर., डी.व्ही.आर, ए.व्ही.आर., बी.टी. शन्ट, पी.डी.ए., ए.व्ही.एफ., टी.ओ.एफ इ.)	१,४१३	१,४१६	**१,२७३**
०५	हृदयरोग – अँजिओग्राफी	३,४७३	२,८२४	**३,२९४**
०६	हृदयरोग – अँजिओप्लास्टी	१,३८३	१,१४४	**१,४९९**
०७	हृदयरोग- बी.एम.व्ही./बी.ए.व्ही/बी.पी.व्ही व इतर	४१४	३१६	**३५९**
०८	पीडीए/एएसडी/व्हीएसडी/टिपीएम इत्यादी	२६०	२१६	**२९२**

अ.नं.	विभाग / उपचार	रुग्णांची संख्या		
	अहवाल वर्ष -	२०१७-१८	२०१८-१९	२०१९-२०
०९	न्युरो सर्जरी	६८०	८२२	**१,१३१**
१०	युरो सर्जरी	५५२	६१७	**४६७**
११	अन्य शस्त्रक्रिया (ऑर्थोपेडिक्स, जनरल सर्जरी, दंतरोग, ईएनटी, प्लॅस्टिक सर्जरी, नॅफ्रॉलॉजिस्ट)	२,३६९	२,४९९	**२,९७८**

०६. रुग्णालयासाठी औषधे व इतर आवश्यक साहित्य :

श्री साईनाथ व श्री साईबाबा या दोन्ही रुग्णालयांसाठी रुग्णांच्या रोगनिदान व उपचारांसाठी आवश्यक असलेली औषधे, उपकरणे आदि साहित्य खरेदीसाठी मध्यवर्ती औषध भांडार स्थापन करण्यात आलेले आहे. अहवाल सालात, अंदाजे पूर्णांकिंत **रक्कम रु.२५.६१ कोटी मात्रची मशिनरी, औषधे, सर्जिकल इन्स्ट्रुमेंटस, फर्निचर, लिनन व इतर आवश्यक वैद्यकिय उपकरणे व साहित्य** आदि उपलब्ध करुन देण्यात आलेले आहे.

तसेच दोन्ही रुग्णालयाकडील रुग्णांचे कपडे व इतर लिनन स्वच्छ करणे, धुणे व इस्त्री करणे यासाठी स्वतंत्र लॉन्ड्रीची व्यवस्था करण्यात आली आहे.

०७. रुग्णालयाचे संगणकीकरण :

श्री साईबाबा सुपर स्पेशालिटी रुग्णालय संगणकीय कार्यप्रणालीव्दारे काही प्रमाणात रुग्णांचे बिलींग व काही प्रमाणात मध्यवर्ती औषध भांडार आदी ठिकाणी सुविधा उपलब्ध करुन देण्यात आली आहेत.

रुग्णांचे रोगनिदान, उपचार पद्धती, व्हिडीओ कॉन्फरन्सींग, सक्षम औषध भांडार व रुग्ण बिलींग याठिकाणी संगणक प्रणाली लवकरच कार्यान्वित करण्याचे विचाराधिन आहे. तसेच श्री साईनाथ रुग्णालयातही संगणक प्रणाली कार्यान्वित करण्याचे विचाराधिन आहे.

०८. रुग्णांना वैद्यकिय उपचार बिलातील सवलतीच्या विविध योजना :

(अ) आर्थिकदृष्ट्या दुर्बल घटकातील रुग्णांना सवलत :-

बी. पी. टी. ॲक्ट, १९५० व मा. उच्च न्यायालयाची योजना, विविध शासकीय योजना, मा. व्यवस्थापन समितीचे नियम तसेच मा.विश्वस्तांच्या शिफारशींनुसार दारिद्रय रेषेखालील गरीब, गरजु व दुर्बल घटकातील रुग्णांच्या वैद्यकिय उपचार बिलात नियमानुसार सवलत देण्यात येत आहे. त्याचा गेल्या ०३ वर्षाचा तपशील खालीलप्रमाणे :-

अ.नं.	अहवाल वर्ष	लाभार्थी रुग्णांची संख्या	आर्थिक सवलत रु. (कोटीमध्ये)
०१	सन २०१७-१८	५२,९८४	९.४८
०२	सन २०१८-१९	४६,७४१	९.७३
०३	**सन २०१९-२०**	**४७,६१४**	**९.७७**

(ब) जीवनदायी आरोग्य योजना व शालेय आरोग्य तपासणी (NRHM) :-

सदर योजनेच्या अंतर्गत दारिद्र्य रेषेखालील, तसेच शालेय विद्यार्थी रुग्णांच्या हृदय शस्त्रक्रिया करणेत येत होत्या. माहे एप्रिल, २०११ पासून NRHM शालेय विद्यार्थी रुग्णांचा जीवनदायी योजनेमध्ये समावेश करणेत आला. माहे फेब्रुवारी २०१३ पासून काही जिल्ह्यामध्ये व माहे नोव्हेंबर २०१३ पासून संपूर्ण महाराष्ट्रात जीनवदायी आरोग्य योजना बंद करण्यात येऊन शासनाने राजीव गांधी जीवनदायी आरोग्य योजना कार्यान्वित केली.

जीवनदायी योजनेअंतर्गत लाभार्थींवर उपचार करण्यात येऊन त्यापोटी शासनाकडून खर्च परतावा येणे बाकी आहे. मागील ०३ वर्षात प्राप्त झालेल्या रक्कमेचा तपशील खालीलप्रमाणे :-

अ.नं.	अहवाल वर्ष	एकुण शस्त्रक्रिया	एकूण बिल रु. (कोटी)	प्राप्त अनुदान रु. (कोटी)
०१	सन २०१७-१८	--	--	२.९८
०२	सन २०१८-१९	--	--	--
०३	**सन २०१९-२०**	**--**	**--**	**--**

दि.३१.०३.२०२० अखेर रु.३.७५ कोटी खर्च परतावा रक्कम प्रलंबित आहे.

(क) महात्मा ज्योतिबा फुले जन आरोग्य योजना (राजीव गांधी जीवनदायी आरोग्य योजना) :

शासनाच्या धोरणानुसार जुनी जीवनदायी योजना बंद करण्यात येऊन, त्याऐवजी, मा. महाराष्ट्र शासनाने सदर योजनेचे नांव बदलून ते आता **“ महात्मा ज्योतिबा फुले जन आरोग्य योजना ”** असे केले आहे.

नवीन महात्मा ज्योतिबा फुले जन आरोग्य योजना ही आरोग्य योजना दिनांक २१ नोव्हेंबर, २०१३ पासून संपूर्ण राज्यात लागू करणेत आलेली आहे. या नवीन योजनेचे कामकाज राजीव गांधी जीवनदायी आरोग्य योजना सोसायटी यांच्या नियंत्रणाखाली, पूर्णत: ऑनलाईन पध्दतीने चालत असल्याने, सदरची योजना रुग्णांसह व्यवस्थापनास कामकाजाच्या सोयीच्या दृष्टीने अधिक सुलभ आहे. सदर योजनेचा गेल्या ०३ वर्षाचा संक्षिप्त अहवाल खाली नमुद केला आहे **:-**

लाभार्थी बाह्यरुग्ण (OPD) व अंतर्रुग्णांचा (IPD)
Free OPD & IPD Investigations

अ.नं.	तपशील	बाह्य रुग्ण		अंतर्रुग्ण	
		लाभार्थी संख्या	रक्कम रु.	लाभार्थी संख्या	रक्कम रु.
०१	सन २०१७-२०१८	१३,४४१	१,६०,७७,४१२	४,५६७	२९,२०,४४,८०३
०२	सन २०१८-२०१९	१२,९६७	१,६१,६७,२०३	३,९३८	२८,८२,७८,२६६
०३	**सन २०१९-२०२०**	**१२,२६०**	**१,८९,९९,६५३**	**४,५१४**	**२२,५७,७१,४१५**

या योजनेचे कामकाज पूर्णतः संगणकीकृत पध्दतीने होत असल्याने, रुग्ण व त्यांचे नातेवाईक या योजनेबाबत समाधान व्यक्त करत आहेत. तसेच सदर योजनेचे कामकाज व्यवस्थापनास अधिक सुलभ व सोयीचे झाले आहे.

इतर उपक्रम - शैक्षणिक संकुल

संस्थानच्या ध्येय-उद्देशांस अनुसरुन, संस्थान व्यवस्थापनामार्फत शैक्षणिक संकुलाची स्थापना करण्यात आली आहे. हे शैक्षणिक संकुल, गांवापासून अर्धा किलोमीटर अंतरावर असलेल्या संस्थानच्या मालकीच्या नयनरम्य परिसरात आहे.

शैक्षणिक संकुलात खालील शैक्षणिक संस्थांचा समावेश आहे.

अ) श्री साईबाबा औद्योगिक प्रशिक्षण संस्था, शिर्डी.

ब) श्री साईबाबा इंग्लिश मिडीयम स्कूल, शिर्डी.

क) श्री साईबाबा कन्या विद्या मंदिर व कनिष्ठ महाविद्यालय, शिर्डी.

ड) श्री साईबाबा महाविद्यालय, शिर्डी

(अ) श्री साईबाबा औद्योगिक प्रशिक्षण संस्था, शिर्डी. (आय. टी. आय.)

शिर्डी व परिसरातील ग्रामीण भागातील विद्यार्थी - विद्यार्थीनींना व्यवसायाभिमुख प्रशिक्षण मिळावे व त्यांना स्वयंरोजगार उपलब्ध व्हावा यादृष्टीने संस्थान व्यवस्थापनामार्फत शिर्डी येथे औद्योगिक प्रशिक्षण संस्था सुरु करणेत आलेली आहे. अहवाल सालात, औद्योगीक प्रशिक्षण संस्थेत प्रगत व प्रचलित तंत्रज्ञानावर आधारीत **अकरा व्यवसाय** अभ्यासक्रम आहेत. तसेच प्रशिक्षण संस्थेमार्फत महाराष्ट्र राज्य ज्ञान महामंडळाचा शासनमान्य संगणक अभ्यासक्रमाचा (MS-CIT) उपक्रम चालविला जातो.

गेल्या ०३ अहवाल वर्षामध्ये या प्रशिक्षण केंद्रात प्रशिक्षण घेणाऱ्या प्रशिक्षणार्थींची संख्या खालीलप्रमाणे :-

अ.नं.	तपशील	प्रशिक्षणार्थी संख्या		
	अहवाल वर्ष -	सन २०१७-१८	सन २०१८-१९	**सन २०१९-२०**
०१	व्यवसाय प्रशिक्षणार्थी	२७०	२७८	**२८१**
०२	संगणक अभ्यासक्रम प्रशिक्षणार्थी	५७	४४	**४८**

ठळक बाबी :

०१. सदरहू औद्योगिक प्रशिक्षण संस्था ही डायरेक्टोरेट जनरल ऑफ ट्रेनिंग (DGT), कौशल्य विकास व उद्यमशीलता मंत्रालय, भारत सरकार नवी दिल्ली यांचेशी कायमस्वरुपी संलग्नता व मान्यताप्राप्त संस्था आहे.

०२. सन २०१८-१९ या प्रशिक्षण वर्षासाठीचा राज्य शासनाच्या कौशल्य विकास उद्यमशिलता मंत्रालया अंतर्गत **“विभागीय उत्कृष्ट औद्योगिक प्रशिक्षण संस्था पुरस्कार”** दि.१५ जुलै २०१९ रोजी जागतिक युवा कौशल्य दिनानिमित्त महाराष्ट्र राज्याचे मा.राज्यपाल महोदय यांचेहस्ते प्राप्त झाला.

०३. प्राचार्य, श्री साईबाबा औद्योगिक प्रशिक्षण संस्था, शिर्डी यांची महाराष्ट्र राज्य व्यवसाय प्रशिक्षण परिषद, मुंबई (MSCVT) या महत्वपूर्ण परिषदेवर सदस्य म्हणून सन २०१६-२०१७ पासून पुढील ०३ वर्षाचे कालावधीसाठी मा. शासनाकडून नियुक्ती झालेली आहे. या प्रशिक्षण परिषदेमार्फत राज्यातील सर्व व्यवसायिक संस्थांना, त्यातील व्यावसायिक अभ्यासक्रमांना मान्यता देणे, संस्थांची संलग्नता, परीक्षा, प्रमाणपत्र इत्यादी बाबी हाताळणेत येतात.

०४. औद्योगिक प्रशिक्षण संस्था ही संपूर्णपणे विनाअनुदानित तत्वावर चालविणेत येत असून, या संस्थेत प्रवेश घेणाऱ्या प्रशिक्षणार्थींकडून शासन नियमानुसार निश्चित केलेल्या कमाल शैक्षणिक शुल्कामध्ये मोठया प्रमाणात सवलत दिली जाते.

०५. प्रशिक्षण संस्थेची प्रवेश प्रक्रिया ही व्यवसाय शिक्षण व प्रशिक्षण संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई यांचेद्वारा ऑनलाईन पध्दतीने शैक्षणिक गुणवत्तेवर आधारित आहे.

०६. संस्थेने आजपावेतो, विविध व्यवसाय प्रशिक्षणात **केंद्र शासनाचे राष्ट्रीय स्तरावर सात सर्वोत्कृष्ट संस्था पुरस्कार** जिंकले आहेत.

(ब) श्री साईबाबा इंग्लिश मिडीयम स्कूल, शिर्डी.

शिर्डी व शिर्डी परिसरातील ग्रामीण भागातील मुला-मुलींना इंग्रजी माध्यमातील शिक्षणाची संधी उपलब्ध व्हावी म्हणून संस्थान व्यवस्थापनामार्फत इंग्लिश मिडियम स्कूल सुरु करणेत आलेले आहे. या शाळेसाठी शासनाकडून कोणतीही आर्थिक मदत वा अनुदान घेतले जात नाही. विद्यार्थ्यांकडूनही शैक्षणिक शुल्क आकारतांना ते आर्थिकदृष्ट्या सर्वसामान्यांना परवडेल, असेच निश्चित करणेत आलेले आहेत.

या इंग्लिश मिडियम स्कूल मध्ये, ज्युनिअर केजी ते इयत्ता दहावी पर्यंत वर्ग चालविले जातात. गेल्या ०३ अहवाल वर्षात या शाळेत शिक्षण घेणाऱ्या विद्यार्थ्यांची संख्या खालीलप्रमाणे :

अ.नं.	अहवाल वर्ष	विद्यार्थी संख्या	विद्यार्थिनी संख्या	एकूण संख्या	एस.एस.सी. निकाल
०१	सन २०१७-२०१८	१४५९	११३६	२५९५	९७.१४ %
०२	सन २०१८-२०१९	१४७२	११५५	२६२७	९४.११%
०३	**सन २०१९-२०२०**	**१५५२**	**१२०३**	**२७५५**	**१००%**

ठळक बाबी :

०१. विद्यार्थ्यांची ने-आण करणेकरीता पंचक्रोशीतील गावांमध्ये वाजवी दरात बस सेवा उपलब्ध करुन देणेत आलेली आहे.

०२. शाळेत स्वच्छता अभियान मोहिम तसेच राष्ट्रीय रुबेला लसीकरण मोहिम राबविण्यात आली.

०३. चित्रकला इलेमेंटरी व इंटरमिजिएट या शासकीय चित्रकला परिक्षेमध्ये विद्यालयाच्या विद्यार्थ्यांनी सहभाग घेऊन १०० टक्के निकालाची यशस्वी परंपरा कायम राखली.

०४. शाळेच्या विद्यार्थ्यांनी डॉ. सी.व्ही. रमण बालवैज्ञानिक परिक्षेत सहभाग घेऊन उत्तुंग यश संपादीत केले. तसेच जिल्हास्तरीय मराठी वक्तृत्व स्पर्धा, गणित विज्ञान प्रदर्शन, महाराष्ट्र राष्ट्रभाषा हिंदी परीक्षा, महाराष्ट्र प्रज्ञाशोध परीक्षा यामध्ये उल्लेखनिय कामगिरी नोंदविली.

(क-१) श्री साईबाबा कन्या विद्या मंदीर, शिर्डी.

श्री साईबाबा कन्या विद्या मंदीर, शिर्डी या शैक्षणिक संकुलात राज्य शासनाच्या निर्णयानुसार विद्यार्थीनींना इयत्ता दहावीपर्यन्त मोफत शिक्षण देणेत येत असून, त्यांचेकडून कोणत्याही प्रकारचे शैक्षणिक शुल्क आकारले जात नाही. तसेच या विद्यालयासाठी शासनाकडून आर्थिक मदत वा अनुदान घेतले जात नाही.

श्री साईबाबा कन्या विद्या मंदिरमध्ये गेल्या ०३ अहवाल वर्षामध्ये शिक्षण घेत असलेल्या विद्यार्थीनीची संख्या खालील प्रमाणे :-

अ.नं.	अहवाल वर्ष	विद्यार्थिनी संख्या	एस.एस.सी. निकाल
०१	सन २०१७-२०१८	७५८	९६.८९ %
०२	सन २०१८-२०१९	७४५	९०.१६ %
०३	**सन २०१९-२०२०**	**८०९**	**९४.१६%**

ठळक बाबी :-

०१. शासनाने आयोजित केलेल्या चित्रकला इलेमेंटरी परिक्षेचा निकाल ८२.७५ टक्के तसेच इंटरमिजिएट परिक्षेचा निकाल ८९.४७ टक्के लागला आहे.

०२. कन्या विद्या मंदिरने याही वर्षी जिल्हा व राज्यस्तरीय वक्तृत्व निबंध स्पर्धेत घवघवीत यश मिळविले.

०३. क्रिडा क्षेत्रामध्ये श्री साईबाबा कन्या विद्या मंदिरने अहमदनगर जिल्हयातील अग्रगण्य शाळा म्हणून नांवलौकीक मिळविला असून, कॅरम / थ्रो बॉल / बॉल मिंटन स्पर्धा / मैदानी स्पर्धा ईत्यादी क्रिडा प्रकारांमध्ये विद्यार्थीनींनी मोठे यश संपादित केले आहे.

०४. सायन्स ऑलिम्पीयाड या जागतिक पातळीवरील स्पर्धा परिक्षेसाठी २०० विद्यार्थीनींनी वेगवेगळया विषयात सहभाग घेऊन १० गोल्ड, १० सिल्व्हर व १० ब्रॉंझ पदके पटकाविली.

(क-२) श्री साईबाबा कनिष्ठ महाविद्यालय, शिर्डी.

श्री साईबाबा कनिष्ठ महाविद्यालय, शिर्डी या शैक्षणिक संकुलात विद्यार्थी / विद्यार्थींनींना विज्ञान, कला व वाणिज्य या तीनही शाखेतील शिक्षण देणेत येत असून, शासन निर्णयानुसार मुलींना मोफत शिक्षण देणेत येत आहे. तसेच या कनिष्ठ महाविद्यालयासाठी शासनाकडून आर्थिक मदत वा अनुदान घेतले जात नाही. सध्या कनिष्ठ महाविद्यालय संस्थान मालकीचे साई धर्मशाळा विभागाकडील इमारतीमध्ये भरविणेत येत आहे.

श्री साईबाबा कनिष्ठ महाविद्यालयात, गेल्या ०३ अहवाल वर्षामध्ये शिक्षण घेत असलेल्या विद्यार्थ्यांची संख्या खालील प्रमाणे :-

अ.नं.	अहवाल वर्ष	विद्यार्थी / विद्यार्थिनी संख्या	एच.एस.सी. निकाल
०१	सन २०१७-२०१८	१२६३	८३.०१ %
०२	सन २०१८-२०१९	१०९०	७५.८४%
०३	**सन २०१९-२०२०**	**१०८५**	**८७.०४%**

ठळक बाबी :- अहवाल सालात कनिष्ठ महाविद्यालयामार्फत सामान्यज्ञान, प्रश्नमंजुषा, वादविवाद स्पर्धा, वक्तृत्व स्पर्धा, पालक मेळावा, निबंध लेखन, मराठी काव्य वाचन, क्रिडा स्पर्धा, रांगोळी व पाककला इ. स्पर्धांचे आयोजन करण्यात आले होते.

(ड) श्री साईबाबा महाविद्यालय, शिर्डी.

ग्रामिण भागातील विद्यार्थी-विद्यार्थिनींना उच्च शिक्षणाची संधी प्राप्त व्हावी ही बाब लक्षात घेऊन श्री साईबाबा संस्थान विश्वस्तव्यवस्था, शिर्डीच्या वतीने श्री साईबाबा महाविद्यालय, शिर्डीची स्थापना दि.०२.०७.२०१८ रोजी तर शुभारंभ दि.१७.०७.२०१८ रोजी करण्यात आला. शैक्षणिक वर्ष २०१९-२० मध्ये महाविद्यालयात कला, वाणिज्य, विज्ञान व संगणकशास्त्र या शाखेत एकुण ५३८ विद्यार्थ्यांनी प्रवेश घेतला.

ठळक बाबी :-

अहवाल सालात तालुकास्तरीय अध्यात्म व विज्ञान, अॅन्टी रॅगिंग कायदा, अवयवदान जनजागृती कार्यशाळेचे आयोजन करण्यात आले. विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगिण विकासाला चालना देणेकरिता महाविद्यालयात काव्यवाचन स्पर्धा, वाणिज्य महोत्सव, कमवा व शिका योजना तसेच विविध स्पर्धा व उपक्रमांचे आयोजन करण्यात आले.

इतर उपक्रम - श्री साईलीला (द्वैमासिक)

महाराष्ट्र शासनाने पारित केलेल्या श्री साईबाबा संस्थान विश्वस्तव्यवस्था शिर्डी अधिनियम, २००४ च्या घटनेत, विश्वस्तव्यवस्था श्री साईबाबांचे जीवन, त्यांचे कार्य, त्यांच्या लीला व त्यांची शिकवण या बाबतच्या उपयुक्त माहितीचा प्रचार व प्रसार करील आणि श्री साई साहित्य ग्रंथालय चालवील व त्याचा विस्तार करील, या उद्देशाचा प्रामुख्याने समावेश करण्यात आला आहे. या उद्देशास अनुसरुन, श्री साईंच्या कार्याचा प्रचार व प्रसार व्हावा यासाठी संस्थानमार्फत “ **श्री साईलीला (द्वैमासिक)** ” मराठी आणि संयुक्त हिंदी- इंग्रजी भाषेतील प्रसिद्ध करणेत येत आहे.

मा.व्यवस्थापन समितीने हाती घेतलेल्या विविध विकासात्मक प्रकल्पांची तसेच मंदिर व संस्थान परिसरात होणाऱ्या विविध कार्यक्रमांची माहिती ही या व्दैमासिकांव्दारे साईभक्तांपर्यन्त पोहोचविण्यात येते. सध्या श्री साईलीला द्वैमासिक मुंबई येथून प्रकाशित करण्यात येत आहे. गेल्या ०३ अहवाल वर्षातील या श्री साईलीला व्दैमासिकाची सदस्य संख्या पुढीलप्रमाणे :

अ.नं.	सदस्य प्रकार	श्री साईलीला मराठी			श्री साईलीला हिंदी-इंग्रजी		
	अहवाल वर्ष	२०१७-१८	२०१८-१९	**२०१९-२०**	२०१७-१८	२०१८-१९	**२०१९-२०**
०१	वार्षिक सदस्य	४,४७८	२,२४७	**२,७५९**	६,९६०	३,५६९	**४,८५९**
०२	आजीवन सदस्य	३,८०५	४,१६७	**५,३२४**	८,५२६	१०,७१५	**१०,८२०**
०३	परदेशस्थ सदस्य	१	१	**३**	५१	४	**८**
	एकूण-	८,२८४	६,४१५	**८,०८६**	१५,५३७	१४,२८८	**१५,६८७**

सन २०१९-२० मधील ठळक आर्थिक बाबी

सन २०१९-२० या आर्थिक वर्षात संस्थानला विविध मार्गाने मिळालेले **एकूण उत्पन्न रक्कम रु.६९८.९९ कोटी** मात्र मिळालेले आहे. तसेच विविध कारणांसाठी **एकुण खर्च** रक्कम **रु.६८९.४२ कोटी** मात्र करणेत आलेला आहे.

दिनांक ३१ मार्च, २०२० अखेर संस्थानने विविध राष्ट्रीयकृत बँकामध्ये **ठेवी स्वरुपात रु.२२४२.९५ कोटी** मात्र गुंतवणूक केलेली आहे.

अधिनियमातील तरतुदीनुसार **सन २०१९-२०२०** या आर्थिक वर्षाचे लेखापरिक्षण पूर्ण करण्यात आलेले आहे. सोबत लेखापरिक्षण अहवाल स्वतंत्ररित्या सादर करणेत आलेला आहे.

या लेखापरिक्षण अहवालातील **दिनांक ३१ मार्च, २०२० अखेर** गुंतवणूक, उत्पन्न व खर्च दर्शविणाऱ्या ठळक बाबी खालील तक्त्यात नमुद केल्या आहेत :

अ) गुंतवणूकीचा सारांश

(रक्कम रु. कोटीत)

अ.नं.	तपशील	सन २०१९-२०
०१	शासकीय कर्जरोखे	--
०२	राष्ट्रीयकृत बॅंका	२२४२.९५
	एकूण :-	**२२४२.९५**

ब) ठळक उत्पन्नाच्या बाबी

(रक्कम रु. कोटीत)

अ.नं.	तपशील	सन २०१९-२०
०१	दक्षिणा पेटी	१६०.००
०२	गुंतवणुकीवरील व्याज	१३१.७६
०३	सर्वसाधारण देणगी	९३.००
०४	अन्नदान निधी	७२.५४
०५	रुग्णालये	७२.७५
०६	प्रसादालय	४९.५३
०७	ईमारत दुरुस्ती व देखभाल	२५.३१

अ.नं.	तपशील	सन २०१९-२०
०८	वस्तुरुप देणगी	५.५२
०९	वैद्यकीय निधी	१३.१६
१०	शैक्षणिक निधी	१०.६७
११	श्री साईबाबा महासमाधी शताब्दी निधी	०.०५
१२	शैक्षणिक निधी	२.३६
१३	धार्मिक निधी	३.८३
१४	इमारत दुरुस्ती व देखभाल निधी	१.१२
१५	कायम निधी	१.४०
१६	सोने-चांदी दागदागिने जमा	७.०७

क) ठळक खर्चाच्या बाबी

(रक्कम रु. कोटीत)

अ.नं.	तपशील	सन २०१९-२०
०१	वेतन व भत्ते	१६३.१६
०२	रुग्णालये उपक्रम	१०८.९८
०३	प्रसादालय खर्च	७५.२३
०४	कंत्राटी कर्मचारी वेतन	४७.०६
०५	इमारत दुरुस्ती देखभाल	२५.०५
०६	इतर दुरुस्ती व देखभाल खर्च	१३.१२
०७	शिर्डी नगरपंचायत व इतर अनुदाने	७५.००
०८	चल मालमत्तेवर झालेला भांडवली खर्च	१८३.०६
०९	वैद्यकीय अनुदाने	१३.८४
१०	शैक्षणिक उपक्रम	१६.१६
११	पुस्तके, फोटो, दैनंदिनी, दिनदर्शिका छपाई खर्च	५.६८
१२	अचल मालमत्तेवर झालेला भांडवली खर्च	५.५२
१३	धार्मिक विधीवरील खर्च	२.९१
१४	वैद्यकीय आर्थिक अनुदाने	१०.५७

टिप :- वेतनावरील खर्च, कंत्राटी कर्मचारी खर्च विभागांतर्गत खर्चात अंतर्भूत असुन माहितीस्तव स्वतंत्र दर्शविलेला आहे.

श्री साईबाबा संस्थान विश्वस्तव्यवस्था अधिनियम २००४ मधील सुधारित कलम २९(१) अन्वये, विश्वस्तव्यवस्थेकडून ज्या संस्थांना / व्यक्तींना वित्तीय सहाय्य, वस्तुरुपाने अनुदाने देण्यात आली आहेत अशा संस्थांची नांवे, अनुदान रक्कम व अनुदान देणेमागील उद्देश दर्शविणारा तक्ता खालीलप्रमाणे :-

अ.नं.	**लाभार्थीचे नाव**	**रक्कम रुपये**	**उद्देश/बाबी**
(अ)रोख रक्कमेच्या स्वरुपातील अनुदान :-			
१	मुख्यमंत्री सहाय्यता निधी	१०,००,००,०००/-	कोल्हापूर सांगली पुरग्रस्तांसाठी
२	जिल्हाधिकारी – कोल्हापूर, सांगली	२,००,००,०००/-	Fumigation साठी
३	मुख्यमंत्री सहाय्यता निधी	५१,००,००,०००/-	कोरोना व्हायरस
४	शिर्डी नगरपंचायत	५,१०,१९,१८८/-	दैनंदिन स्वच्छता
५	शिर्डी नगरपंचायत	८,९८,००,०००/-	शिर्डी शहरातील २४ रस्ते विकसनासाठी
	एकूण (अ)	**७७,०८,१९,१८८/-**	

(ब) विविध रुग्णालयेआणि गरीब/गरजू रुग्णांकरिता अनुदान :-			
अ.नं.	**लाभार्थीचे नाव**	**रक्कम रु.**	**उद्देश/बाबी**
०१	गरीब व गरजू रुग्णांना आर्थिक अनुदान	१,७२,०१,३९०/-	गरीब व गरजू रुग्णांना वैद्यकीय मदत
०२	गरीब व गरजू रुग्णांच्या वैद्यकीय बीलात सवलत	२२,६८,१३,९४३/-	गरीब व गरजू रुग्णांना वैद्यकीय मदत
	एकुण (ब)	**२४,४०,१५,३३३/-**	
	एकूण (अ+ब)	**१०१,४८,३४,५२१/-**	

विकासात्मक कामे

श्री साईबाबा संस्थान विश्वस्तव्यवस्था शिर्डी अधिनियम, २००४ मधील तरतुदीस अधिन राहून, मा.व्यवस्थापन समितीने घेतलेल्या विविध निर्णयांन्वये, साईभक्तांकरीता तसेच शिर्डी व आसपासचे परिसरात विकासकामे सुरु केलेली आहेत. या विकास कामांमुळे शिर्डी व आसपासचे परिसरांतील ग्रामस्थ, रहिवासी व भक्तांना अनेक प्रकारच्या सेवा-सुविधा उपलब्ध करुन देण्यात आल्या आहेत. त्यापैकी महत्वाचे प्रकल्पांची थोडक्यात माहिती खालीलप्रमाणे :-

पूर्ण करणेत आलेले प्रकल्प / कामे

अ.नं.	कामाचा तपशील	आलेला खर्च पूर्णांकित रक्कम रु.
०१	साईनगर कर्मचारी वसाहत परिसरातील अंतर्गत रस्ते डांबरीकरण करणे.	१२,०७,०००/-
०२	मंदिर परिसरातील इमारतींचे आतील व बाहेरील रंगकाम करणे.	८३,३७,०००/-
०३	साईनिवास अतिथीगृह व मध्यवर्ती भांडार या इमारतींचे आतील व बाहेरील रंगकाम करणे.	१५,७७,०००/-
०४	सर्व्हे नं.१२५ व १२६ मधील संस्थानचे जागेत संरक्षक भिंतीचे बांधकाम करणे.	३५,९८,०००/-
०५	सेवाधाम इमारतीचे नुतनीकरण करणे.	३३,८०,०००/-
०६	शैक्षणिक संकुलातील इमारतींना बाहेरील बाजुने रंगकाम करणे.	१६,३४,०००/-
०७	श्री साईनाथ रुग्णालयाचे उत्तर व पूर्व बाजूस तसेच फायर फायटींग यंत्रणेचे ठिकाणी पेव्हींग ब्लॉक बसविणे.	२९,४६,०००/-
०८	श्री साई प्रसादालय पॉलिकार्बोनेट डोम दुरुस्ती करणे.	२२,६५,०००/-
०९	संस्थानचे "साईनिकेतन", मुंबई कार्यालयाचे नुतनीकरण करणे.	३२,०८,०००/-
१०	मंदिर परिसरातील साईसत्यव्रत हॉलचे पहिल्या मजल्यावर ध्यान मंदिराचे बांधकाम करणे.	४५,६४,०००/-
११	साई आश्रम भक्तनिवास येथे विविध धार्मिक व सांस्कृतिक कार्यक्रमासाठी टेन्साईल फॅब्रीकचे शेड उभारणे.	१,०३,००,०००/-

विश्वस्तव्यवस्थेचे प्रगतीपथावर असलेले प्रकल्प

१) श्री साईबाबा मंदिर शिर्डी दर्शन रांग इमारत बांधकाम करणे.

श्रींच्या दर्शनासाठी येणा-या साईभक्तांच्या वाढत्या गर्दीचे नियोजनासाठी व भक्तांना दर्शन सुलभ, सोयिस्कर व्हावे, दर्शन रांगेत भक्तांना सर्व सुविधा उपलब्ध व्हाव्यात यादृष्टीने मंदिर व जुने प्रसादालय परिसराचे पुनर्नियोजन करण्याचा निर्णय मा.व्यवस्थापन समितीने घेतला आहे. या पुनर्विकास प्रकल्पात साईभक्तांना सुधारीत दर्शन रांग, प्रतिक्षा हॉल, स्वच्छतागृह, चप्पल स्टॅण्ड, प्रथमोपचार कक्ष, सुरक्षा तपासणी, मोबाईल व लगेज लॉकर्स, सेंट्रल ए.सी., शुद्ध पिण्याचे पाणी, बुक स्टॉल, कापड कोठी, लाडू प्रसाद काऊंटर्स, देणगी काऊंटर्स, स्नॅक्स काऊंटर्स, फायर लिफ्ट, पॅसेंजर लिफ्ट आदी सुविधांचा तसेच सुरक्षेच्या दृष्टीने आवश्यक त्या सर्व बाबी समाविष्ट करुन नविन दर्शन रांग प्रकल्पाचे काम हाती घेण्यात आले असून याकामी रु.१०९.५० कोटी खर्च अपेक्षित आहे. सदर प्रकल्पाचे भुमिपूजन मा. श्री.नरेंद्र मोदी, पंतप्रधान, भारत सरकार यांचेहस्ते दि.१९.१०.२०१८ रोजी करण्यात आले असून सदर काम प्रगतीपथावर आहे.

२) नवीन शैक्षणिक संकुलाची उभारणी करणे.

श्री साईबाबा इंग्लिश मिडीयम स्कुल, कन्या विद्या मंदिर, संस्थान महाविद्यालय यांचेकरिता प्रत्येकी स्वतंत्र इमारतीचे बांधकाम करणेत येत आहे. त्यांचे एकुण बांधकाम क्षेत्रफळ ७,१७,३२६ चौ. फूट इतके आहे. त्याचबरोबर १,०५० क्षमतेचे ऑडीटोरियम, स्वतंत्र जिमखाना व स्विमींग पुल तयार करण्यात येत आहे. याकामी रक्कम रु.२१८ कोटी इतका खर्च अपेक्षित आहे.

३) श्री साईनाथ रुग्णालय इमारतींवर वाढीव तिस-या मजल्याचे बांधकाम करणे.

दिवसेंदिवस वाढती रुग्णांची गर्दी लक्षात घेता उपलब्ध असलेल्या सोयी सुविधा या अपु-या पडत असल्याने रुग्णांना पुरेशा प्रमाणात सुविधा देणे अडचणीचे होत आहे. याकरीता श्री साईनाथ रुग्णालय इमारतींवर अतिरिक्त तिस-या मजल्याचे बांधकाम सुरु करण्यात आले आहे. यामध्ये १०० बेडची सुविधा करण्यात येणार असून आय.सी.सी.यू. करिता १० बेड, ०४ स्पेशल रुम, ०४ डॉक्टर्स रुम, ऑपरेशन थिएटर, कॉन्फरन्स हॉल, नर्सिंग स्टेशन, वेटींग एरिया व स्टोअर इ. सुविधा तयार करण्यात येणार आहेत. इमारत क्र.१ चे काम अंतिम टप्प्यात असून इमारत क्र.२ चे काम प्रगतीपथावर आहे. याकामी रक्कम रु.३.९९ कोटी मात्र इतका खर्च अपेक्षित आहे.

४) साईबाबा भक्तनिवासस्थान इमारतीचे खोल्यांचे नुतनीकरण करणे.

साईबाबा भक्तनिवासस्थान इमारत सन १९९४ पासून भक्तांचे वापरात आहे. सततचे वापरामुळे इमारतीतील एकुण ५२७ खोल्यांचे रंगकाम, फ्लोरींग, दरवाजे, खिडक्या, प्लंबिंग फीटींग तसेच टॉयलेट,

बाथरुम खराब झालेले असल्याने सन २०१०-११ मध्ये १०० खोल्यांचे नुतनीकरण करण्यात आलेले आहे. उर्वरीत ३८६ खोल्यांसह इमारतीचे नुतनीकरण करणेकामी रु.१३.०८ कोटी खर्च अपेक्षीतआहे.

५) साईआश्रम भक्तनिवास येथील खोल्यांचे रंगकाम व दुरुस्तीचे काम करणे.

साईआश्रम भक्तनिवास मध्ये १५३६ खोल्या आहेत. सदरहू इमारतीचे बांधकाम सन २०१२ मध्ये पूर्ण झालेले आहे. परंतू सततचे वापरामुळे सदर खोल्याचे आतील रंगकाम, टॉयलेट बाथरुमचे दरवाजे, रुममधील आरशे, फ्लश व्हॉल्व खराब झालेले आहे. तसेच सहा इमारतींचे पॉलीकार्बोनेट डोम खराब झालेले असल्याने सदरहू खोल्यांचे दुरुस्तीचे काम सुरु करण्यात आले आहे. सदर कामामध्ये एकुण १२ निवासी इमारती, बुकींग ऑफीस, डी.जी. रुम व ॲम्फीथिएटर या इमारतींचा समावेश आहे. साई आश्रम येथे एकुण १५३६ निवासी खोल्या आहेत. याकामी रक्कम रु.४.८३ कोटी मात्र इतका खर्च अपेक्षित आहे.

६) संस्थानचे शांतीनिवास इमारतीचे दुस-या व तिस-या मजल्यावरील प्रशासकीय कार्यालय पॅसेज व जीन्यामध्ये असलेले कोटा फ्लोरींग काढून त्याठिकाणी ग्रॅनाईट फ्लोरींग करणे.

संस्थानचे शांतीनिवास इमारतीचे दुस-या व तिस-या मजल्यावरील प्रशासकीय कार्यालय पॅसेज व जीन्यामध्ये असलेले कोटा फ्लोरींग काढून त्याठिकाणी ग्रॅनाईट फ्लोरींग करणेचे काम पूर्ण झालेले असून सदर कामाची मंजूर निविदा रक्कम रु.१२.७९ लक्ष मात्र इतकी आहे.

७) संस्थानचे साई उद्यान इमारतीमधील हॉलकडील बाजूचे टॉयलेट ब्लॉक नुतनीकरण करणे.

संस्थानचे साई उद्यान इमारतीमधील हॉलकडील बाजूचे टॉयलेट ब्लॉक नुतनीकरण काम हाती घेण्यात आले असून टॉयलेट ब्लॉकमधील जुनी फ्लोरींग काढून त्या ठिकाणी नविन व्हेट्रीफाईड फ्लोरींग बसविणे, वॉटर प्रुफींग करणे, संडास भांडे बदलणे, नवीन प्लंबींग फिक्चर्स बसविणे, पी.व्ही.सी. पॅनल दरवाजे बसविणे, ड्रेनेज लाईन बदलणे, सी.पी.व्ही.सी. पाईप लाईन टाकणेचे काम इ. कामे प्रगतीपथावर आहेत. याकामी रक्कम रु.२७.३० लक्ष खर्च अपेक्षित आहे.

विश्वस्तव्यवस्थेचे नियोजीत विकास प्रकल्प

१) नवीन भांडार इमारतीचे बांधकाम करणे.

मा.व्यवस्थापन समितीचे दि.३०.०१.२०१९ रोजीचे निर्णयानुसार वेअर हाऊस पद्धतीचे एकुण १८२१ चौ.मी. क्षेत्रफळ असलेले दोन मोठे गोडाऊन बांधकामासाठी प्लॅन व इस्टीमेट सादर करणेबाबत आर्किटेक्ट बिनेश सुकूमार कोची यांचेमार्फत कार्यवाही सुरु आहे. या कामासाठी अंदाजे रु.३.०३ कोटी खर्च अपेक्षित आहे.

२) नियोजित श्री साईबाबा मंदिर शिर्डी दर्शनरांग इमारतीचे प्रस्तावित तिस-या मजल्याचे बांधकाम करणे.

मा.व्यवस्थापन समितीचे दि.२१.०८.२०१९ रोजीचे सभेतील निर्णय क्र.४७६ नुसार तिस-या मजल्याचे बांधकाम करणेकामी मान्यता देण्यात आली. त्यानुसार दि.१४.०९.२०१९ रोजीचे पत्राने मा.प्रधान सचिव, विधी व न्याय विभाग यांचे प्रशासकीय मान्यतेसाठी प्रस्ताव सादर करण्यात आला होता. तसेच याबाबत बांधकाम परवानगीसाठी आवश्यक अतिरिक्त एफ.एस.आय. मान्यतेकरिता मा.संचालक, नगररचना, पुणे यांचेकडे शिर्डी नगरपंचायत यांचेमार्फत दि.१४.०२.२०२० रोजी प्रस्ताव सादर करणेत आला आहे. सदर प्रस्ताव मान्यतेच्या प्रतिक्षेत आहे. नियोजित तिसरा मजला बांधकामात साईभक्तांकरिता एकुण ०६ मोठे हॉल, चहा/कॉफी काऊंटर्स, विद्युतीकरण व्यवस्था, जनरेटर बॅकअपसह वायुविजन व्यवस्था, उद्वाहक/लिफ्ट व्यवस्था, जीने, टॉयलेट व्यवस्था, पिण्याचे पाण्याची व्यवस्था, फायर फायटींग व्यवस्था, फर्निचर, टी.व्ही., सीसीटीव्ही कॅमेरा, कियॉस्क इ. सुविधांचा समावेश आहे. याकामी रक्कम रु.४७.२५ कोटी मात्र इतका खर्च अपेक्षित आहे.

३) नियोजित शैक्षणिक संकुल प्रकल्पातील इमारतींकरिता फर्निचर वर्क, ऑडीटोरियम करिता फर्निचर, ॲकॉस्टीक वर्क व एच.व्ही.ए.सी.यंत्रणा तसेच स्पोर्ट कॉम्प्लेक्स करिता खेळांचे, व्यायामाचे साहित्य खरेदी करणे, खेळाचे मैदान विकसित करणे व लॅण्डस्केपींग करणे.

संस्थानचे निमगांव को-हाळे येथील गट नं.१८३ मध्ये नियोजित शैक्षणिक संकुल प्रकल्पाचे बांधकाम करण्यात येत आहे. यामध्ये सर्व शैक्षणिक संकुलातील इमारतींमध्ये फर्निचर वर्क, वर्गातील बेंच, प्रयोगशाळा, वाचनालय, शिक्षक कक्षातील टेबल खुर्ची, कार्यालयीन फर्निचर इ. बाबींचा समावेश आहे. ऑडीटोरियम करिता फर्निचर ॲकॉस्टीक वर्क व एच.व्ही.ए.सी. वर्क तसेच स्पोर्ट कॉम्प्लेक्स करिता खेळाचे, व्यायामाचे साहित्य खरेदी करणे, खेळाचे मैदाने विकसित करणे, लॅण्डस्केपींग करणे तसेच सर्व क्लास रुम डिजीटल करणे, सीसीटीव्ही व्यवस्था करणे इ. सुविधा करण्यात येणार आहेत. यासाठी आर्किटेक्ट यांचेमार्फत अंदाजपत्रक व नकाशे तयार करण्यात येत असून अंदाजे ७९ कोटी मात्र इतका खर्च येईल.

४) निमगांव को-हाळे वर्ग-०४ कर्मचारी निवासस्थान इमारतीचे आतील व बाहेरील बाजूस रंगकाम करणे.

श्री साईबाबा संस्थान मालकीचे मौजे निमगांव को-हाळे येथील गट नं.१६९ मधील जागेत वर्ग-०४ कर्मचा-यांसाठी एकुण ०८ इमारतींचे बांधकाम करण्यात आलेले आहे. एका इमारतीमध्ये १२ सदनिका असून एकुण ०८ इमारतींमध्ये ९६ सदनिका आहेत. सदरहू इमारतीचे बांधकामास व रंगकामास १२ वर्षांचा कालावधी झाला असून इमारतीच्या आतील व बाहेरील भागाचा रंग खराब झालेला आहे. सदर रंगकाम नव्याने करणेसाठी अंदाजे रक्कम रु.५६.५७ लक्ष मात्र खर्च अपेक्षित आहे.

५) श्री साईप्रसादालयातील अंतर्गत रस्ता खडीकरण व डांबरीकरण करणे.

श्री साईप्रसादालय परिसरातील मुख्य प्रवेशद्वार ते मेंटेनन्स ब्लॉक या लांबीतील रस्त्याचे डांबरीकरण करणे व मेंटेनन्स ब्लॉक ते एल.पी.जी. गॅस प्लँट या लांबीतील रस्त्याचे खडीकरण करणे आवश्यक आहे. त्यासाठी मा.तदर्थ (Ad-hoc) समितीचे मान्यतेस प्रस्ताव सादर करण्यात येत असून याकामी अंदाजे रक्कम रु.१९ लक्ष मात्र खर्च अपेक्षित आहे.

६) मंदिर परिसराचे सर्व प्रवेशद्वारांचे नांवात बदल करुन पितळी अक्षरात नविन बोर्ड तयार करुन बसविणे.

दि.१४.०१.२०२० रोजी झालेल्या मा.तदर्थ समितीचे बैठकीतील निर्णय क्र.७ अन्वये मंदिर परिसराचे सर्व प्रवेशद्वारांचे नांवात बदल करणेस व पितळी अक्षरात नविन बोर्ड तयार करुन बसविणेस तसेच याकामी विहीत पद्धतीने ई-निविदा प्रक्रिया राबविणेस व त्यासाठी येणा-या रक्कम रु.४.७५ लक्ष मात्रच्या खर्चास मान्यता देण्यात आली आहे.

७) साई नॉलेज पार्क प्रकल्प उभारणे.

साईभक्तांचे मनोरंजनासाठी व त्यांना श्रींचे जीवनचरित्राविषयी माहिती उपलब्ध व्हावी यासाठी बाबांचे जीवन चरित्रावर आधारीत चलचित्राद्वारे व मुर्त्यांच्या आधारे देखावे यांनी युक्त साईसृष्टी उभारणे, प्लॅनेटेरीयम तसेच नामांकीत संतांचे व राष्ट्र पुरूषांचे वॅक्स म्यूजीयम इ. सुविधा निर्माण करण्यात येणार आहेत. सदर साई नॉलेज पार्क प्रकल्प उभारणेसाठी सल्लागार म्हणून श्री. संदिप शिक्रे ॲण्ड असो., मुंबई यांची नेमणूक करण्यात आली आहे. त्यांचेमार्फत सदर प्रकल्पाचे अंदाजपत्रक व आराखडे बनविण्यात आले आहेत. याकामी अंदाजे रक्कम रु.१६६.३९ कोटी इतका खर्च अपेक्षीत आहे.

८) लाडू व बुंदी प्रोसेसिंग युनिट

मौजे निमगांव को-हाळे येथील संस्थानचे गट नं.८७/८८ मधील जागेत लाडू व बुंदी प्रासेसिंग युनिट उभारणी करण्यात येणार असून त्यामध्ये बुंदी व लाडू किचन, थर्मिक फ्लुईड हिटींग सिस्टीम, कोल्ड स्टोअरेज, सब स्टोअर, ऑनलाईन बेसन चक्की, बेसन मिक्सींग, लाडू सुकविणे व पॅकिंग इ. सुविधांचा यामध्ये समावेश करण्यात येणार आहे. याकामी रक्कम रु.२०.७४ कोटी इतका खर्च अपेक्षित आहे.

९) साईनाथ रुग्णालयातील टॉयलेट बाथरुम नूतनीकरण करणे.

साईनाथ रुग्णालयातील इमारतीमधील टॉयलेट बाथरुम हे सततचे वापराने खराब झालेले असल्याने सदरहू टॉयलेट बाथरुमचे नुतनीकरण करणे आवश्यक आहे. सदरहू कामी आर्किटेक्ट यांनी नकाशे व अंदाजपत्रक अंतिम केले असून याकामी रु.२.८९ कोटी खर्च अपेक्षीत आहे.

१०) मंदिर परिसराचे दक्षिण बाजूकडील हद्दीवरील गेट नं.०४ ते नगर मनमाड रस्त्यापर्यंतचे कम्पाऊंड भिंतीचे नव्याने बांधकाम करणे.

मंदिर परिसराचे दक्षिण बाजूकडील हद्दीवरील गेट नं.०४ ते नगर मनमाड रस्त्यापर्यंतचे कम्पाऊंड भिंतीचा पाया मोडकळीस आल्याने सदर भिंतीचे संपूर्ण बांधकाम काढून नव्याने बांधकाम करणेकामी रक्कम रु.१५,७३,२३५/- चे खर्चास मान्यता देण्यात आली आहे. याकामी ई-निविदा प्रक्रिया राबविणेत आली आली आहे.

११) श्री गुरुस्थान मंदिरासमोरील बेसमेंटमध्ये लेखाशाखा विभागाचे स्ट्रॉंगरुमचे बांधकाम करणे.

श्री साईबाबा मंदिर परिसरातील भक्तनिवास इमारतीचे दुस-या मजल्यावर लेखाशाखा विभागात कॅशिअर कॅबिनजवळ स्ट्रॉंगरुम आहे. तथापि, सदर स्टॉगरुमध्ये क्षमतेपेक्षा जादा वजनाच्या मौल्यवान वस्तू साठविलेल्या आहेत. मा.व्यवस्थापन समितीचे दि.२७.०३.२०२० रोजीचे सभेतील निर्णयान्वये श्री गुरुस्थान मंदिरासमोरील बेसमेंटमध्ये लेखाशाखा विभागाकरिता नविन स्ट्रॉंगरुमचे बांधकाम करावयाचे आहे. याकामी रु.४१.७५ लक्ष इतका खर्च अपेक्षित आहे.

१२) संस्थानचे अग्निशमन वाहनांकरीता पत्राशेड उभारणी करणे.

संस्थानचे मौजे निमगांव शिर्डी येथील सर्व्हे नं.१४८ पै. मध्ये संस्थानचे फायर ॲण्ड सेफ्टी विभागाकडील वॉटर बाऊझर व फोम टेंडर करीता पार्कींग शेडचे बांधकाम करणे प्रस्तावित आहे. याकामी रक्कम रु.१३.८१ लक्ष इतका खर्च अपक्षित आहे. याकामी बांधकाम परवानगी घेणेसाठी शिर्डी नगरपंचायत यांचेकडे प्रस्ताव सादर करणेत आलेला आहे.

१३) मौजे निमगांव को-हाळे हद्दीतील चर रस्ता नगर मनमाड रोड ते गोदावरी उजवा तट कालवा संस्थानचे गट नं.२२१ व २४५ पर्यंतच्या रस्त्यांचे डांबरीकरण करणे.

संस्थानचे गट नं.१७२ मधील साई धर्मशाळेकडे जाणेकरिता सदरचे चर रस्त्यापासून अंतर्गत रस्ता असल्याने साई धर्मशाळेकडे जाणेसाठी याचा वापर होतो. मौजे निमगांव को-हाळे येथील गट नं.२१८,२२१, व २४५ मधील संस्थान मालकीच्या जमिनी या रस्त्यालगत आहे. तसेच गट नं.१६९ मध्ये संस्थानची कर्मचारी निवासस्थाने असल्याने संस्थानकरीता या रस्त्याचा वापर मोठया प्रमाणावर होत आहे. सदर रस्त्याचे डांबरीकरण विहीत पद्धतीने अवलंब करुन संस्थानमार्फत करणेत यावे असे ठरले आहे. तसेच याकामी शासन मान्यतेसाठी प्रस्ताव सादर करणेस व येणा-या अंदाजे रु.५७,०७,६६०/- चे खर्चास संस्थान व्यवस्थापन समितीने मान्यता दिली आहे. याकामी सार्वजनिक बांधकाम विभाग संगमनेर यांचेकडे तांत्रिक मान्यतेसाठी प्रस्ताव सादर केला आहे.

१४) श्री साईनाथ रुग्णालय व द्वारावती भक्तनिवास इमारतीकरिता वाढीव इलेक्ट्रीक लोडसाठी जनरेटर रुम बांधणे.

श्री साईनाथ रुग्णालय व द्वारावती भक्तनिवास इमारतीकरिता वाढीव इलेक्ट्रीक लोडसाठी जनरेटर रुम बांधणेसाठी अंदाजे रु.५७ लक्ष खर्च अपेक्षित असून आर्किटेक्ट यांचेमार्फत अंदाजपत्रके तयार करणेत येत आहे.

संस्थानमार्फत अर्थसहाय्य केलेले सार्वजनिक विकास प्रकल्प

१) शिर्डी शहरातील २४ रस्ते विकसित करणे.

शिर्डी शहरातील विविध ठिकाणचे २४ रस्ते विकसीत करणेसाठी शिर्डी नगरपंचायतीस रु.८.९८ कोटी निधी उपलब्ध करुन देण्यात आला असून सदर रस्त्यांची कामे प्रगतीत आहेत.

२) शिर्डी बसस्थानक व भक्तनिवास इमारतीस अग्नीशमन यंत्रणा बसविणे.

श्री क्षेत्र शिर्डी येथे श्रीसाईंच्या दर्शनासाठी देश-विदेशातून हजारो साईभक्त दररोज येत असतात. या साईभक्तांना निवारा, प्रसादभोजन या मूलभूत सोयी सुविधांबरोबरच इतर अनुषंगिक सेवा, संस्थान व्यवस्थापनामार्फत उपलब्ध करुन देण्यात येत आहेत. या प्रयत्नाचाच एक भाग म्हणून संस्थान व्यवस्थापन समितीने विविध निर्णयान्वये श्री साईबाबा संस्थान विश्वस्तव्यवस्था, शिर्डी यांचे आर्थिक सहकार्यातून महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळाचे मालकीच्या शिर्डी येथील जमिनीत बसस्थानक तथा भक्तनिवास या अद्ययावत सोयींनी युक्त इमारतीचे बसस्थानकाचे काम पूर्ण करण्यात आले आहे. सदरहु इमारतीमध्ये अग्नीशमन यंत्रणेचा समावेश नसल्याने सदरहु ठिकाणी अग्नीशमन यंत्रणा बसविण्याचे काम पूर्ण झाले आहे. या कामासाठी रक्कम रु. १०.६२ लक्ष इतका खर्च संस्थान निधीतून करण्यात आलेला आहे.

३) शिर्डी बसस्थानक व भक्तनिवास इमारतीतील मध्यवर्ती ओपन टू स्काय भागावर पॉलिकार्बोनेट डोमचे छत तयार करणे.

संस्थानचे आर्थिक सहाय्यातून महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळाचे मालकीच्या भूखंडावर शिर्डी बसस्थानक व त्यावरील भक्तनिवास इमारतीचे बांधकाम पूर्ण करण्यात आलेले आहे. सदरहू बसस्थानक व भक्तनिवास इमारतीतील मध्यवर्ती ओपन टू स्काय भागावर पॉलिकार्बोनेट डोमचे छत तयार करण्याचे काम पूर्ण झालेले आहे. याकामी रक्कम रु.६.६२ लक्ष इतका खर्च संस्थान निधीतून करण्यात आला आहे.

४) शिर्डी बसस्थानक व भक्तनिवास इमारतीमध्ये रेनवॉटर हार्वेस्टिंग योजना राबविणे.

संस्थानचे आर्थिक सहाय्यातून महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळाचे मालकीच्या भूखंडावर शिर्डी बसस्थानक इमारतीचे बांधकाम करण्यात आले असून सदरहू इमारतीवरील पावसाचे पाणी एकत्रित करुन जमिनीचे भूजल पातळी वाढविणेस मदत होणेकामी रेनवॉटर हार्वेस्टिंग प्रकल्पाचे काम पूर्ण करणेत आले आहे. याकामी रक्कम रु. १.९० लक्ष इतका खर्च संस्थान निधीतून करण्यात आला आहे.

शताब्दी कक्ष

संस्थानमार्फत अहवाल सालात श्री रामनवमी, श्री गुरुपौर्णिमा व श्री पुण्यतिथी उत्सव साजरे करण्यात आले. तीनही उत्सवातील मुख्य दिवशी अनेक साईभक्तांना/ कलाकारांना स्वतःची कला श्री साईबाबा समाधी मंदिर शताब्दी मंडपातील स्टेजवर सादर करण्याची संधी उपलब्ध करुन देण्यात आली. तसेच संस्थान व्यवस्थापनामार्फत तीनही उत्सवात काही कलाकारांचे कार्यक्रम निश्चित करण्यात आले होते.

श्री रामनवमी उत्सव २०१९ शुक्रवार दि.१२.०४.२०१९ ते रविवार दि.१४.०४.२०१९ अखेर साजरा करण्यात आला. यामध्ये श्री.निनाद आजगांवकर, मुंबई यांचा गीत रामायण, श्री.सुरेशचंद्र भोसले, मुंबई यांचा भावगीत/भक्ती संगीत व श्री.कैलास हरेकृष्णा दास, नागपूर यांच्या साई भजन संध्या कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले. तसेच ह.भ.प. श्री.विक्रम नांदेडकर, श्रीमद सदगुरु श्री दासगणु प्रतिष्ठाण, गोरटे, उमरी, जि.नांदेड यांचे किर्तन कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले.

श्री गुरुपौर्णिमा उत्सव सोमवार दि.१५.०७.२०१९ ते बुधवार दि.१७.०७.२०१९ अखेर साजरा करण्यात आला. यामध्ये आश्विनी जोशी, नाशिक यांचे साई भजन, पंडीत राजा काळे, मुंबई यांचा भक्ती संगीत व श्री.मदन चौहान, रायपूर यांचा साई भजन संध्या कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले. तसेच ह.भ.प. गंगाधर व्यास, मुंबई यांचे किर्तन कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले.

श्री पुण्यतिथी उत्सव सोमवार दि.०७.१०.२०१९ ते गुरुवार दि.१०.१०.२०१९ असा चार दिवस साजरा करण्यात आला. यामध्ये पं.उदय मल्लीक, दिल्ली व यशश्री कडलसकर, पुणे यांचा भजन संध्या, पं.सुगाटो भादुरी, कोलकता याचा क्लासिकल मंडोलीन आणि भजन, पद्मश्री कुचीपुडी डान्स अकॅडमी, हैद्राबाद यांचा कुचीपुडी नृत्य व आश्विनी जोशी, नाशिक यांच्या भजन संध्या कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले. तसेच ह.भ.प. गंगाधर व्यास, मुंबई यांचे किर्तन कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले.

अपारंपारिक उर्जा स्त्रोत प्रकल्प

केंद्र व राज्य शासनाचे धोरणानुसार व मार्गदर्शक तत्वांनुसार, उपलब्ध असणाऱ्या अपारंपारिक ऊर्जा स्त्रोतांचा वापर करुन घेण्याचे दृष्टीने संस्थानमार्फत खाली नमुद केलेले प्रकल्प कार्यान्वीत करणेत आलेले आहेत.

कार्यान्वीत प्रकल्प

०१.	साईप्रसाद निवासस्थान	- सोलर वॉटर हिटींग सिस्टीम
०२.	व्दारावती भक्तनिवास	- सोलर वॉटर हिटींग सिस्टीम
०३.	श्री साईबाबा भक्तनिवासस्थान	- सोलर वॉटर हिटींग सिस्टीम
०४.	श्री साई प्रसादालय	- सोलर स्टिम कुकींग प्रोजेक्ट, बायोगॅस प्लॅन्ट
०५.	विद्युत विभाग	- २.५ मेगावॅट पवन ऊर्जा प्रकल्प (भोयरे पठार, जि.अहमदनगर)
०६.	साईनाथ व साईबाबा रुग्णालय	- सांडपाणी प्रक्रिया प्रकल्प
०७.	साईनाथ व साईबाबा रुग्णालय	- लिक्वीड ऑक्सिजन प्लॅन्ट
०८.	साई आश्रम भक्तनिवास	- सोलर वॉटर हिटींग सिस्टीम व सांडपाणी प्रक्रिया प्रकल्प
०९.	साई धर्मशाळा	- सोलर वॉटर हिटींग सिस्टीम व सांडपाणी प्रक्रिया प्रकल्प

उपरोक्तप्रमाणे सन २०१९-२० या वर्षाचा वार्षिक अहवाल आपले माहितीस्तव सादर करण्यात येत आहे.

स्वाक्षरीत /– XXX

(कान्हुराज ह. बगाटे, भा.प्र.से.)
मुख्य कार्यकारी अधिकारी
श्री साईबाबा संस्थान विश्वस्तव्यवस्था, शिर्डी

लेखापरिक्षण अहवाल २०१९-२०

श्री साईबाबा संस्थान विश्वस्तव्यवस्था, शिर्डी
लेखापरिक्षण अहवाल २०१९-२०

अ) एकुण उत्पन्न, खर्च व गुंतवणुक दर्शविणारा तुलनात्मक तक्ता (रु. कोटीत)

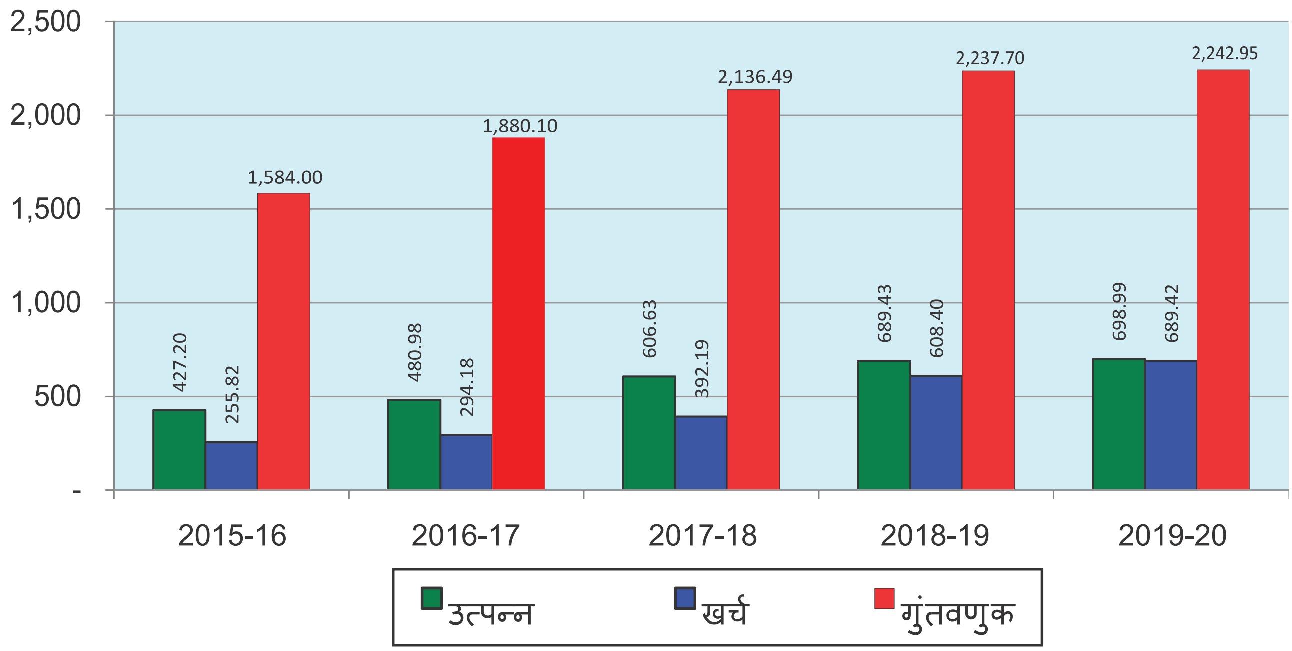

ब) देणगी रुपाने मिळालेल्या उत्पन्नाचा तक्ता (रु. कोटीत)

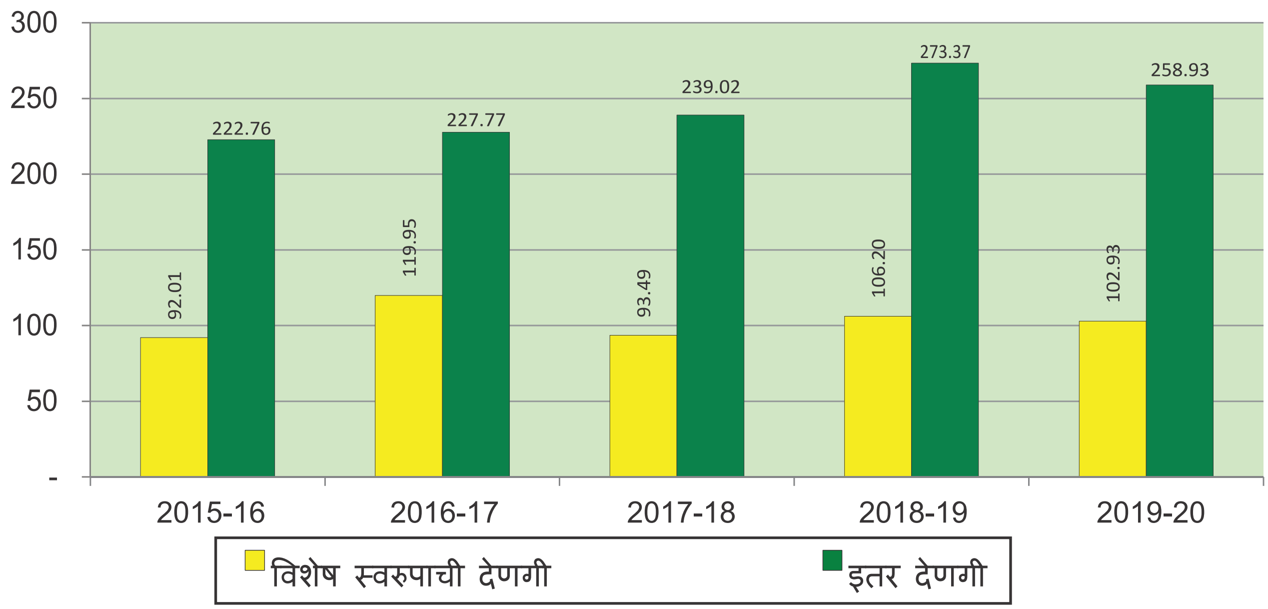

साईभक्तांना पुरविल्या जाणाऱ्या सोयी-सुविधांवर झालेल्या खर्चाचा तुलनात्मक तक्ता.

(रु. कोटीत)

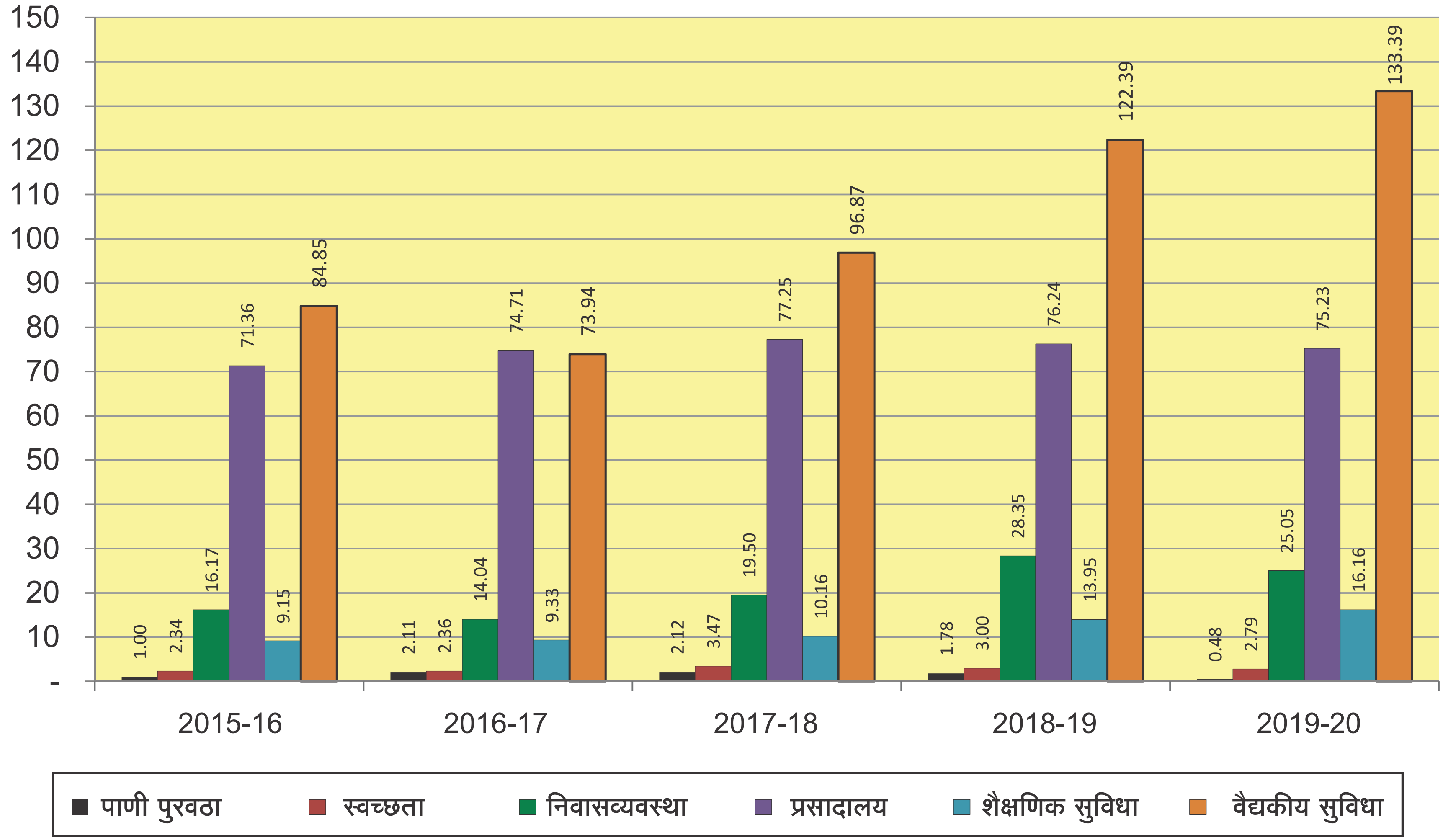

INDEPENDENT AUDITOR'S REPORT

To,

The Management Committee.

Shree Sai Baba Sansthan Trust (Shirdi),

Shirdi.

Report on the Audit of Financial Statements

1) Qualified Opinion

We have audited the accompanying financial statements of Shree Sai Baba Sansthan Trust (Shirdi), which comprises of Balance Sheet as at 31st March 2020 and the Income & Expenditure Account for the year then ended and a summary of significant accounting policies and other explanatory information

In our opinion and to the best of our information and according to the explanations given to us except for the effects of the matter described in the Basis for Qualified Opinion paragraph the aforesaid financial statements give the information required in the manner so required and give a true and fair view in conformity with the accounting principles generally accepted in India, of the state of affairs of the Trust as at March 31st 2020, and its surplus for the year ended on that date.

2) Basis for Qualified Opinion

The salary and allowances of employees working in institutions run under medical relief activities and educational activities are paid out of funds created for these specific purposes as specified in Note Q- 11 and not out of Management Fund as required by section 15 (3) of The Shree Sai Baba Sansthan Trust (Shirdi) Act, 2004.

The Trust has not accounted for provision for leave encashment as required by Accounting

A. S. BEDMUTHA & CO. NASHIK CHARTERED ACCOUNTANTS

Standard 15 as mentioned in Note Q-4.

We conducted our audit of the financial statements in accordance with the Standards on Auditing issued by the Institute of Chartered Accountants of India. Our responsibilities under those Standards are further described in the Auditor's Responsibilities for the Audit of the Financial Statements section of our report. We are independent of the Trust in accordance with the Code of Ethics issued by the Institute of Chartered Accountants of India and we have fulfilled our other ethical responsibilities in accordance with these requirements and the Code of Ethics. We believe that the audit evidence we have obtained is sufficient and appropriate to provide a basis for our opinion.

3) Responsibility of Trust Managements for the Financial Statements

Trust's Management is responsible for the preparation of these financial statements that give a true and fair view of the financial position and financial performance of the Trust in accordance with the accounting principles generally accepted in India. This responsibility also includes maintenance of adequate accounting records for safeguarding of the assets of the Trust and for preventing and detecting frauds and other irregularities; selection and application of appropriate accounting policies, making judgments and estimates that are reasonable and prudent; and the design, implementation and maintenance of internal control relevant to the preparation and presentation of the financial statements that give a true and fair view and are free from material misstatement, whether due to fraud or error.

In preparing the financial statements, management is responsible for assessing the Trust's ability to continue as a going concern, disclosing, as applicable, matters related to going concern and using the going concern basis of accounting unless the Trustees intend to liquidate the Trust or to cease operations, or has no realistic alternative but to do so. The Trustees are also responsible for overseeing the Trust's financial reporting process.

4) Auditor's Responsibilities for the Audit of the Financial Statements

Our objectives are to obtain reasonable assurance about whether the financial statements as a whole are free from material misstatement, whether due to fraud or

A. S. BEDMUTHA & CO. NASHIK CHARTERED ACCOUNTANTS

error, and to issue an auditor's report that includes our opinion. Reasonable assurance is a high level of assurance, but is not a guarantee that an audit conducted in accordance with Standards on auditing will always detect a material misstatement when it exists. Misstatements can arise from fraud or error and are considered material if, individually or in the aggregate, they could reasonably be expected to influence the economic decisions of users taken on the basis of these financial statements.

As part of an audit in accordance with Standards on auditing, we exercise professional judgment and maintain professional skepticism throughout the audit. We also:-

i) Identify and assess the risks of material misstatement of the financial statements, whether due to fraud or error, design and perform audit procedures responsive to those risks, and obtain audit evidence that is sufficient and appropriate to provide a basis for our opinion, The risk of not detecting a material misstatement resulting from fraud is higher than for one resulting from error, as fraud may involve collusion, forgery, intentional omissions, misrepresentations, or the override of internal control.

ii) Obtain an understanding of internal financial controls relevant to the audit in order to design audit procedures that are appropriate in the circumstances, but not for the purpose of expressing an opinion on the effectiveness of the entity's internal control.

iii) Evaluate the appropriateness of accounting policies used and the reasonableness of accounting estimates and related disclosures made by management.

iv) Conclude on the appropriateness of management's use of the going concern basis of accounting and, based on the audit evidence obtained, whether a material uncertainty exists related to events or conditions that may cast significant doubt on the ability of the Trust to continue as a going concern. If we conclude that a material uncertainty exists, we are required to draw attention in our auditor's report to the related disclosures in the financial statements or, if such disclosures are inadequate, to modify our opinion. Our conclusions are based on the audit evidence obtained up to the date of our auditor's report. However, future events or conditions may cause the Trust to cease to continue as a going concern

A. S. BEDMUTHA & CO. NASHIK CHARTERED ACCOUNTANTS

We communicate with those charged with governance regarding, among other matters, the planned scope and timing of the audit and significant audit findings, including any significant deficiencies in internal control that we identify during our audit.

We also provide those charged with governance with a statement that we have complied with relevant ethical requirements regarding independence, and to communicate with them all relationships and other matters that may reasonably be thought to bear on our independence, and where applicable, related safeguards.

5) Report on Other Legal and Regulatory Requirements

We report that:

(a) We have sought and obtained all the information and explanations which to the best of our knowledge and belief were necessary for the purposes of our audit.

(b) In our opinion proper books of account as required by law have been kept by the Trust so far as it appears from our examination those books.

(c) The Balance Sheet and Income & Expenditure Account dealt with by this report are in agreement with the books of account.

For,

A. S. BEDMUTHA & CO

Chartered Accountants

Firm Registration No. 101067W

A. S. BEDMUTHA & CO. NASHIK CHARTERED ACCOUNTANTS

CA SMRUTI DUNGARWAL

Partner

M. No. 144801

UDIN: 21144801AAAAAA4797

Place: - SHIRDI

Date: - 05/01/2021

SHREE SAI BABA SANSTHAN TRUST (SHIRDI)

REGISTRATION No:- E-69 AHMEDNAGAR

BALANCE SHEET AS AT 31ST MARCH, 2020

(Amounts in Rs.)

PREVIOUS YEAR	FUNDS AND LIABILITIES	SCH		CURRENT YEAR
	TRUST CORPUS:			
	Balances as per Last Balance Sheet		48,82,52,869	
			-	
48,82,52,869			-	48,82,52,869
8,08,04,97,977	**OTHER EARMARKED FUNDS**	A		8,88,48,49,630
	MANAGEMENT FUND			
	Balances as per Last Balance Sheet		34,75,64,133	
	Transfer from Income & Expenditure Account		65,15,15,774	
			99,90,79,907	
34,75,64,133	Less:Expenses on Management Fund	K	95,48,47,324	4,42,32,583
-	**GRATUITY RESERVE (Net)**	E		-
1,07,61,72,818	**LIABILITIES**	B		97,20,05,396
23,94,550	**Provident Fund Fluctuation Fund**			23,94,550
	INCOME & EXPENDITURE ACCOUNT			
18,55,97,41,497	Balances as per Last Balance Sheet		18,55,97,41,497	
	Add:Surplus for the Current Year		1,17,81,52,379	19,73,78,93,876
28,55,46,23,844			**Total Rs.**	**30,12,96,28,904**

PREVIOUS YEAR	PROPERTY AND ASSETS	SCH	CURRENT YEAR
	IMMOVABLE PROPERTIES:		
93,15,36,601	Land (At cost)	C 1	98,25,87,492
1,01,73,62,515	**Buildings & Roads** (Net of Accumulated Depreciation)	C 2	91,94,58,799
51,38,12,503	**OTHER PROPERTY PLANT & EQUIPMENTS** (Net of Accumulated Depreciation)	C 3	43,70,86,793
36,09,552	**INTANGIBLE ASSETS** (Net of Accumulated Depreciation)	C 4	1,06,94,399
37,36,45,395	**Capital Work in Progress**	C 5	2,16,59,47,483
	INVESTMENTS:	D	
22,37,77,32,935	Fixed Deposits with Nationalised Banks		22,42,95,36,983
5,16,52,961	**GRATUITY RESERVE (Net)**	E	1,90,48,373
1,14,94,64,059	**ORNAMENTS & JEWELLERY**	F	1,20,89,93,400
17,22,74,111	**STOCK OF CONSUMABLES**	G	15,75,76,367
1,57,13,40,623	**ADVANCES, DEPOSITS & RECEIVABLES**	H	1,45,96,55,714
	BANK BALANCES:		
38,94,47,912	In Savings Accounts with Banks	I	33,70,98,502
27,44,677	**CASH IN HAND**	I	19,44,599
28,55,46,23,844	**Total Rs.**		**30,12,96,28,904**

Notes to Accounts Q

AS PER OUR REPORT OF EVEN DATE
A. S. BEDMUTHA & CO.
CHARTERED ACCOUNTANTS,
Firm Regn No. 101067W

Sd/-
CA. SMRUTI DUNGARWAL
PARTNER
MEMBERSHIP NO - 144801

PLACE - SHIRDI
DATE - 05/01/2021

SHREE SAI BABA SANSTHAN TRUST (SHIRDI)

REGISTRATION No:- E-69 AHMEDNAGAR

INCOME & EXPENDITURE ACCOUNT FOR THE YEAR ENDED 31ST MARCH, 2020

(Amounts in Rs.)

PREVIOUS YEAR	EXPENDITURE	SCH	AMOUNT	CURRENT YEAR	PREVIOUS YEAR	INCOME	SCH	AMOUNT	CURRENT YEAR
					9,630	**Rent**			9,785
10,73,06,172	**Expenses in respect of Properties**	J		13,12,82,994		**Interest**			
						On Bank Savings Accounts		1,35,57,592	
32,27,52,065	**Establishment Expenses**	L		62,61,03,496					
						On Fixed Deposit & Securities		1,31,37,27,692	
	Depreciation	C	24,15,16,126		1,22,68,44,678	Other Interest		39,79,364	1,33,12,64,648
16,47,55,815	Less: Transferred to Fund		7,18,08,181	16,97,07,945					
	Expenditure on Object of the Trust				2,60,08,66,363	**Income from Other Sources**	P		2,42,64,82,068
1,94,69,83,261	Grant in Aid (Charity)	M	99,77,63,664						
29,50,015	Services to Sai Devotees		34,72,718	1,00,12,36,382	18,87,482	**Profit on Sale of Asset**	O		15,51,348
65,44,814	**Expenditure on Other Objects**	N		13,08,878					
65,62,30,588	**Contribution to Management Fund**			65,15,15,774					
	Deficit on Management Fund			-					
-	**Loss on Sale of Assets**	O		-					
62,20,85,423	**Excess of Income over Expenditure transferred to Balance Sheet**			1,17,81,52,379					
3,82,96,08,153			**Total Rs.**	**3,75,93,07,848**	**3,82,96,08,153**			**Total Rs.**	**3,75,93,07,848**

Notes to Accounts Q

AS PER OUR REPORT OF EVEN DATE
A. S. BEDMUTHA & CO.
CHARTERED ACCOUNTANTS,
Firm Regn No. 101067W

Sd/-
CA. SMRUTI DUNGARWAL
PARTNER
MEMBERSHIP NO - 144801

PLACE - SHIRDI
DATE - 05/01/2021

Schedule A : Other Earmarked Fund

(Amounts in Rs.)

Sr..No.	Particular	Schedule	Opening balance as on 01.04.2019	Donation Received during the year	Income for the year	Total (3+4+5)	Interest on F.D.@	Transferred to other fund	Transferred From Other Funds/Donation	Total	Amount spent During the year	Closing balance as on 31.03.2020
1	2		3	4	5	6(3+4+5)	7	8	9	10 (6+7-8+9)	11	12 (10-11)
1	Annadan Fund	A 1	3,28,13,47,381	72,53,92,712	49,53,52,993	4,50,20,93,087	21,34,18,834	-	6,65,391	4,71,61,77,312	75,23,21,342	3,96,38,55,970
2	Building Fund		70,37,59,958	1,11,90,383	-	71,49,50,341		-	-	71,49,50,341	-	71,49,50,341
3	Building Fund(Saiashram)		51,81,61,802	-		51,81,61,802		-	-	51,81,61,802	7,18,08,181	44,63,53,621
4	Devotional Object Fund	A 2	21,16,39,094	3,83,19,079	34,912	24,99,93,085		-	-	24,99,93,085	2,91,32,943	22,08,60,142
5	Education Fund	A 3	25,77,87,310	10,66,51,490	2,35,54,447	38,79,93,246	1,67,66,487	-	-	40,47,59,733	16,15,89,644	24,31,70,089
6	Maint. & Repairs & Establishment Fund	A 4	2,35,24,44,773	(3,425)	25,30,65,956	2,60,55,07,304	15,30,03,008	-	-	2,75,85,10,312	25,05,11,324	2,50,79,98,987
7	Medical Fund	A 5	-	13,26,37,738	72,75,76,582	86,02,14,320		-	22,96,52,361	1,08,98,66,681	1,08,98,66,681	-
8	New Bhakta Niwas Fund		42,09,90,933	-		42,09,90,933		-	-	42,09,90,933		42,09,90,933
9	Nitya Prasadalay Annadan Yojana		6,65,391	5,42,450		12,07,841	43,277	6,65,391	-	5,85,727	-	5,85,727
10	Permanent Fund		28,03,18,273	1,40,25,704		29,43,43,977	1,82,31,900	-	-	31,25,75,877		31,25,75,877
11	Shri.saibaba Mahasamadhi Shatabdhi Sohala Fund	A 6	-	5,23,471	1,301	5,24,772		-	-	5,24,772	3,99,892	1,24,880
12	Ambulance Project Fund Account		5,33,83,063	-		5,33,83,063		-	-	5,33,83,063		5,33,83,063
	Total		**8,08,04,97,977**	**1,02,92,79,602**	**1,49,95,86,191**	**10,60,93,63,771**	**40,14,63,506**	**6,65,391**	**23,03,17,752**	**11,24,04,79,638**	**2,35,56,30,007**	**8,88,48,49,630**

Sr..No.	Particular	Schedule	Opening balance as on 01.04.2018	Donation Received during the year	Income for the year	Total (3+4+5)	Interest on F.D.	Transferred to other fund	Transferred From Donations received	Total	Amount spent During the year	Closing balance as on 31.03.2019
1	2		3	4	5	6(3+4+5)	7	8	9	10 (6+7-8+9)	11	12 (10-11)
1	Annadan Fund	A 1	2,66,57,54,570	72,71,36,322	47,69,79,739	3,86,98,70,631	17,14,54,670	-	24,15,499	4,04,37,40,800	76,23,93,419	3,28,13,47,381
2	Building Fund		68,68,68,223	1,68,91,735	-	70,37,59,958	-	-	-	70,37,59,958	-	70,37,59,958
3	Building Fund(Saiashram)		59,79,48,669	-	-	59,79,48,669	-	-	-	59,79,48,669	7,97,86,867	51,81,61,802
4	Devotional Object Fund	A 2	23,36,04,579	3,53,75,240	3,67,889	26,93,47,708	-	2,85,16,073	-	24,08,31,635	2,91,92,540	21,16,39,094
5	Education Fund	A 3	24,29,05,055	11,40,18,601	2,47,28,665	38,16,52,321	1,56,23,046	-	-	39,72,75,367	13,94,88,057	25,77,87,310
6	Maint. & Repairs & Establishment Fund	A 4	2,22,37,20,431	3,925	26,92,92,347	2,49,30,16,703	14,30,24,139	-	-	2,63,60,40,842	28,35,96,069	2,35,24,44,773
7	Medical Fund	A 5	-	13,68,11,819	65,38,39,207	79,06,51,026	-	-	23,10,35,400	1,02,16,86,426	1,02,16,86,426	-
8	New Bhakta Niwas Fund		42,09,90,933	-	-	42,09,90,933	-	-	-	42,09,90,933	-	42,09,90,933
9	Nitya Prasadalay Annadan Yojana		24,15,499	5,10,032	-	29,25,531	1,55,359	24,15,499	-	6,65,391	-	6,65,391
10	Permanent Fund		25,14,18,654	1,27,29,000	-	26,41,47,654	1,61,70,619	-	-	28,03,18,273	-	28,03,18,273
11	Shri.saibaba Mahasamadhi Shatabdhi Sohala Fund	A 6	2,25,26,193	1,85,07,701	3,953	4,10,37,847	-	-	2,85,16,073	6,95,53,920	6,95,53,921	-
12	Ambulance Project Fund Account		5,33,18,516	64,547	-	5,33,83,063	-	-	-	5,33,83,063	-	5,33,83,063
	Total		**7,40,14,71,322**	**1,06,20,48,922**	**1,42,52,11,800**	**9,88,87,32,044**	**34,64,27,833**	**3,09,31,572**	**26,19,66,972**	**10,46,61,95,277**	**2,38,56,97,300**	**8,08,04,97,977**

Income & Expenditure Account of Annadan Activities

Schedule A-1

Particulars	31.03.2020		31.03.2019 Amount in Rs.	Amount in Rs.
Prasadalaya Income				
Canteen Receipts	4,74,11,734		5,36,09,860	
Food Packet Receipts	1,83,34,360		1,86,85,512	
Laddu Prasad Receipts	29,96,09,015		28,56,07,900	
Prasadalya Receipts	12,99,97,884		11,90,76,467	
Subtotal (A)		**49,53,52,993**		**47,69,79,739**
Prasadalaya Expenses				
Material Consumed	66,79,99,995		64,71,78,336	
Housekeeping Expenses	4,36,12,851		2,79,57,584	
Electricity Charges	3,59,56,698		3,20,06,891	
Water Charges	45,57,686		35,48,459	
Contract Labour Expenses			5,14,89,585	
Others	1,94,112		2,12,564	
Subtotal (B)		**75,23,21,342**		**76,23,93,419**
Net (A-B)		**(25,69,68,348)**		**(28,54,13,680)**

Income & Expenditure Account of Devotional Activities

Schedule A-2

	31.03.2020		31.03.2019	
Particulars			**Amount in Rs.**	**Amount in Rs.**
Devotional Income				
Abhishek	-		-	
Naivedya Receipts	-		-	
Kothi Receipts	32,567		3,62,909	
More Udi Receipts	2,345		4,980	
Subtotal (A)		**34,912**		**3,67,889**
Devotional Expenses				
Gurupournima Festival	33,67,581		41,93,122	
Punyatithi Festival	50,42,174		79,59,495	
Ramnavmi Festival	58,62,120		8,88,402	
Sai Satcharitra Parayan	22,01,812		45,89,167	
Samadhi Mandir Expenses	29,65,625		32,45,247	
Naivedya Expenses	5,48,472		6,07,559	
Contract Labour Charges	91,24,669		76,66,156	
Festival Expenses	20,490		43,393	
Subtotal (B)		**2,91,32,943**		**2,91,92,540**
Net (A-B)		**(2,90,98,031)**		**(2,88,24,651)**

Income & Expenditure Account of Educational Activities

Schedule A-3

	31.03.2020		31.03.2019	
Particulars	**Amount in Rs.**	**Amount in Rs.**	**Amount in Rs.**	**Amount in Rs.**
Income During the Year:				
Industrial Training Institute	44,44,770		44,93,740	
English Medium School	1,63,18,043		1,86,24,354	
Kanya Vidya Mandir	11,883		2,10,570	
Senior College	25,61,194		13,41,870	
Junior College	2,18,557		58,131	
Subtotal (A)		**2,35,54,447**		**2,47,28,665**
Expenditure on Educational Activities				
Contractor Labour Charges	1,61,81,550		1,25,69,122	
Sundry Expenses	24,68,171		15,34,323	
Gathering Expenses	1,57,137		1,49,459	
Vehicle Expenses	22,53,029		24,17,919	
Provident Fund	31,72,789		31,80,168	
Printing & Stationery	4,43,599		3,61,806	
Sports Tournament Expenses	45,561		1,17,198	
Staff Salary	13,26,08,681		11,51,34,087	
Telephone	66,301		47,673	
Travelling	26,528		21,628	
Electricity Charges	27,78,762		29,84,514	
Water Expenses	12,59,138		7,66,167	
Library Expenses	89,483		95,729	
Insurance	413		565	
Repairs & Maintenance	38,502		63,104	
Skill Competition Expenses	-		44,594	
Subtotal (B)		**16,15,89,644**		**13,94,88,057**
Excess of Expenditure over Income		**(13,80,35,197)**		**(11,47,59,392)**
for the year				

Income & Expenditure Account of Building Repairs & Maintenance

Schedule A-4

	31.03.2020		31.03.2019	
Particulars	**Amount in Rs.**	**Amount in Rs.**	**Amount in Rs.**	**Amount in Rs.**
Accommodation Income				
Dwarawati Receipts	6,59,78,530		6,99,89,943	
Sai Ashram 1	15,31,97,725		15,26,39,138	
Sai Prasad Niwasthan	82,18,194		81,12,075	
Sai Bhakt Niwas	2,29,18,293		2,93,10,327	
Sai Ashram 2	27,49,963		92,34,864	
Sai Palkhi Niwara	3,251		6,000	
Subtotal (A)		**25,30,65,956**		**26,92,92,347**
Accommodation Expenses				
Hosuekeeping Expenses	14,58,68,862		14,40,05,174	
Contract Labour Charges	1,48,56,860		1,52,30,191	
Building Repair & Maintenance	5,00,37,232		6,19,17,416	
Electricity Expenses	1,46,57,899		2,18,77,241	
Water Charges	1,77,95,499		3,03,71,661	
Other Expenses	72,94,973		1,01,94,386	
Subtotal (B)		**25,05,11,324**		**28,35,96,069**
Net (A-B)		**25,54,632**		**(1,43,03,722)**

Income & Expenditure Account of Hospital Activities

Schedule A-5

	31.03.2020		31.03.2019	
Particulars	**Amount in Rs.**	**Amount in Rs.**	**Amount in Rs.**	**Amount in Rs.**
Hospital Income				
Saibaba Hospital Receipt	55,75,69,908		51,07,92,556	
Sainath Hospital Receipt	13,98,77,323		9,49,01,234	
Ambulance Receipt	16,09,006		41,59,850	
Blood Bank Receipt	88,88,070		25,67,080	
Discount /Free Scheme Received	13,128		13,61,804	
Electricity and Telephone Recovery	-		-	
Interest Income	16,59,040		36,64,831	
Interest on Short Term Fixed Deposit	28,752		69,326	
Room Rent Recovery	1,43,07,033		1,33,52,110	
Sale of Scrap	32,488		2,11,959	
Tender Sale Receipt	31,88,527		52,67,682	
Unclaimed Deposit	4,97,414		4,65,411	
Exchange Gain	-		30,85,678	
Profit on Sale of Fixed Assets	(94,107)		1,38,22,084	
Provision no longer required	-		1,17,602	
Subtotal (A)		**72,75,76,582**		**65,38,39,207**
Less: Cost of Medicines				
Opening Stock of Medicine	4,65,53,351		3,75,23,431	
Add :Purchase of Medicine	21,31,41,067		22,03,32,935	
Less :Closing Stock of Medicines	3,93,66,087		4,65,53,351	
Cost of Medicines (B)		**22,03,28,331**		**21,13,03,015**

Less : Expenses of Hospital				
Advertisement Expenses	18,42,582		16,72,833	
Ambulance Expenses	28,22,393		26,11,383	
Bank Charges	1,83,062		4,31,278	
Bio - Medical Waste Expenses	24,79,500		13,58,500	
Camp Expenses	4,44,951		4,74,069	
Consultancy & Legal	2,42,959		2,21,430	
Consumables	1,25,661		59,378	
Contractor Labour Charges	17,53,43,303		15,23,89,561	
Doctor Honorarium	14,94,47,516		11,98,20,478	
Staff Salary	39,48,36,857		40,78,22,848	
Staff Welfare	3,05,03,035		2,10,09,229	
Electricity	6,47,00,280		5,45,59,963	
Gas Charges	57,75,272		44,59,934	
Rental Expense	2,51,640		2,16,964	
Hospital Expenses	14,10,697		13,34,378	
Insurance Charges	9,43,425		6,49,744	
Linen Expenses	4,46,605		5,78,288	
Medical Reimbursements	1,05,24,420		77,76,592	
News Paper Charges	3,576		4,069	
Postage & Courier	48,013		54,412	
Printing & Stationery	14,13,676		22,21,856	
Reimbursement of Education Fees	21,32,998		20,47,658	
Repairs & Maintenance	2,14,38,012		2,38,07,172	
Computer Expenses	5,65,554		2,42,776	
Stipend	-		59,827	
Taxes & Charges	600		9,000	
Telephone Charges	74,151		66,241	
Transport Charges	8,46,050		7,25,050	
Travelling Expenses	2,27,683		2,11,671	
Water Expenses	4,63,878		34,86,829	
Total Expenses (C)		**86,95,38,351**		**81,03,83,411**
Total Cost of Medicines & Expenses		**1,08,98,66,681**		**1,02,16,86,426**
Net Deficit (A-B-C)		**(36,22,90,099)**		**(36,78,47,219)**
Deficit utilised from Medical Fund Donation		**13,26,37,739**		**13,68,11,819**
Deficit utilised from General Donation		**22,96,52,361**		**23,10,35,400**

Income & Expenses Relating To Mahasamadhi Shatabdi Sohala

Schedule A-6

	31.03.2020		31.03.2019	
Particulars	Amount in Rs.	Amount in Rs.	Amount in Rs.	Amount in Rs.
Income				
Sai Patrika Sammelan	1,301		3,953	
Subtotal (A)		**1,301**		**3,953**
Expenses				
Others	3,99,892		6,95,53,921	
Subtotal (B)		**3,99,892**		**6,95,53,921**
Net (A-B)		**(3,98,591)**		**(6,95,49,968)**

Schedule B : Liabilities

(Amounts in Rs.)

Sr. No.	Particulars		As on 31st March 2020		As on 31st March 2019
A	**Deposits**				
1	Deposit Refundable - Sansthan	29,62,79,062		19,37,63,844	
2	Deposit Refundable - Hospital	10,98,15,563		8,59,42,300	
3	Drainage Deposit	51,200		51,200	
4	Deposit For Accommodation	8,900		59,700	
5	Deposit For I.T.I.Uniform	2,14,039		2,14,039	
6	Senior College Deposit	1,71,570		86,700	
7	I.T.I. Deposit	9,76,700		9,48,800	
8	Junior College Deposit	55,850		-	
			40,75,72,884		**28,10,66,583**
B	**Expenses**				
	Liabilities for Expenses	43,62,21,356		65,08,91,661	
	Unpaid Salary	32,59,502		31,65,017	
	Payable to Employees	2,17,25,594	**46,12,06,451**	2,05,49,582	**67,46,06,259**
C	**Suppliers**		**6,70,92,324**		**10,16,69,041**
D	**Duties & Taxes**				
	Tax Deducted at Source	2,20,51,681		95,69,381	
	Professional Tax Payable	4,97,784		3,96,750	
	GST TDS	67,59,622		15,81,205	
	VAT	-	**2,93,09,087**	4,67,892	**1,20,15,228**
E	**Others**				
	Income Received in Advance	23,450		22,200	
	Payable to Patients	1,39,649		5,34,834	
	Fund Received for Medical treatment	3,93,531		3,93,531	
	Liabilities for Education Activities	48,425		51,725	
	Chinchankar Trust	1,59,600			
	Sai Devotees Relief Fund	30,44,674		27,98,096	
	Saibaba Foundation	30,15,320	**68,24,649**	30,15,320	**68,15,706**
	Total		**97,20,05,396**		**1,07,61,72,818**

Schedule C : Schedule Of Property Plant & Equipments Including Capital Work In Progress

(Amounts in Rs.)

Sr. No.	Particular	Rate of Deprn.	Cost as on 1 April 2019	Additions During the year	Deduction During the year	Cost as on 31 March 2020	Depriciation as on 1 April 2019	Depreciation for the year 31 March 2020	Deduction During the year(Depr)	Total Depreciation	W.D.V. on 31 March 20	W.D.V. on 31 March 19
	IMMOVABLE ASSETS											
C 1	Land	0%	93,15,36,601	5,10,50,891	-	98,25,87,492	-	-	-	-	98,25,87,492	93,15,36,601
	Subtotal (C1)		**93,15,36,601**	**5,10,50,891**	**-**	**98,25,87,492**	**-**	**-**	**-**	**-**	**98,25,87,492**	**93,15,36,601**
C 2	**BUILDINGS & ROADS**											
	Buildings & Roads	10%	1,03,32,47,035	-	-	1,03,32,47,035	74,84,13,276	2,84,83,376	-	77,68,96,652	25,63,50,383	28,48,33,759
	Polycarbonate Shed	20%	1,00,78,755	-	-	1,00,78,755	87,26,008	2,70,549	-	89,96,557	10,82,198	13,52,747
	Buildings (Sai Palkhi Niwara)	10%	1,61,65,680	-	-	1,61,65,680	30,71,479	13,09,420		43,80,899	1,17,84,781	1,30,94,201
	Buildings (Sai Ashram)	10%	1,32,19,38,646	-	-	1,32,19,38,646	60,38,56,838	7,18,08,182	-	67,56,65,020	64,62,73,626	71,80,81,808
	Building (Dhyan Mandir)	10%	-	41,76,643	-	41,76,643	-	2,08,832	-	2,08,832	39,67,811	-
	Subtotal (C2)		**2,38,14,30,116**	**41,76,643**	**-**	**2,38,56,06,759**	**1,36,40,67,601**	**10,20,80,359**	**-**	**1,46,61,47,960**	**91,94,58,799**	**1,01,73,62,515**
C 3	**OTHER FIXED ASSETS**											
	Santhan:											
	STATUES	0%	8,21,148			8,21,148	-			-	8,21,148	8,21,148
	FURNITURE & FIXTURES	15%	26,03,94,706	30,69,552	22,43,117	26,12,21,141	18,25,69,643	1,19,31,806	18,88,054	19,26,13,396	6,86,07,745	7,78,25,063
	PLANT & MACHINERY	25%	67,48,29,595	16,35,250	38,77,138	67,25,87,707	58,26,77,910	2,34,32,473	37,73,576	60,23,36,807	7,02,50,900	9,21,51,685
	VEHICLES	20%	12,23,89,679	59,20,394	75,56,773	12,07,53,300	6,60,41,247	1,30,58,126	70,91,022	7,20,08,351	4,87,44,949	5,63,48,432
	EQUIPMENTS	25%	4,79,96,106	57,28,222	14,27,098	5,22,97,230	4,05,29,281	28,87,352	13,59,786	4,20,56,847	1,02,40,383	74,66,825
	INSTRUMENTS	25%	56,25,574		89,650	55,35,924	39,01,460	4,37,096	89,117	42,49,439	12,86,485	17,24,114
	COMPUTERS	60%	6,41,40,265	2,76,32,833	2,15,608	9,15,57,490	5,69,24,900	1,45,47,190	2,15,598	7,12,56,493	2,03,00,997	72,15,365

Sr. No.	Particular	Rate of Deprn.	Cost as on 1 April 2019	Additions During the year	Deduction During the year	Cost as on 31 March 2020	Depriciation as on 1 April 2019	Depreciation for the year 31 March 2020	Deduction During the year(Depr)	Total Depreciation	W.D.V. on 31 March 20	W.D.V. on 31 March 19
	Hospital :											
	FURNITURE & FIXTURES	15%	3,64,13,290	5,73,453	1,41,071	3,68,45,672	2,79,67,309	13,35,659	1,26,017	2,91,76,951	76,68,721	84,45,981
	PLANT & MACHINERY	25%	51,68,73,395	1,37,41,944	63,16,878	52,42,98,461	29,11,82,311	5,96,63,350	61,41,411	34,47,04,250	17,95,94,211	22,56,91,084
	VEHICLES	20%	99,25,185		16,09,603	83,15,582	69,24,306	6,74,199	13,39,556	62,58,948	20,56,634	30,00,879
	EQUIPMENTS	25%	9,35,30,996	35,82,416	4,37,874	9,66,75,539	6,64,40,030	76,57,136	4,07,949	7,36,89,216	2,29,86,322	2,70,90,966
	INSTRUMENTS	25%	5,68,33,729	40,474	43,22,775	5,25,51,428	5,08,74,098	14,70,656	40,95,239	4,82,49,514	43,01,914	59,59,631
	COMPUTERS	60%	1,09,87,950	1,98,835		1,11,86,785	1,06,20,843	3,39,557		1,09,60,400	2,26,385	3,67,107
	Subtotal (C3)		**1,90,07,61,618**	**6,21,23,373**	**2,82,37,586**	**1,93,46,47,405**	**1,38,66,53,338**	**13,74,34,600**	**2,65,27,326**	**1,49,75,60,612**	**43,70,86,793**	**51,41,08,280**
	Total C1 + C2 + C3		**5,21,37,28,335**	**11,73,50,907**	**2,82,37,586**	**5,30,28,41,656**	**2,75,07,20,939**	**23,95,14,959**	**2,65,27,326**	**2,96,37,08,572**	**2,33,91,33,085**	**2,46,30,07,396**
C 4	**INTANGIBLE ASSETS**											
	Sansthan:											
	Softwares	25%	5,96,25,470	93,81,791	-	6,90,07,261	5,67,25,400	18,97,741	-	5,86,23,141	1,03,84,120	29,00,070
	Hospital:											
	Softwares	25%	34,64,891	-	-	34,64,891	30,51,186	1,03,426	-	31,54,612	3,10,279	4,13,705
	Sub Total (C4)		**6,30,90,361**	**93,81,791**	**-**	**7,24,72,152**	**5,97,76,586**	**20,01,167**	**-**	**6,17,77,753**	**1,06,94,399**	**33,13,775**
C 5	**Capital Work In Progress**	0%	37,36,45,395	1,83,06,81,010	3,83,78,922	2,16,59,47,483	-	-	-	-	2,16,59,47,483	37,36,45,395
	Sub Total (C5)		**37,36,45,395**	**1,83,06,81,010**	**3,83,78,922**	**2,16,59,47,483**	**-**	**-**	**-**	**-**	**2,16,59,47,483**	**37,36,45,395**
	Grand Total		**5,65,04,64,091**	**1,95,74,13,708**	**6,66,16,508**	**7,54,12,61,291**	**2,81,04,97,525**	**24,15,16,126**	**2,65,27,326**	**3,02,54,86,325**	**4,51,57,74,967**	**2,83,99,66,566**

* During the year, Sansthan has received certain assets as Donation in kind. Refer Note Q -9 of Notes to accounts.

Schedule D : Investments :Government Securities & Fixed Deposits With Nationalised Bank

(Amounts in Rs.)

Sr.No.	Particulars	As on 31st March 2020	As on 31st March 2019
A	Fixed Deposits With Nationalised Bank	22,42,95,36,983	22,37,77,32,935
	Total	**22,42,95,36,983**	**22,37,77,32,935**

Schedule E : Gratuity Reserve

(Amounts in Rs.)

Particulars		As on 31st March 2020		As on 31st March 2019
Gratuity Fund with LIC		76,40,00,153		63,08,77,815
Less: Gratuity Reserve				
Opening	57,92,24,854		54,84,79,501	
Less: Paid	4,62,21,666		2,49,56,747	
Add: Provided	21,19,48,592		5,57,02,100	
		74,49,51,780		57,92,24,854
Total		**1,90,48,373**		**5,16,52,961**

Schedule F : Ornaments & Jewellery

(Amounts in Rs.)

Sr. No.	Particulars	Balance as on 01 April 2019	Additions during the year	Deduction during the year	Balance as on 31st March 2020
1	Gold	86,01,00,252	5,76,80,761	-	91,77,81,013
2	Silver	14,50,16,545	1,12,99,473	-	15,63,16,018
3	Silver Coins 20 GMS	3,83,930	-	3,78,892	5,038
4	Silver Coins 25 GMS	91,52,500	-	75,33,750	16,18,750
5	Gold Coins	3,77,14,736	-	32,05,776	3,45,08,960
6	Gold Pendents	42,514	-	8,503	34,011
7	Copper & Brass	4,26,901	-	-	4,26,901
8	Precious Stones & Other Valuables	9,66,26,681	16,76,028	-	9,83,02,709
	Total	**1,14,94,64,059**	**7,06,56,262**	**1,11,26,921**	**1,20,89,93,400**

Sr. No.	Particulars	Balance as on 01 April 2018	Additions during the year	Deduction during the year	Balance as on 31st March 2019
1	Gold	79,11,64,876	6,89,35,376	-	86,01,00,252
2	Silver	13,20,24,264	1,29,92,281	-	14,50,16,545
3	Silver Coins 20 GMS	7,24,999	2,55,58,132	2,58,99,201	3,83,930
4	Silver Coins 25 GMS	-	3,18,54,933	2,27,02,433	91,52,500
5	Gold Coins	4,27,72,919	-	50,58,183	3,77,14,736
6	Gold Pendents	27,29,382	-	26,86,868	42,514
7	Copper & Brass	4,18,901	28,161	20,161	4,26,901
8	Precious Stones & Other Valuables	9,41,49,650	24,77,031	-	9,66,26,681
	Total	**1,06,39,84,991**	**14,18,45,914**	**5,63,66,846**	**1,14,94,64,059**

Schedule G : Stock of Consumables

(Amounts in Rs.)

Sr. No.	Particulars (Stock of Consumable)	As on 31st March 2020	As on 31st March 2019
1	Medicines	3,93,66,087	4,65,53,351
2	Food Grains & Other Prasadalaya Material	5,25,99,440	4,36,76,091
3	Books / Photos	2,70,41,617	3,45,52,933
4	Cement (with Construction Department)	38,588	13,125
5	Steel (with Construction Department)	10,481	20,097
6	Cloth (with Counter Department)	25,53,659	38,60,213
7	General Donated Articles (with Counter Department)	2,09,534	35,55,055
8	Copper & Brass Articles (with Counter Department)	10,638	10,778
9	I.T.I. Consumable Material	2,26,933	2,43,203
10	Building Repairs & Maintenance Material	11,29,656	9,62,501
11	Sanitation Material	7,36,095	11,94,051
12	Water Supply Material	1,43,10,564	1,42,47,618
13	Stationery	42,73,726	24,03,839
14	Electrical Material	1,11,20,122	1,27,52,667
15	Calendars	7,82,907	12,46,630
16	Audio - Video Cassettes	10,84,741	27,95,096
17	Computer Material	26,415	28,940
18	Garden Material	10,233	70,604
19	Guest House items	6,909	17,484
20	Sundry Material	2,64,514	35,624
21	Sound System Material	1,10,833	1,48,562
22	Satyanarayan	56,574	1,63,795
23	Samadhi Mandir	-	31,185
24	Enquiry office	78,478	1,44,138
25	Printing Material	11,93,137	23,96,745
26	Diary	3,34,486	11,49,787
	Total	**15,75,76,367**	**17,22,74,111**

Schedule H : Advances, Deposits & Other Receivables

(Amounts in Rs.)

Sr.No.	Particulars	As on 31st March 2020	As on 31st March 2019
1	Advances recoverable in cash / kind	6,32,81,693	33,80,54,075
2	Sundry Debtors	6,18,34,692	10,05,06,445
3	Loan Given to Shirdi Nagarpanchayat	-	-
4	Deposits	3,87,47,462	3,84,77,679
5	Income Tax deducted at Source	49,60,80,816	28,75,33,040
6	Income Receivable	79,51,63,170	79,76,54,817
7	Prepaid Expenses	13,37,650	14,55,432
8	Input Balance of GST (Net of liability)	32,10,231	76,59,134
	Total	**1,45,96,55,714**	**1,57,13,40,623**

Schedule I : Cash & Bank Balances

(Amounts in Rs.)

Sr.No.	Particulars	Amount as on 31st March 2020	Amount as on 31st March 2019
A	Cash in Hand		
1	At Shirdi Office	2,16,598	59,711
2	At Hospital	1,39,584	4,15,465
3	At Mumbai Office	21,151	18,806
	Total (A)	**3,77,333**	**4,93,982**

Sr.No.	Particulars	Amount as on 31st March 2020	Amount as on 31st March 2019
B	Stamps In Hand		
1	At Shirdi Office	7,24,774	6,40,774
2	At Hospital	42,023	16,426
	Total (B)	**7,66,797**	**6,57,200**

Sr.No.	Particulars	Amount as on 31st March 2020	Amount as on 31st March 2019
C	Foreign Currency in Hand	8,00,469	15,93,494
	Total (C)	**8,00,469**	**15,93,494**
	Total (A+B+C)	**19,44,599**	**27,44,676**

D Bank Balances (Amounts in Rs.)

Sr.No.	Particulars		Amount as on 31st March 2020		Amount as on 31st March 2019
1	At Shirdi Office	27,09,21,658		37,32,62,041	
	Less: Book Overdraft	-	27,09,21,658		37,32,62,041
2	At Hospital	6,86,77,096		2,29,11,820	
	Less: Book Overdraft	(35,77,933)	6,50,99,163	(95,58,027)	1,33,53,793
3	At Mumbai Office		10,77,681		28,32,078
	Total (D)		**33,70,98,502**		**38,94,47,912**

Schedule J : Expenses in Respect of Properties

(Amounts in Rs.)

Sr.No.	Particulars	For the year ended on 31st March 2020	For the year ended on 31st March 2019
1	Insurance of Property	20,99,920	15,64,025
2	Repairs & Maintenance	1,73,73,517	1,92,38,749
3	Power House Expenses & other Maintenance & Repairs	8,79,52,068	7,38,00,066
4	Rates , Taxes & Charges, Municipal Tax	2,38,57,489	1,27,03,332
	Total	**13,12,82,994**	**10,73,06,172**

Schedule K : Expenses towards Management Fund

(Amounts in Rs.)

Sr.No.	Particulars	For the year ended on 31st March 2020	For the year ended on 31st March 2019
1	Salaries and allowances to Staff	95,41,45,012	72,61,44,856
2	Board Meeting Expenses	-	22,058
3	Travelling Expenses	7,02,312	11,21,018
	Total	**95,48,47,324**	**72,72,87,932**

Schedule L : Establishment Expenses

(Amounts in Rs.)

Sr. No.	Particulars	For the year ended on 31st March 2020	For the year ended on 31st March 2019
1	Advertisements	40,15,406	48,52,268
2	Apprentice Stipend	37,86,949	54,38,600
3	Audit Fee & Reimbersment of out of Pocket Expenses	21,34,869	11,06,391
4	Bank Charges	75,90,721	77,55,523
5	Contribution to Employees Provident Fund	3,45,79,335	3,34,07,154
6	Contractor Labour Charges	8,62,14,809	6,97,75,210
7	Computer Expenses	22,19,163	31,59,782
8	D.C.P.S. A/c	2,27,621	2,33,692
9	Service Charges for SaiTech project	-	84,80,612
10	Guest House Expenses	12,07,446	11,49,688
11	Insurance Charges	75,72,350	50,43,814
12	Legal Expenses	18,00,220	32,68,666
13	Locker Rent	-	16,520
14	News Papers and Periodicals	31,560	33,761
15	Postage	11,92,848	22,65,186
16	Printing Expenses	17,54,876	48,13,019
17	Publication Expenses	-	62,75,507
18	Sansthan Honorarium	12,39,994	18,68,059
19	Security Expenses	15,26,06,257	13,04,01,439
20	Sound System Expenses	41,46,129	48,05,384
21	Staff Welfare Expenses	95,60,158	94,21,994
22	Stationery Expenses	5,35,343	(5,16,903)
23	Sundry Expenses	56,26,797	81,49,740
24	Telephone Expenses	7,07,503	11,14,357
25	Uniform Expenses	1,40,166	1,64,603
26	Vehicle Maintenance	98,97,105	1,01,34,627
27	Website Expenses	54,83,773	1,33,374
28	Duties & Taxes	28,18,32,100	-
	Total (Rs.)	**62,61,03,496**	**32,27,52,065**

Schedule M : Expesnes towards Grant in Aid (Charity)

(Amounts in Rs.)

Sr. No.	Particulars	For the year ended on 31st March	For the year ended on 31st March
1	Shirdi Road Development Project	8,98,00,000	28,91,49,917
2	Maharashtra Jivan Pradhikaran	-	23,81,000
3	Sai Devotee	2,00,00,000	25,000
4	Z.P.New School Construction	-	10,00,00,000
5	Construction of New Bus Stand at Shirdi	-	1,07,62,118
6	Flexible & Rigid Pavements for D.P. & Ring Road	-	1,00,92,051
7	MRI Machine for Civil Surgeon, General Hospital, Chandrapur	-	65,63,00,000
8	Cleaning & Maintenance of Shirdi - Shirdi Nagarpanchayat	3,45,28,331	13,72,78,156
9	Chief Minister Relief Fund	60,94,20,000	54,96,82,753
10	Charity in Medical Bills for Poor and Needy Patients	13,83,54,067	16,54,22,203
11	Financial Aid For Life Saving Operations through Sainath Hospital	10,56,61,266	1,61,58,593
12	Dhwajdin Nidhi	-	97,31,470
	Total	**99,77,63,664**	**1,94,69,83,261**

Schedule N : Expenditure on Other Objects

(Amounts in Rs.)

Sr. No.	Particulars	For the year ended on 31st March 2020	For the year ended on 31st March 2019
1	Shirdi Festival	13,08,878	50,84,695
2	Saileea Magazine Expenses (Net)	-	14,60,119
3	Temple Summit Exp.	-	-
	Total	**13,08,878**	**65,44,814**

Schedule O : Profit / Loss on Sale of Assets & Investment

(Amounts in Rs.)

Sr. No.	Particulars	For the year ended on 31st March 2020	For the year ended on 31st March 2019
1	Profit on Sale of Assets	16,34,239	21,32,926
2	Loss on Sale of Assets	82,891	2,45,444
	Net Loss / (Profit)	**(15,51,348)**	**(18,87,482)**

Schedule P : Income from Other Sources

A Donation Received

(Amounts in Rs.)

Sr. No.	Particulars		For the year ended 31.03.2020		For the year ended 31.03.2019
1	Charity Boxes (Cash)		1,60,01,81,284		1,70,09,22,669
2	General Donation	93,00,12,938		95,37,20,998	
	Less : Transfer to Medical Fund (Schedule A)	(22,96,52,361)	70,03,60,578	(23,10,35,400)	72,26,85,598
3	Donation in Kind		5,52,45,989		7,55,09,846
4	Online Facility & Other Receipts		38,79,623		36,19,793
	Sub Total (A)		**2,35,96,67,474**		**2,50,27,37,906**

B Other Income

(Amounts in Rs.)

Sr. No.	Particulars	For the year ended 31.03.2020	For the year ended 31.03.2019
1	Maintenance Charges of Staff Quarter & Service Stalls	84,71,910	60,60,049
2	Sundry Receipts	77,93,618	1,66,84,042
3	Live Darshan (Royalty)	3,12,12,468	1,74,71,668
4	Surplus From Sale of Books /Photos/ Calendars/Cassettes & CDs	(32,63,671)	1,12,50,011
5	Surplus From Sale of Gold , Silver Coins & Precious Stones	63,64,301	1,28,50,599
6	Wind Mill Receipt	1,12,75,022	2,39,98,168
7	Religious Receipts (Net of Religious Expenses)	74,28,542	62,64,469
8	Bus Service Receipts	18,72,128	19,18,485
9	Surplus From Sale of Cloth , Copper & Brass , G.D.Articals	(43,39,724)	16,30,968
	Sub Total (B)	**6,68,14,594**	**9,81,28,457**
	Total (A+ B)	**2,42,64,82,068**	**2,60,08,66,363**

THE SHREE SAI BABA SANSTHAN TRUST (SHIRDI)

NOTES TO ACCOUNTS (Schedule Q)

1. **Significant Accounting Policies**

1.1 Basis of Preparation of Financial Statements

The Financial Statements are drawn up on historical cost basis and have been prepared in accordance with applicable Accounting Standards issued by the Institute of Chartered Accountants of India and are on accrual basis unless otherwise stated. Accounting Policies are adopted consistently unless specifically referred to otherwise and are in consonance with the generally accepted accounting principles.

1.2 Use of Estimates

The preparation of Financial Statements requires some estimates which affect the reported amounts of assets and liabilities on the date of Financial Statements and the reported amount of revenues and expenses during the year. Difference between the actual result and estimates are recognized in the period in which results are known/ materialized.

1.3 Revenue Recognition

a. Donation in kind received at the counters such as Gold, Silver, artificial & real Precious Stone, Copper, Brass, Cloth and any other articles are treated as Income from Other Sources and such donations are accounted on the basis of valuation done by the appointed valuer as of the date of receipt.

b. Gold coins, Silver coins and precious stones are sold at a price which are decided by the management at regular intervals and surplus is accounted after adjusting cost/value of gold, silver and precious stones sold as of the date of receipt on FIFO basis.

c. Foreign instruments & currencies are accounted on the date of credit in Bank Statement.

d. Donation received for a specific fund is credited to the respective fund and other donations are accounted as income of the trust.

e. Cash received at donation counter after 2 P.M. on the last day and Cash received in Hundis (Donation boxes) on the last day of the financial year is accounted on the following day. This practice has been consistently followed by the trust. But

A. S. BEDMUTHA & CO. NASHIK CHARTERED ACCOUNTANTS

during the Financial Year under consideration, from the date of lockdown to 31st March, 2020, as the Temple was closed for the devotees, no donation income has been received by the Trust.

f. In case of hospital unit, cash received in the second shift of Hospitals was brought into account through "Cash in Transit Account" as the same is deposited on the first working day of the next year.

g. Annual Membership / Subscriptions for publication are accounted on cash basis.

h. Interest income on fixed deposits with banks is accounted on accrual basis at the rates applicable to such deposits and investments.

i. Goods & Service Tax liability is charged on inclusive basis, where ever applicable.

1.4 Investments

Investments are stated at cost.

1.5 Property Plants & Equipments

a. Property Plant & Equipment's excluding Land are stated at historical cost less depreciation.

b. Freehold land is stated at cost.

c. Depreciation on tangible assets has been worked out on the basis of Written Down Value method at the appropriate rates decided by the Management. In respect of additions to Fixed Assets up to 30th September; depreciation has been charged for full year and for others, depreciation is charged for six months period. No depreciation has been considered on Assets discarded or sold in the year of sale.

d. Tangible Assets costing Rs. 5,000 or less are fully depreciated.

e. Costs incurred on intangible assets resulting in future economic benefits are capitalized as intangible assets and amortized on written down value method beginning from the date of capitalization.

1.6 Inventories

a. Inventories of Stores, cloth materials, Grocery items, consumables, medicines have been valued at cost, including taxes such as VAT / CENVAT / GST. The cost is determined on FIFO basis. The Certification of quantity of Closing Stocks and its Valuation has been obtained from the management as its physical verification as on 31st March, 2020 was not possible. We have relied on the certificate as is provided to us by the management for considering the figure of Closing Stock in the Financial Statements.

A. S. BEDMUTHA & CO. NASHIK CHARTERED ACCOUNTANTS

1.7 Foreign Currency Transactions

a. Foreign currency transactions are recorded on initial recognition in the reporting currency by applying to the foreign currency amount at the exchange rate prevailing as on the date of transactions.

b. The Trust has received Donation in Foreign Currency by various modes like Donation Box, Direct credit in Bank A/c. The Foreign currency received in Mandir Donation Box; is deposited in Bank on fortnightly basis. Amount deposited are accounted in Indian currency.

1.8 Employee Benefits

a. **Treatment of Retirement Benefits:** Contribution to provident Fund & Family Pension Fund are accounted on accrual basis and charged to Income & Expenditure Account for the year under consideration.

b. **Defined Contribution Plan:** The Trust makes Provident Fund contributions to defined contribution plans for qualifying employees.

c. **Defined Benefit Plan**

a. The Trust offers the Gratuity to employee under the benefit scheme.

b. Obligation in respect of employee's gratuity fund scheme managed by Life Insurance Corporation of India is determined based on Actuarial Valuation using the Projected Unit Credit Method, which recognizes each period of service as giving rise to additional unit of employee benefit entitlement and measures each unit separately to build up the final obligation

c. Leave encashment has been provided for as and when it is due.

d. Contribution to Pension Fund Trust are made based on actuarial valuation and recognized as an expense as per AS-15 (Revised). The details pertaining to the Gratuity and Pension & Group Scheme Plans for the year under Audit could not be provided in the absence of related records from LIC with the management. Therefore, due to non-availability of the records, we are unable to report the same.

1.9 Provisions, Contingent Liabilities and Contingent Assets

A provision is recognized when an enterprise has a present obligation as a result of past events; it is probable that an outflow of resources will be required to settle the obligation, in respect of which a reliable estimate can be made. Provisions

A. S. BEDMUTHA & CO. NASHIK CHARTERED ACCOUNTANTS

are not discounted to its present value and are determined based on best estimate required to settle the obligations at the Balance Sheet date. These are reviewed at each Balance Sheet date and adjusted to reflect the current best estimates. Contingent Assets are neither recognized nor disclosed in the financial statements. Contingent liabilities are not provided for and are disclosed by way of notes.

1.10 Earmarked Funds/ Allocations: -

a. Allocation of the Earmarked Funds is on the basis of specific directions of Devotees, as specified in the receipts.
b. Income from related activities for which funds are created are credited to respective Fund account.
c. Amount of Depreciation of Sai Ashram charged to Building Fund
d. Interest income from investment on specific earmarked funds is allocated on the basis of average rate of interest for the current year to the respective earmarked funds on Opening balances.
e. Expenses with respect to specific objects are shown as utilization from the respective fund.

1.11 Valuation of Ornaments & Jewellery: -

Ornaments & Jewellery are valued on the basis of the valuation done by appointed valuer as on the date of receipt plus charges for conversion into coins.

A. S. BEDMUTHA & CO. NASHIK CHARTERED ACCOUNTANTS

Shree Saibaba Sansthan Trust
Notes to Accounts for the year ended on 31st March 2020

2 Notes to Accounts

2.1 As per order dated 13th March 2012 of Hon. High Court of Judicature at Bombay, Bench of Aurangabad in Public Interest Litigation No.18 of 2011, all the affairs of "Shri Sai Baba Sansthan Trust, Shirdi" were supervised, maintained and looked after by committee consisting of the principal District Judge, Ahmednagar, The Collector, Ahmednagar and The Chief Executive Officer of Shri Sai Baba Sansthan Trust Shirdi from 30th March 2012 until the State Government constitute a new Committee.

The State Government then appointed new committee vide order No.SSS-2011/175(22) Desk-16 dated 27.03.2012. Then again Hon High Court issued order on 30.03.2012 in public interest litigation No 27 of 2012 and further directed that until further orders passed by the said court, the affairs of the said "Shri Sai Baba Sansthan Trust, Shirdi shall be looked after and managed by the committee appointed by the said court vide judgment and order dated 13.03.2012 in public interest litigation no. 18 of 2011.

Further on 28th July, 2016, Law and Judicial Department of Maharashtra State Government ordered formation of Committee consisting of 12 members authorizing the committee for looking into the matters/affairs of Sansthan for a period of three years.

Again a petition was filed in Supreme Court dated 29th November, 2017. Supreme Court vide its order dated 09th October, 2018 directed State Government to implement the directions of the High Court as and when the board is re-constituted after expiry of its present term.

2.2 Bombay high court (Benched at Aurangabad) has directed to appoint Ad-hoc committee consisting of The principal District Judge, Ahmednagar, The Chief Executive Officer of Shri Sai Baba Sansthan Trust Shirdi, one delegate not bellow the rank of the assistant charity commissioner, through the charity commissioner of State of Maharashtra and The additional commissioner, Nashik Division, Nashik. Bombay high court (Benched at Aurangabad) has further directed that, any major policy decision or financial decision, wherein the amount involved is more than Rs. 50 lakhs be submitted to the said committee for its approval, except for routine expenses as referred to in the order dated 30th January 2019 in Public Interest Litigation Nos.152 of 2018 and 86 of 2018.

2.3 During the year under Audit, new Ad-hoc Committee has been formed vide **PUBLIC INTEREST LITIGATION NO.120 OF 2019** dated 09th October, 2019 by the order of the Hon' High Court, Mumbai of Aurangabad Bench. A Committee of 4 members was formed by this order and as per **CIVIL APPLICATION NO. 4579 OF 2020** dated 30th July, 2020 of the Hon' High Court, Mumbai of Aurangabad Bench, out of the 4 members this court, under the same order has appointed the Principal District Judge, Ahmendnagar as a Chairman of Ad-hoc Committee. Subsequently, this Ad-hoc Committee consists of –

A. S. BEDMUTHA & CO. NASHIK CHARTERED ACCOUNTANTS

Shree Saibaba Sansthan Trust
Notes to Accounts for the year ended on 31st March 2020

i) Principle District Judge, Ahmednagar
ii) Chief Executive Officer of Shri Saibaba Sansthan Trust, Shirdi
iii) One Delegatee, not below the Rank of Asst. Charity Commissioner
iv) Additional Commissioner, Nashik Division, Nashik

3 Grant in Aid (Charity / Medical) has been accounted on payment basis.

4 As per the Policy of The Trust Leave Encashment is payable at the time of retirement of the employee and the said amounts are not provided in books over the years but the same is accounted on cash basis as and when paid to employees at the time of retirement.

5 The Trust has not applied 85% of its income for its object. However, since it is proposed to accumulate the income for future years, no provision for taxation is considered.

6 The Provident Fund Fluctuation Fund Rs.23,94,550/- is shown as liability which is contribution collected from a staff member and contribution from Sansthan on account of fluctuation in Provident Fund. This amount represents the excess over the amount transferred to Provident Fund Commissioner.

7 During the Financial Year 2017-18, Sansthan had received a Building as donation in kind for which a document was registered at Registrar's office wherein the buildings' value was shown at Rs.33,92,80,360/-. The Sansthan had paid during the Financial Year Rs.161,65,680/- towards stamp duty and registration charges and the same was shown as addition to the building during the Financial Year 2017-18.

Similarly, the Sansthan has received below mentioned assets as donation in kind which has been shown at nominal value of Rs.1/- per asset as per the policy of the Sansthan.

	Financial Year 2019-20		Financial Year 2018-19	
Tangible Assets	**Quantity**	**Amount of Donation (Rs.)**	**Quantity**	**Amount of Donation (Rs.)**
Computer	5	2,12,416	6	6,78,970
Equipment	2	50,194	40	1,54,60,811
Furniture & Fixture	22	2,99,079	50	10,25,728
Instruments	-	-	32	49,78,413
Plant & Machinery	224	4,18,41,340	35	1,52,26,866
Vehicle	4	13,62,296	6	9,42,962
TOTAL	**257**	**4,37,65,325**	**169**	**3,83,13,750**

Note – Additions made in Hospitals during the year are shown under the head Plant & Machinery as the asset wise segregation is not available.

8 As per AS 15 Accounting for Employee benefit

A. S. BEDMUTHA & CO. NASHIK CHARTERED ACCOUNTANTS

Shree Saibaba Sansthan Trust
Notes to Accounts for the year ended on 31st March 2020

Defined contribution plans

The Trust makes Provident Fund contributions to defined contribution plans for qualifying employees. Under the Schemes, the Trust is required to contribute a specified percentage of the payroll costs to fund the benefits. The Trust recognized Rs. 8,27,91,416/- (Previous Year Rs. 4,66,99,008/-) (Sansthan & Hospital) for Provident Fund contributions. The contributions payable to these plans by the Trust are at rates specified in the rules of the schemes.

Defined benefit plans

The details pertaining to the Gratuity and Pension & Group Scheme Plans for the year under Audit could not be provided in the absence of related records from LIC with the management. Therefore, due to non-availability of the records, we are unable to report the same.

9 As per Section 22 (2) of the Shree Sai Baba Sansthan Trust (Shirdi) Act, 2004, an amount not exceeding ten percent of the approximate gross annual income of the trust in the last preceding year shall be credited to Management Fund. Accordingly, an amount of Rs. 65,15,15,774/- (PY: Rs.65,62,30,588) has been transferred from Income and Expenditure Account to Management Fund.

As per Sec 15(3) of the Shree Sai Baba Sansthan Trust(Shirdi) Act, 2004, Salary & allowances and other expenses of the executive officers and other officers and employees of the committee shall be paid out of Management Fund.

Accordingly, salary, allowances and other expenses amounting to Rs.80,99,76,921/- (Previous Year Rs. 72,72,87,932/-) have been paid out of Management Fund as shown in schedule K. This amount is exclusive of salary and allowances of employees working in institutions run under medical relief activities and educational activities shown under sub-schedule 3 & 5 respectively as these have been paid out of funds created for these specific purposes.

10 Contingent liability (to the extent ascertained from the available records) not provided for in respect of:

(Amount in Rs.)

Sr No	Particulars	31.03.2020	31.03. 2019
I.	Claims against Trust by others not acknowledged as debts,	5,09,39,612	5,09,39,612
II.	Show Cause Demand Notice from Income Tax Department (excluding interest)	309,29,41,120	4,80,62,88,164

Note: Future cash outflows, if any, in respect of (I) & (II) above is dependent upon the outcome of judgements / decisions etc.

A. S. BEDMUTHA & CO. NASHIK CHARTERED ACCOUNTANTS

Shree Saibaba Sansthan Trust
Notes to Accounts for the year ended on 31st March 2020

11 Previous years figures are regrouped and rearranged wherever necessary; to make them comparable with current year

Signature to Note 'A' to 'Q'

For,
THE SHREE SAIBABA SANSTHAN TRUST,

A. S. BEDMUTHA & CO.
SHIRDI
CHARTERED ACCOUNTANTS
Firm Registration No. 101067W

A. S. BEDMUTHA & CO. NASHIK CHARTERED ACCOUNTANTS

B. B. Ghorpade
Chief Accounts Officer

R. C. Thakare
Dy.Chief Executive Officer

(CA Smruti Dungarwal)
Partner
M. No.144801
Place: Shirdi
Date: 05/01/2021

Kanhuraj H. Bagate
Chief Executive Officer

Shrikant L. Anekar
Chairman
(SHRI SAIBABA SANSTHAN TRUST, SHIRDI)

श्री साईंचे समाधी मंदिरातील दैनंदिन कार्यक्रम सूची

वेळ	तपशील
पहाटे ०४.३० वा.	श्रीं ची काकड आरती
काकड आरती नंतर	श्रीं चे मंगलस्नान
सकाळी ०५.३० वा. चे नंतर	श्रीं ची छोटी आरती (शिर्डी माझे पंढरपूर)
सकाळी ०५.४५ वा. चे दरम्यान	श्रीं चे दर्शनास सुरुवात
सकाळी ०७.०० वा.	संस्थानमार्फत श्रीं चा समाधी अभिषेक
सकाळी ०७.००, ०९.०० व ११.०० वा	श्री साई सत्यनारायण महापूजा (भक्तांसाठी) (०३ बॅचेस)
सकाळी ०७.०० व ०९.०० वा.	श्रीं ची अभिषेक पूजा (भक्तांसाठी) (०२ बॅचेस)
दुपारी १२.००	श्रीं ची माध्यान्ह आरती
दुपारी ०४.००	समाधी मंदिरात नित्याचे अध्यायवाचन
सायंकाळी सूर्यास्ताचे वेळी	श्रीं ची धूपारती
रात्रौ ०८.०० ते १०.००	श्रीं चे समोरील स्टेजवर कलाकार हजेरी कार्यक्रम
रात्रौ १०.३०	श्रीं ची शेजारती

श्री साईबाबा संस्थान विश्वस्तव्यवस्था, शिर्डी

शिर्डी कार्यालय पो. शिर्डी - ४२३ १०९, ता. राहता, जि. अहमदनगर (महाराष्ट्र) फोन : (०२४२३) २५८५००, फॅक्स : (०२४२३) २५८७७०

मुंबई कार्यालय : साईनिकेतन, ८०४ - बी.,डॉ. आंबेडकर रोड, दादर, मुंबई - ४०० ०१४ फोनः (०२२) २४१६६५५६, फॅक्सः (०२२) २४१५०७९८

Email : saibaba@sai.org.in | Website : htpp://www.sai.org.in